

Faculteit Letteren & Wijsbegeerte
Vakgroep Talen en Culturen van Zuid- en Oost-Azië

Academiejaar 2005-2006

Middel-Indische grammatica

Een kritisch vergelijkende studie van de *Prākṛta-Sarvasva*,
de *Prākṛta-Kalpataru* en de *Prākṛtānuśāṣana*.

Saartje Verbeke

Verhandeling voorgelegd tot het behalen van de graad van licentiaat in de Oosterse
Talen & Culturen.

Promotor: Prof. Dr. Frank Van Den Bossche

Copromotor: Dr. Eva De Clercq

Inhoudsopgave

Inleiding en verantwoording	1
DEEL I: ALGEMENE INLEIDING	4
1. Historisch overzicht van de grammatische traditie in het oude India	4
1.1. Vedische tijd	4
1.1.1. Grammatica in de Veda's	4
1.1.2. De <i>Vedāṅga</i> 's: <i>Śikṣā</i> , <i>nirukta</i> en <i>vyākaraṇa</i>	6
1.1.2.1. <i>Śikṣā</i> en de <i>Pratiśākhya</i> 's	6
1.1.2.2. <i>Nirukta</i>	7
1.1.2.3. <i>Vyākaraṇa</i>	8
1.2. Klassiek Sanskrit	8
1.2.1. Pre-paniniaanse grammatici	8
1.2.1.1. <i>Yāska</i>	9
1.2.1.2. <i>Śākalya</i> , <i>Gārgya</i> , <i>Śākaṭāyana</i> e.a.	9
1.2.2. Pāṇini	10
1.2.2.1. <i>Leven</i>	10
1.2.2.2. <i>Werk</i>	10
1.2.2.3. <i>Latere recepties van Pāṇini</i>	12
1.2.3. Sanskrit grammatica na Pāṇini	12
1.2.3.1. <i>Kātyāyana</i>	12
1.2.3.2. <i>Patañjali</i>	13
1.2.3.3. Andere post-paniniaanse grammatici	13
1.3. Prakrit	14
1.3.1. Bharata	15
1.3.1.1. <i>Taal in het Indische drama</i>	15
1.3.1.2. <i>De verschillende bhāṣā</i> 's	16
1.3.1.3. <i>Belang van de Nāṭyaśāstra voor de grammatica</i>	16
1.3.2. Vararuci	17
1.3.2.1. <i>De Prākṛta-Prakāśa</i>	18
1.3.3. De Oosterse en Westerse School	19
1.3.4. Oosterse grammatici	20
1.3.5. Hemacandra en zijn opvolgers	21
1.3.6. Pāli grammatica	22
2. Prakrit en zijn bijzonderheden	23
2.1. Wat is Prakrit?	23
2.2. De verschillende Prakrits	24
2.2.1. Chronologische indeling	24
2.2.2. Culturele indeling	24
2.3. Prakrit als volkstaal en als literaire taal, gerecipeerd in de grammatica	25
2.3.1. Het oudste Prakrit	26
2.3.2. Het literaire Prakrit	26
2.3.3. Prakrit in de drama's	28
2.4. Prakrit en zijn betekenis	29
2.5. <i>Tatsama</i>, <i>tadbhava</i> en <i>deśī</i>	29
3. De Oosterse School der grammatici	31
3.1. Puruṣottama	31
3.1.1. <i>Leven</i>	31
3.1.2. <i>Werk</i>	31

3.1.2.1.	<i>Bronnen</i>	31
3.1.2.2.	<i>Indeling</i>	32
3.1.2.3.	<i>Kenmerken</i>	33
3.2.	Rāmaśarman	33
3.2.1.	Leven	33
3.2.2.	Werk	34
3.2.2.1.	<i>Bronnen</i>	34
3.2.2.2.	<i>Indeling</i>	34
3.2.2.3.	<i>Kenmerken</i>	35
3.3.	Mārkaṇḍeya	36
3.3.1.	Leven	36
3.3.2.	Werk	37
3.3.2.1.	<i>Bronnen</i>	37
3.3.2.2.	<i>Indeling</i>	37
3.3.2.3.	<i>Kenmerken</i>	38
DEEL II:	DE VERSCHILLENDE DIALECTEN. VERTALING.	39
Inleiding		39
1.	<i>De bhāṣā's</i>	48
1.1.	Mahārāṣṭrī	48
1.1.1.	Werken in het Mahārāṣṭrī	48
1.1.1.1.	<i>Prozawerken</i>	48
1.1.1.2.	<i>Mahārāṣṭrī in het drama</i>	49
1.1.2.	Jain Mahārāṣṭrī	49
1.1.3.	Afkomst	50
1.1.4.	Mahārāṣṭrī bij de Oosterse grammatici	51
1.1.5.	Mahārāṣṭrī en Śaurasenī	52
1.2.	Śaurasenī	52
1.2.1.	Werken in het Śaurasenī	53
1.2.1.1.	<i>Śaurasenī in het drama</i>	53
1.2.1.2.	<i>Jain Śaurasenī</i>	54
1.2.2.	Afkomst	54
1.2.3.	Śaurasenī bij de Oosterse grammatici	54
1.3.	Prācyā	55
1.3.1.	Prācyā in het drama	55
1.3.2.	Afkomst	56
1.3.3.	Prācyā bij de Oosterse grammatici	56
1.3.4.	Vertaling	58
1.4.	Āvantī	67
1.4.1.	Āvantī in het drama	67
1.4.2.	Afkomst	67
1.4.3.	Āvantī bij de Oosterse grammatici	68
1.4.4.	Bāhlikī	68
1.4.5.	Vertaling	70
1.5.	Māgadhī	78
1.5.1.	Werken in het Māgadhī	78
1.5.2.	Afkomst	79
1.5.3.	Māgadhī bij de Oosterse grammatici	79
1.5.4.	Ardhamāgadhī	80
1.5.5.	Dākṣiṇātyā	81
1.5.6.	Vertaling	82

2. <i>Vibhāṣā</i>	105
2.1. Betekenis van de benaming <i>vibhāṣā</i>	105
2.2. De <i>vibhāṣā</i> 's bij de Oosterse grammatici	106
3. <i>Apabhraṃśa</i>	107
3.1. Betekenis van de benaming <i>Apabhraṃśa</i>	107
3.2. Werken in het <i>Apabhraṃśa</i>	107
3.3. De <i>Apabhraṃśa</i> 's bij de Oosterse grammatici	108
3.4. <i>Apabhraṃśa</i> of <i>vibhāṣā</i>	108
4. <i>Paiśācī</i>	110
4.1. Werken in het <i>Paiśācī</i>	110
4.2. Afkomst	110
4.3. De <i>Paiśācī</i> 's	111
4.4. Vertaling	113
<i>Besluit</i>	138
<i>Afkortingen</i>	140
<i>Bibliografie</i>	141
<i>Index</i>	<i>Error! Bookmark not defined.</i>
<i>Appendix</i>	<i>Error! Bookmark not defined.</i>

Inleiding en verantwoording

Deze thesis is geconcipieerd rond de vertaling van de *Prākṛta-Sarvasva*, ‘Het geheel van de Prakrit talen’, van Mārkaṇḍeya. Na enig onderzoekwerk bleek het noodzakelijk en interessant om naast deze tekst ook fragmenten uit twee andere werken op te nemen. Deze werken vertonen grote gelijkenissen met de *Prākṛta-Sarvasva*. Het gaat om de *Prākṛta-Kalpataru*, ‘De wensboom van de Prakrit talen’ van Rāmaśarman, en de *Prākṛtānuśāsana*, ‘Het onderricht in de Prakrit talen’, van Puruṣottama.¹ Op deze manier werd er met behulp van de vergelijking van deze drie teksten een vertaling en een aanzet tot tekststudie gemaakt.

De drie werken ontstonden tussen de 11de en 17de eeuw en handelen over de verschillende Prakrit dialecten. Zij vormden een grammatica van die Prakrit talen, die gebruikt werden door de toenmalige schrijvers. Ze zijn opgesteld in het Sanskrit, aangevuld met voorbeelden uit het Prakrit. Ze geven een reeks van grammaticale regels, die echter niet te vergelijken zijn met de hedendaagse wetenschappelijke grammatica’s, daarvoor zijn ze te specifiek en te weinig generaliseerbaar. Toch hebben deze oude grammatica’s hun waarde, want ze bieden ons een kijk in het taalwetenschappelijk denken van de vroegere Indiërs, en daarnaast laten ze ons ook toe een glimp op te vangen van talen die tot op heden ons nog onbekend zijn. Door de aanpak van de schrijvers om al van het begin de talen met elkaar te vergelijken, zijn deze werken ook waardevol voor de historisch comparatieve taalkunde.

De omvang van het onderwerp heeft me gedwongen verscheidene zaken buiten beschouwing te laten. Het was onmogelijk om de drie werken volledig te vertalen. Met de hulp van mijn copromoter Eva De Clercq heb ik in de hoofdstukken een selectie gemaakt. Hiervoor richtte ik mij vooral op de mate waarin de talen mij bekend waren, en uit nieuwsgierigheid genoten de wat onbekendere dialecten mijn voorkeur voor vertaling.

Zo heb ik gekozen om de grote hoofdstukken over Mahārāṣṭrī en Śaurasenī Prakrit niet te vertalen. Deze hoofdstukken geven vooral grammaticale regels die al vaak vertaald of gebruikt zijn geweest ten behoeve van hedendaagse Prakrit grammatica’s. Deze talen zijn relatief bekend. De blik werd wel gericht op de onbekendere talen uit de toneelliteratuur, waaronder Prācyā en Āvantī. Ook het hoofdstuk over het Māgadhī werd vertaald, want hoewel deze taal bekendheid geniet door haar gebruik in de religieuze literatuur, is haar rol in

¹ Voor deze laatste twee teksten heb ik beroep kunnen doen op de vertalingen van Nitti-Dolci (1938), Ghosh (1954) en Grierson (1927-1928).

het toneel minder gekend. Ten slotte koos ik er voor om ook de twee laatste hoofdstukken over het Paiśācī Prakrit te vertalen, en daarmee het werk af te sluiten.

Deze vertaling vormt deel II van deze thesis. Elk hoofdstuk over een dialect wordt ingeleid door een kort overzicht van de taal en haar betekenis. Ook over de talen waarvan het hoofdstuk niet vertaald werd, heb ik dergelijke korte inleiding geschreven.

Naast deze vertaling wordt dit werk vervolledigd met een inleiding, dit vormt deel I. Ook hier heb ik enkele toegevingen aan tijd en pagina's moeten maken. Er werd getracht een ruim overzicht te geven van de Indische grammatische traditie, met de nadruk op de Prakrit grammatica en de Prakrit auteurs.

Het eerste hoofdstuk start met een chronologisch overzicht van de Indische grammatica, vanaf de Vedische tijd tot de late Prakrit grammatica. De belangrijkste en opvallendste werken worden hierin behandeld, de grote lijnen met andere woorden.

In het tweede hoofdstuk wordt het Prakrit behandeld. Een taal laat zich echter niet vatten in enkele bladzijden, laat staan een dergelijke complexe taal als het Prakrit. Daarom heb ik een selectie gemaakt van een viertal thema's aangaande het Prakrit. Het gaat hier over de verschillende indelingen van de Prakrits, over hun gebruik als volkstaal of als literaire taal, over de betekenis van het Prakrit, en over de indeling van één Prakrit in verschillende soorten woorden. Voor mij zijn dit topics waarover ik geen consensus heb gevonden in de geraadpleegde literatuur, en daardoor boeiden ze mij.

Ten slotte wordt er dieper gefocust op de Oosterse School van de Prakrit grammatica, dit is de School waartoe de drie vertaalde auteurs behoren. In een korte biografie worden de weinige gegevens over deze drie auteurs op een rij gezet.

Met deze drie hoofdstukken hoop ik een basis te bieden voor het begrijpen en waarderen van de Sanskrit tekst met zijn vertaling.

Daarnaast nog enkele praktische zaken. Ik heb er naar gestreefd zoveel mogelijk de juiste transcriptie van de Indische woorden te geven, zowel in de vertaling (als vanzelfsprekend), als in de inleiding. De enige uitzonderingen hierop zijn de woorden 'Sanskrit' (*Samśkr̥ta*) en 'Prakrit' (*Prākṛta*), waarvan ik de schrijfwijze naar westerse normen heb aangepast wegens hun vele gebruik. Ook voor plaatsnamen als bijvoorbeeld 'Kashmir', heb ik de westerse schrijfwijze aanvaard. Voor 'Mahārāṣṭrī' heb ik consequent deze spelling gevolgd, in overeenkomst met Mārkaṇḍeya, hoewel de spelling 'Māhārāṣṭrī' ook hier en daar in bepaalde werken voorkomt.

Wat betreft de vertaling, doordat ik drie auteurs met elkaar vergelijk, zag ik me gedwongen om sterke aanpassingen te doen aan de klassieke lay-out van tekst gevolgd door vertaling. Ik heb er voor gekozen om telkens één *śloka*² van Mārkaṇḍeya met de commentaar tekst te vertalen,³ en daarna de overeenkomende verzen van Rāmaśarman en vervolgens deze van Puruṣottama te geven. Op die manier zijn er twee voordelen: er is een consequente lectuur van Mārkaṇḍeya, en de vergelijking tussen wat de drie teksten over hetzelfde onderwerp zeggen, is duidelijk. Nadeel is wel dat de tekst van Rāmaśarman en Puruṣottama niet meer zo vlot leest, maar dit is geprobeerd opgelost te worden door een nummering te hanteren. Er werd ernaar gestreefd zoveel mogelijk herhaling te voorkomen. Soms was dit echter onvermijdelijk, wanneer bijvoorbeeld een vers van Rāmaśarman bij twee verschillende *śloka*'s van Mārkaṇḍeya past. Dan wordt de tweede maal slechts de desbetreffende regel(s) herhaald.

Tot slot wens ik mijn promotor Prof. Dr. Frank Van den Bossche te bedanken, en ook mijn copromoter Dr. Eva De Clercq, voor het aanbrengen van de teksten en voor de uitgebreide hulp. Ik breng hen ook mijn dank over voor de interessante lessen, vier jaar lang, en ook Prof. Dr. Eddy Moerloose, Prof. Dr. Klaas Willems, Christine Everaert en Manoj Kumar wil ik daarvoor bedanken. Hartelijk dank ik ook Mevr. Hilde de Keukelaere, die mij immer hielp in de zoektocht naar boeken. Uiteindelijk wens ik ook mijn familie en mijn vriend te bedanken, voor de morele en technische steun.

² Vers.

³ Hiervoor volg ik de nummering van de *śloka*'s zoals die achteraan in appendix bij Acharya (pp. 218-232) wordt gegeven. Ik volg niet de nummering volgens de uitgegeven tekst van Acharya, want dit zou problemen opleveren door de combinatie met de teksten van de andere auteurs.

DEEL I: ALGEMENE INLEIDING

1. Historisch overzicht van de grammatische traditie in het oude India

In dit hoofdstuk wordt een ruim chronologisch overzicht gegeven van de ontwikkeling van de grammatica in India. Deze wetenschap werd al eeuwenlang beoefend in Zuid-Oost Azië. De literatuur erover is bijzonder uitgebreid. Daar een behandeling van de gehele Indische grammatische literatuur buiten het opzet van deze thesis valt, beperken wij ons in deze inleiding tot een synopsis van de belangrijkste werken, met als richtlijn de studie van Hartmut SCHARFE's 'Grammatical Literature' (1977), aangevuld met opmerkingen van andere auteurs. Hierbij handhaven wij de traditionele opeenvolging van taalstadia: het Vedisch Sanskrit, het klassiek Sanskrit en het Prakrit.

1.1. Vedische tijd

1.1.1. Grammatica in de Veda's

Men trof in India al literatuur aan vanaf het tweede millennium v.o.t.⁴ De teksten werden mondeling overgeleverd, maar de inhoud en structuur ervan lagen niettemin vast. Deze oude teksten vormden de Vedische literatuur.⁵ Ze werden gebruikt voor religieuze doeleinden, daarom was het van belang dat men ze goed en correct begreep.⁶ In de *Veda*⁷, 'de wijsheid' (1500-1000 v.o.t.) zijn er al verwijzingen naar grammatica.⁸ Er zijn verzen die er op

⁴ Bachrach IV p. 147

⁵ Onder Vedische literatuur moet begrepen worden de verzameling van alle hymnen, religieuze formules en commentaarteksten die ontstonden vanaf 1500 v.o.t.. Men verdeelt deze teksten onder in vier groepen: *Samhitā's*, *Brāhmaṇa's*, *Araṇyaka's* en *Upaniṣaden*. De *Samhitā*, 'Verzamelingen' bestaat eveneens uit vier groepen: *R̥gveda*, *Yajurveda*, *Sāmaveda* en *Atharvaveda*. Bachrach IX pp. 48-49; VII p. 491, IV p. 146. Klostermaier pp. 67-68.

⁶ Men maakt in de Vedische traditie onderscheid tussen de *smṛti* en de *śruti* literatuur. Onder *śruti* literatuur vallen de teksten die, naar men zegt, rechtstreeks van de goden aan de schrijvers gedictieerd werden. Dit zijn de *Vedasamhitā*, *Brāhmaṇa's*, *Araṇyaka's* en *Upaniṣaden*. Klostermaier pp. 66-71. De andere Vedische literatuur valt onder *smṛti*, 'overlevering'. Door het goddelijke karakter van vooral de *śruti* literatuur, mochten er geen afwijkingen op de tekst plaatsvinden. Klostermaier pp. 71-73.

⁷ *Veda* wordt hier en verder in zijn strikte betekenis gebruikt, namelijk als de oudste boeken van de Vedische literatuur, *R̥gveda*, *Yajurveda*, *Atharvaveda* en *Sāmaveda*. Bachrach IX pp. 48-49.

⁸ Scharfe p. 77.

duiden dat men nadacht over taal, haar ontstaan en haar gebruik.⁹ Men zag taal als een goddelijke kracht, die gerespecteerd moest worden. De woorden moesten correct uitgesproken worden.¹⁰ Als gevolg van deze houding met betrekking tot taal, gaat men op zoek naar technische middelen om de juistheid van de woorden te behouden.¹¹ Zo begint men bijvoorbeeld de woorden in syllaben onder te verdelen.¹²

Bij de *Veda* hoort de *Pada-pāṭha*, ‘de woord-tekst’.¹³ De eerste grammatici zagen de *Veda* als één lange doorlopende tekst, die ze *Samhitā-pāṭha*, ‘de continue tekst’ noemden. Ten dienste van het begrip van deze *Samhitā-pāṭha* schreven ze *Pada-pāṭha*’s. In deze werken werd de tekst van de *Samhitāveda* herhaald, maar men splitste hem op in de verschillende woorden. De woorden werden op verscheidene manieren geciteerd en in een andere volgorde. De *sandhi*¹⁴ werd opgelost, uitgangen werden van stam gescheiden. Op die manier zouden de latere toehoorders (of lezers) blijven begrijpen van welke stam elk woord afkomstig was, en zou de betekenis duidelijk blijven. De schrijvers van deze werken¹⁵ toonden een groot analytisch vermogen en inzicht in de taal, maar ze legden zich enkel toe op het streven naar het behoud van het juiste begrip van de Vedische teksten.

In de *Brāhmaṇa*’s¹⁶ (1000-800 v.o.t.) merkt men een groeiende interesse voor taal. Men kan er voorbeelden van etymologieën van woorden lezen, alhoewel deze meestal op religieuze leest geschoeid zijn, en niet naar een zuiver grammaticale afleidbare oorsprong zoeken.¹⁷

⁹ Scharfe (p. 77) geeft als voorbeelden van dergelijke vedische verzen ṚV I 164 45cb en Tait. S. III 2, 9, 1. Dit laatste vers vertaalt hij als “When speech was visualized as the cosmic cow, her steps were first taken as the lines of the verse...” Taal was bijgevolg iets goddelijks.

¹⁰ Itkonen p. 6.

¹¹ Het belang dat men hecht aan de juistheid van de benamingen, en bijgevolg ook aan het behoud van de juiste woorden (conservatisme in de taal) vindt men ook terug bij de Chinese taalwetenschap, zoals bijvoorbeeld bij het principe van Confucius van de *cheng ming*, de ‘rectificatie van namen’, of de terugkeer naar de oude ‘juiste’ namen. De motivatie voor dit gedrag verschilt natuurlijk onderling. In de Indische cultuur werd er meer nadruk gelegd op het religieuze aspect. Itkonen p. 91 ff.

¹² Scharfe p. 77.

¹³ Klostermaier p. 68.

¹⁴ *Sandhi* is de set van klankregels die gebruikt worden om combinaties tussen opeenvolgende klanken te maken. Whitney p. 37.

¹⁵ Scharfe (p.80) vermeldt volgens de traditie Vedamitra Śākalya als schrijver van de *Pada-pāṭha* van de *Ṛgveda*.

¹⁶ De *Brāhmaṇa*’s behoren tot de Vedische *śruti* literatuur. Ze vormen een commentaar op de *Veda*’s. Klostermaier p. 69.

¹⁷ Scharfe p. 78.

1.1.2. De *Vedāṅga*'s: *Śikṣā*, *nirukta* en *vyākaraṇa*

Geleidelijk aan ontstonden de werken over de zogenaamde ‘hulpwetenschappen’ van de *Veda*'s, de *Vedāṅga*'s.¹⁸ Hierin werden zes verschillende wetenschappen voorgesteld, die nodig waren om de *Veda*'s goed te begrijpen. Drie ervan hadden met taalwetenschap te maken. Dit waren de wetenschappen van de (1) de *śikṣā*, ‘fonetiek’, (2) *vyākaraṇa*, ‘grammatica’ en (3) *nirukta*, ‘etymologie’. Deze onderverdeling van de taalwetenschap zou gedurende de hele Vedische tijd nageleefd worden door elkeen die zich bezig hield met taal en taalwetenschap.

1.1.2.1. *Śikṣā* en de *Prātiśākhya*'s

Śikṣā of *śikṣā*¹⁹, ‘fonetiek’, is één van de oudste vormen van taalwetenschap in de Indische traditie. De letterlijke betekenis van *śikṣā* is ‘onderricht, leer’. Fonetische verklaringen van woorden vindt men al terug in de *Pada-pāṭha*'s. Daarnaast zijn er de werken die behoren tot de *Vedāṅga* en die handelen over *śikṣā*. Dit zijn de *Prātiśākhya*'s.²⁰ Ze vormen de handleiding om van de *Samhitā-pāṭha* over te gaan naar de *Pada-pāṭha*, en omgekeerd. Ze verklaren bijgevolg de *sandhivormen*, klankveranderingen, composita enz. Ze geven ook een handleiding aan de student voor de goede uitspraak van de Vedische teksten.

Het is onmogelijk er een juiste datering voor te geven. Door hun lange mondelinge overlevering is elke poging tot een exacte situering giswerk.²¹ Bovendien verwijst elke *Prātiśākhya* naar een andere *Veda*, en ook die *Veda*'s hebben geen vaste datering. Men zou de *Prātiśākhya*'s vroeger kunnen plaatsen dan Pāṇini. Hun manier van het beoefenen van grammatica lijkt ouder en primitiever. Ze zijn in eerste plaats gecomponeerd om de *Veda*'s te begrijpen, niet om taal te begrijpen. Pāṇini en andere latere grammatici stelden hun grammatica daarentegen op om een levende taal te beschrijven.²² Dit was niet het doel van de *Prātiśākhya*'s. Toch merkt SCHARFE op, samen met anderen, dat sommige *Prātiśākhya*'s duidelijke verwijzingen vertonen naar het werk van Pāṇini. Met andere woorden, ze zouden Pāṇini gekend hebben en na hem zijn ontstaan. Men is het ook nu nog niet eens over de

¹⁸ Bachrach IX p. 49.

¹⁹ Scharfe p. 78. vn 12.

²⁰ Bachrach VII p. 34.

²¹ Scharfe p. 127.

²² Cardona p. 238.

relatieve datering van beide werken.²³ Toch kan men in elk geval beweren dat qua benadering van taal, de *Prātiśākhya*'s als primitiever of tenminste als conservatiever beschouwd moeten worden.²⁴

Heel wat jonger zijn de zogenaamde *Śikṣā*'s.²⁵ Deze teksten dateren van ten vroegste de 5de eeuw o.t., en staan opnieuw in verband met de *Veda*'s. Ze geven richtlijnen voor de juiste uitspraak van de *Veda*'s, wat van belang is als men het verschil in tijd tussen de *Veda*'s en de *Śikṣā*'s in overweging neemt. Deze werken zijn echter belangrijker voor de Vedische studie, dan voor de grammatica.

Volgens SCHARFE bereikte de *śikṣā* als eerste het statuut van een onafhankelijke wetenschap.²⁶ Er moeten dan ook werken over geweest zijn, die los stonden van de teksten van de *Veda*'s of van de *Vedāṅga*'s. Men kan zich afvragen of Pāṇini een voorganger had die zich enkel bezig hield met fonetiek.²⁷ Jammergenoeg is veel van het vroege werk over taalkunde verloren gegaan of niet teruggevonden.

1.1.2.2. Nirukta

Nirukta, 'etymologie', is de tweede grote tak in de vroege grammaticaleer. Er kwamen al etymologische verklaringen voor in de *Veda*'s. Etymologie staat in direct verband met betekenisleer. *Nirukta* werd dan ook de wetenschap die de precieze betekenis van de *Veda*'s moest ophelderen.²⁸ Deze etymologie was niet exact zoals wij ze nu zouden beoefenen. Vaak herleidde men woorden naar een goddelijke oorsprong, of paste men de betekenis van een woord aan naar eigen wens. Er is een belangrijk werk overgeleverd dat over de etymologie van woorden handelt. Dit is de *Nirukta* van Yāska. De taal van dit werk balanceert tussen het Vedisch Sanskrit en het klassiek Sanskrit. Daarom wordt de *Nirukta* hier uitgebreider behandeld onder het hoofdstuk over klassiek Sanskrit.

²³ Scharfe p. 128. Cardona (pp. 273-275) geeft een uitgebreide bibliografie van deze discussie.

²⁴ Scharfe (p.128 ff.) geeft enkele voorbeelden betreffende dit conservatisme. Het gaat hier vooral over de verschillende terminologie en accentregels.

²⁵ Scharfe pp. 176-177.

²⁶ ib. Deze stelling leidt Scharfe af van de benaming *śikṣā*. Met een betekenis als 'onderricht, leer', zou dit het eerste onderricht zijn, de andere takken kwamen pas later, na deze leer.

²⁷ Cardona (pp. 179-182) verwijst nog naar de *Pāṇiniya-śikṣā*. Deze *śikṣā* zou de fonetische kenmerken van het Sanskrit behandelen, niet van het Vedisch. Cardona behandelt de discussie of Pāṇini de auteur zou zijn van deze *śikṣā*.

²⁸ Scharfe p. 84.

1.1.2.3. *Vyakāraṇa*

Vyakāraṇa, ‘grammatica’, was een tak in de taalwetenschap waarbij semantiek werd geweerd, dit in tegenstelling met *nirukta*. Hierbij gaat het om het zoeken van de precieze vorm, zonder rekening te houden met betekenis. Of zoals SCHARFE het stelt: de etymologen zoeken de verwante woorden op basis van hun betekenis, en dragen dan hun resultaat over aan de grammatici, die de juiste grammaticale vorm zoekt om bijvoorbeeld de vormen uit de *Pada-pāṭha*’s te reconstrueren.²⁹ Onder *vyakāraṇa* valt de studie van onder andere *vibhakti* (verbuiging), *vacana* (getal) en van andere puur morfologische of syntactische onderdelen.³⁰

Deze onderverdeling in drie verschillende takken is strikt. Iemand die de *nirukta* beoefent, is geen grammaticus. Iemand die zich interesseert voor de *śikṣā*, kan geen etymologie beoefenen. Yāska noemt zijn werk ‘*Nirukta*’, wat duidelijk illustreert uit welke richting hij komt. In de *Nirukta* zullen er bijgevolg geen sporen zijn van grammaticale of fonetische verklaringen, enkel etymologie wordt behandeld.

1.2. Klassiek Sanskrit

1.2.1. Pre-paniniaanse grammatici

De oudste teruggevonden grammatica toegewezen aan een individu, is de *Aṣṭadhyāyī* van Pāṇini.³¹ Pāṇini is een bekende naam in de linguïstiek, zowel vroeger als nu. Was Pāṇini nu de eerste schrijver die de waarde van grammatica op zich beseftte, naast het nut dat deze wetenschap had voor het lezen van de *Veda*’s?

Al voor Pāṇini waren geleerden onafhankelijk met grammatica bezig. Bij het zoeken naar grammatica’s die ouder zijn dan Pāṇini stoot men op verschillende namen.

²⁹ Scharfe p. 84: “Looking at the noun forms *kartre* ‘doer’ (dat.sg.), *karma* ‘deed’ (nom.sg.) and *kṛtim* ‘doing’ (acc.sg.) the etymologist would be satisfied to ‘explicitly mention’ the verb *karoti* ‘does’ in order to settle the basic meaning of the nouns; the task of the grammarian would just have begun - but his interest in the notion of ‘doing’ would be small.”

³⁰ Banerji p. 18.

³¹ Scharfe p. 88.

1.2.1.1. *Yāska*

Naast Pāṇini vindt men in werken over grammatica ook de naam Yāska terug. Max MÜLLER geloofde dat de *Nirukta* van Yāska ouder was dan de grammatica van Pāṇini, en vele wetenschappers geloofden dat later met hem.³² Deze visie werd echter te niet gedaan door SCHARFE. Men beschouwde Yāska als ouder op basis van zijn methode en schrijftechniek, die nog niet zo ontwikkeld waren als die van Pāṇini. De *Nirukta* was een commentaar op een Vedische tekst, en het behandelde enkel etymologie. Het was dus geen volledige grammatica. Op basis van een vergelijkende studie van beide werken lijken er echter weinig argumenten over te blijven voor deze theorie. Pāṇini nam niets over van Yāska. Beiden leefden in een ander gebied, en waren voorzien van andere bronnen.³³ Meer nog, Scharfe stelt zelfs dat Yāska meer dan waarschijnlijk op de hoogte moet zijn geweest van Pāṇini's werk.³⁴ Dus de *Nirukta* is geen oudere grammatica.³⁵

1.2.1.2. *Śākalya, Gārgya, Śākaṭāyana e.a.*

In het werk van Yāska worden verschillende namen vermeld van vroegere grammatici, zoals Gārgya en Śākaṭāyana. Het is niet duidelijk of deze grammatici nog behoorden tot de Vedische traditie, en bijvoorbeeld de auteurs van een *Prātiśākhya* waren, of dat zij ook andere werken hebben geschreven.³⁶ Naast deze moeten er nog meerdere grammatici zijn geweest. Pāṇini citeert zelf in zijn werk enkelen van dezen, hij verwijst bijvoorbeeld naar Śākalya.³⁷ Deze naam wordt ook bij enkele Prakrit grammatici teruggevonden. Het schijnt dat Śākalya ook school gesticht heeft.³⁸ Maar van al deze geciteerde grammatici is geen enkel werk teruggevonden.

³² Scharfe p. 118. Hij geeft ook een weerlegging van deze theorie.

³³ Sköld p. 34-35: Does Pāṇini quote the *Nirukta*?

³⁴ Scharfe p. 119.

³⁵ Cardona (pp. 270-273) besluit echter na een vergelijking van het werk van alle moderne onderzoekers dat beide mogelijkheden nog open zijn.

³⁶ Scharfe p. 84

³⁷ Men vraagt zich af of deze Śākalya dezelfde is als Vedamitra Śākalya, de auteur van een *Pada-pāṭha* volgens Scharfe. zie vn. 15. Cardona (p. 146) geeft een volledig overzicht van alle grammatici die door Pāṇini genoemd worden.

³⁸ Banerji p. 21

Als één van de grote ontwikkelingen in deze eerste grammaticale verhandelingen moet de ontdekking van het fenomeen wortel, of *dhātu*, geweest zijn.³⁹ Bij Pāṇini was dit al een vaste waarde.

Deze eerste grammatici zouden ook een zekere taalfilosofie ontwikkeld hebben,. Dit leidt men af uit de citaten van latere auteurs, zoals van Pāṇini. Deze visie op taal, die eerder naar een soort wijsbegeerte dan naar technisch onderzoek neigt, brengt men vaak in verband met de Griekse traditie.⁴⁰

1.2.2. Pāṇini

1.2.2.1. Leven

Pāṇini lijkt bijgevolg nog steeds de oudste bekende grammaticus. Hij werkte onafhankelijk. Qua datering situeren de meeste auteurs Pāṇini nu in de vierde eeuw v.o.t.⁴¹ De taal die hij beschreef, ligt dicht bij de taal van de Laat-Vedische periode, o.a. van de *Brāhmaṇa*'s en van de *Sūtra*'s⁴². Men situeert hem meestal in het plaatsje Śalātura in Kashmir, in het noord-westen van het Indisch subcontinent.⁴³ Dit leidt men af uit zijn taal, en uit de werken die hij vermeldt. Zo lijkt hij de *Witte Yajurveda*⁴⁴ uit het oosten niet te kennen. Het taalgebruik uit het Noord-Westen wordt in de *Brāhmaṇa*'s als het beste ervaren, dus misschien is het geen toeval dat een grammaticus net uit deze contreien moest komen.⁴⁵

1.2.2.2. Werk

Pāṇini's boek heet *Aṣṭādhyāyī*, 'Het achtvoudige', en is verdeeld in acht delen, zoals in deze titel wordt aangekondigd. Het bestaat uit korte enigmatische *sūtra*'s, 4000 van aantal.⁴⁶ Pāṇini slaagt er in een bijzonder ingewikkelde materie op een ongezien precieze manier te behandelen.

³⁹ Scharfe p. 85.

⁴⁰ id. pp. 124-127.

⁴¹ Bachrach VI, p. 372. Scharfe (p. 88) situeert hem in de 6de-5de eeuw v.o.t.. Cardona (p. 268) plaatst Pāṇini zeker niet later dan de midden 4de eeuw v.o.t., en ook Itkonen (p. 5) dateert hem rond 400 v.o.t..

⁴² Bachrach VIII p. 289. De *Sūtra*'s behoren tot de *smṛtiliteratuur*.

⁴³ Bubenik (1996) p. 2. Scharfe p. 88.

⁴⁴ De Witte Yajurveda is een bepaalde recensie van de Yajurveda, waarin enkel de offerformules en de spreuken opgenomen zijn, zonder de verklarende teksten. Bachrach IX, p. 420.

⁴⁵ Scharfe p. 108

⁴⁶ Cardona p. 142.

Zowel morfologie als syntaxis komen voor. Fonetiek en fonologie worden in mindere mate behandeld. Semantiek vindt men eerder onrechtstreeks in deze grammatica, bijvoorbeeld bij de bespreking van de toepassing van de naamvallen.⁴⁷ Pāṇini hecht meer belang aan het gesproken taalgebruik dan aan het correct reciteren van de *Veda*'s. Hij maakt een onderscheid tussen *bhāṣā*, de spreektaal, en *chandas*, de taal van de *Veda*'s. Het is de *bhāṣā* die hij meestal beschrijft. Nu en dan vermeldt hij ook regels voor de *Veda*'s, maar deze zijn slechts supplementair.⁴⁸ Dit vormt het grote verschil tussen Pāṇini en de *Prātiśākhya*'s.

Het taalgebruik van Pāṇini is heel concies. Hij hanteert de *sūtra* stijl⁴⁹. Zijn grammatica is in *sūtra*'s opgesteld, korte krachtige zinnen, die ook gebruikt werden voor andere wetenschappelijke traktaten. De *sūtra*'s waren bedoeld om uit het hoofd te worden geleerd. De student moest ze eerst kennen, vervolgens kon hij door middel van commentaar ook de betekenis vatten. Het ligt voor de hand dat alle teksten eerst mondeling werden overgeleverd vooraleer ze opgetekend werden.

Pāṇini maakt heel veel verwijzingen naar de verzen onderling. Hij schrijft over taal in een metataal, bestaande uit nieuwe termen die in latere grammatica's zullen worden overgenomen.⁵⁰ Alhoewel het een formele descriptie van taal is, toch is het duidelijk een grammatica bedoeld voor iemand die de taal spreekt, en niet enkel begrijpt. Dat valt af te leiden uit de synthetische aanpak van de grammatica. De regels van Pāṇini vertrekken vanuit de wortel en voegen er vervolgens de suffixen bij. Hij vertrekt met andere woorden niet uit het woord dat men te zien krijgt, hij vertrekt vanuit het begrip dat men uitgedrukt wil hebben.⁵¹ Pāṇini richt zich op een geleerd publiek dat op een correcte manier Sanskrit wil begrijpen en spreken.

Bij de *Aṣṭādhyāyī* hoort ook een lijst met wortels, de *Dhātu-pāṭha*, 'De tekst met de wortels', die heel bekend is geworden en vaak als symbool is genomen voor het volledige en uitgebreide van het werk van Pāṇini.⁵²

⁴⁷ Cardona pp. 224-225. Misschien is dit nog een erfenis van het oude *śikṣā-vyākaraṇa-nirukta* systeem, waarbij in de *vyākaraṇa* geen enkel betekenisaspect behandeld werd.

⁴⁸ Scharfe p. 106-108. Cardona p. 226.

⁴⁹ *Sūtra*'s zijn korte verzen, bedoeld om uit het hoofd te worden geleerd. Deze stijl wordt vaak gehanteerd voor wetenschappelijke werken. Bachrach VIII p. 289.

⁵⁰ Cardona pp. 193-206.

⁵¹ Scharfe p. 109.

⁵² Cardona p. 161.

1.2.2.3. Latere recepties van Pāṇini

Na Pāṇini volgden andere bekende grammatici, zoals Kātyāyana en Patañjali. Alle volgende grammatici kenden het werk van Pāṇini helemaal of deels, en het systeem dat zij gebruikten om hun grammatica's te schrijven was gebaseerd op Pāṇini. Men noemde dit later het Paniniaanse systeem.⁵³

Toen men in het Westen Pāṇini in de negentiende eeuw ontdekte, verbaasde men zich geleidelijk aan over de moderniteit van zijn werk. Eens Pāṇini vertaald was door BÖHTLINCK begreep men zijn waarde.⁵⁴ De historisch vergelijkende taalwetenschap haalde veel van zijn materiaal uit het Sanskrit, en Pāṇini vormde hier de ideale hulp voor.⁵⁵

1.2.3. Sanskrit grammatica na Pāṇini

1.2.3.1. Kātyāyana

Kātyāyana schreef een commentaar op de *Aṣṭādhyāyī*, zijn zogenaamde *Vārttika*'s 'regels'. Deze zijn opgenomen in het werk van Patañjali, de *Mahābhāṣya*. Scharfe meent dat Kātyāyana iemand uit het zuiden was, en dat zou ook misschien verklaren waarom zijn Sanskrit soms anders is dan het Sanskrit van Pāṇini.⁵⁶ Hij leefde ook later dan Pāṇini, men situeert hem rond 250 v.o.t.⁵⁷ Kātyāyana's werk vormde een commentaar op Pāṇini. Hij vulde de *sūtra*'s van Pāṇini met zijn eigen *sūtra*'s aan. Dit was vaak noodzakelijk door de evolutie van het Sanskrit.⁵⁸ Hij corrigeerde ze ook op sommige punten. Het was een delicaat werkje, want Pāṇini was toen al op weg om een *ṛṣi*, 'een ziener', te worden genoemd. En zieners hebben het meestal bij het rechte einde, dus Kātyāyana moest heel subtiel zijn bij het verbeteren van Pāṇini.⁵⁹

⁵³ Scharfe pp.174-175.

⁵⁴ id. pp. 114-116.

⁵⁵ Itkonen pp. 83-84.

⁵⁶ Scharfe p. 137. Laddu (pp.13-14) beschouwt deze verschillen tussen Pāṇini en Kātyāyana als een gevolg van de ontwikkeling van het Sanskrit. Men moet rekening houden met de periode wanneer het Sanskrit zich al tot een artificiële, onveranderlijke taal ontwikkeld heeft. Als gevolg van de datum die men als overgangperiode beschouwt, kan men de theorie van Scharfe of van mensen als Laddu volgen.

⁵⁷ Scharfe p.88. Bachrach IV p. 365.

⁵⁸ Cardona pp. 251-253.

⁵⁹ Itkonen p. 70.

Kātyāyana was mogelijk ook de auteur van de *Vājasaneyi Prātiśākhya* bij de Witte *Yajurveda*, en dit kan men ook merken in zijn taalgebruik in de *Vārttika*'s. Hij gebruikt soms andere technische termen, en had soms meer conservatievere opvattingen dan Pāṇini.⁶⁰

1.2.3.2. Patañjali

Patañjali schreef zijn *Mahābhāṣya* als commentaar op Kātyāyana's *Vārttika*'s.⁶¹ Hij beperkte zich daar echter niet toe. Hij bekeek ook Pāṇini's *Aṣṭādhyāyī*. Vaak vond hij zo de oplossing voor een meningsverschil tussen Kātyāyana en Pāṇini.⁶² Hij schreef goed, en het werk werd sterk gewaardeerd. Het was één van de laatste auteurs voor wie Sanskrit nog de werkelijk gesproken taal was.⁶³ Hij was hoogst waarschijnlijk afkomstig van Mathurā, en leefde daar omstreeks 150 v.o.t.⁶⁴

Patañjali volgde Pāṇini meer dan Kātyāyana qua gebruik van termen en het vasthouden aan de regels. Patañjali had ook een ander doelpubliek. In de tijd van Pāṇini was Sanskrit een veel levendigere taal dan in de derde eeuw v.o.t. Patañjali schreef in eerste plaats voor de pandits en edelen, die het Sanskrit nog in ere hielden. Het doel van grammatica was dan ook volgens hem op de eerste plaats de *Veda*'s begrijpelijk te houden.⁶⁵ Ook zijn werk vormde een waardevolle bijdrage voor Sanskrit grammatica.

1.2.3.3. Andere post-paniniaanse grammatici

Na deze grote grammatici volgden nog anderen. Het Sanskrit moest in het dagelijkse taalgebruik toen echter meer en meer plaats ruimen voor het Middellindisch, dat aan belang begon te winnen sinds de 4de eeuw v.o.t..⁶⁶ Toch bleef men grammatica's over Sanskrit opstellen. Sanskrit bleef ook de cultuurtaal bij uitstek. Ze werd gebruikt voor zowel religieuze als literaire teksten. Het was de taal die een Kālidāsa⁶⁷ bijvoorbeeld nog hanteerde.

⁶⁰ Zo gebruikte hij een meer conservatievere terminologie: bv. *svara* in plaats van *a* voor 'klinker', hij spreekt ook nog over *vikāra*, 'verandering', in plaats van over *ādeśa*, 'substitutie'. Scharfe pp. 140-141.

⁶¹ Bachrach VI p. 406.

⁶² Cardona p. 250.

⁶³ Scharfe p. 152.

⁶⁴ id. p. 153.

⁶⁵ id. p.152-161. Voor een behandeling van het Sanskrit en de evolutie ervan tussen Pāṇini en Patañjali, zie Laddu.

⁶⁶ Bubenik (1996) p. 4.

⁶⁷ Kālidāsa is een bekende Sanskrit dichter, die uitblonk qua stijl, taal en verhaal. Hij schreef verschillende lange gedichten en enkele drama's. Hij leefde, naar men vermoedt, in de 7ste eeuw o.t.. Bachrach IV p. 334.

Eén van de bekende grammatici uit de tijd na Patañjali is Bhartṛhari. Hij leefde in de 5de-6de eeuw o.t. en maakte nog een uitgebreide analyse van het Sanskrit.⁶⁸

Naast de hindoe-geleerden uit de hoge kasten ontstonden er nog andere groepen die een noodzaak voelden voor een Sanskrit grammatica. Daaronder vielen bijvoorbeeld de boeddhisten, die voor de verspreiding van hun canonieke teksten deze graag in een algemeen begrijpbare taal opstelden. Voorbeelden van boeddhistische grammatici zijn Kaumāralāta, Śarvavarman en Candragomin. Het is opvallend hier opnieuw te merken dat het Sanskrit duidelijk aan het veranderen is. Kaumāralāta neemt bijvoorbeeld al vormen die duidelijke Prakrit kenmerken hebben, en die worden aangeduid als Ārṣa.⁶⁹

Ook vanuit de hoek van de jains werden grammatica's over het Sanskrit opgesteld. De jain geleerden volgden beter Pāṇini's en Patañjali's grammatica voor hun werken.⁷⁰ Zij hielden zich ook bezig met het componeren van nieuwe Prakrit grammatica's. Vaak vormden de werken over Prakritgrammatica een onderdeel van een Sanskritgrammatica.

1.3. Prakrit

Onder de Prakrit grammatica's verstaan we alle werken, al dan niet als appendices van Sanskrit grammatica's, die handelen over de Prakrits en hun kenmerken. Deze werken situeren zich vanaf het begin van onze tijdrekening tot de 19de eeuw (zonder rekening te houden met de 20ste eeuwse en hedendaagse grammatica's).⁷¹ Dit is een zeer ruime tijdspanne. Bijgevolg kan men niet zeggen dat de Prakrit grammatica's zich chronologisch na het Sanskrit gemanifesteerd hebben, integendeel, ook Sanskrit grammatica's bleven uitgebracht worden, eveneens tot na de 10de eeuw en later.

Hier geven we een synopsis van de belangrijkste Prakrit grammatici. De bekendste en beste onder hen werkten vanuit een Paniniaans standpunt.

⁶⁸ Scharfe p. 175 ff. Volgens Cardona (pp. 295-297) legde Bhartṛhari zich wel meer toe op het filosofische en semantische aspect van taalwetenschap.

⁶⁹ Scharfe p. 162-167.

⁷⁰ id. p. 168.

⁷¹ Scharfe (p. 191) geeft Bharata als oudste Prakrit grammaticus en dateert deze als zeker niet later dan de eerste eeuwen o.t.. Als bovengrens geeft hij het werk van Rishikesh Sastri, de *Prākṛta-vyākaraṇa*, uit 1883.

1.3.1. Bharata

Men vermeldt als eerste bron over de Prakrit dialecten het *Bhāratīyanāṭyaśāstra* ‘Onderricht over het toneel’ van Bharata.⁷² Bharata wordt beschouwd als een mythologisch figuur.⁷³ Men weet niet of hij echt bestaan heeft; bijgevolg weet men ook niet of hij de werkelijke auteur of compiler was van het *Nāṭyaśāstra*. De datering zou opheldering kunnen brengen, maar deze blijft vaag. De tekst zoals we die nu kennen bestond in de 2de eeuw, maar men neemt aan dat dit een compilatie is. Dat zou betekenen dat er oudere stukken werden in opgenomen, men dateert de oudste fragmenten rond de 1ste eeuw v.o.t..⁷⁴

1.3.1.1. Taal in het Indische drama

Het *Nāṭyaśāstra* vormt een handleiding tot het spelen van toneel. Bharata behandelt alle aspecten van het drama, van mimiek tot decor.⁷⁵ Voor de taalwetenschap is het *Nāṭyaśāstra* echter in het bijzonder belangrijk voor zijn behandeling van de verschillende Prakrits.

In het Indische toneel werd er gebruik gemaakt van verschillende talen. Sommige karakters spraken Sanskrit, anderen een vorm van Prakrit.⁷⁶ Prakrit moet men hier echter niet begrijpen als de volkstaal of de gesproken taal van één bepaalde regio. Het toneel moest voor het publiek overal verstaanbaar blijven.⁷⁷ Daarom werd er gebruikt gemaakt van een soort ‘literair’ Prakrit, een taal gebaseerd op het Sanskrit, gecombineerd met elementen uit de volkstaal, voor ieder begrijpelijk. Dit afwisselende gebruik van Sanskrit en Prakrit vond al plaats in de drama’s voor Bharata.⁷⁸ Het *Nāṭyaśāstra* institutionaliseerde deze vorm van dramataal. Prakrit is voor Bharata een gesproken vorm van het Sanskrit, die er wat van afwijkt. Het gaat voor hem hier niet over twee verschillende talen, slechts over verschillende varianten van dezelfde taal.⁷⁹

⁷² Scharfe p. 191. Bubenik (1998) p. 33.

⁷³ Bhat (p. III) bespreekt het historische al dan niet mythologische statuut van Bharata. Hier in deze tekst wordt Bharata beschouwd als auteur van het *Nāṭyaśāstra*.

⁷⁴ Bubenik (1998) p. 33.

⁷⁵ Tarlekar geeft in zijn boek een uitgebreide beschrijving van deze aspecten.

⁷⁶ Konow p. 16.

⁷⁷ Bhat p. XXVII.

⁷⁸ Keith (p. 81) dateert de boeddhistische toneelauteur Aśvaghōṣa in dezelfde periode als Bharata. Het afwisselend spreken in Sanskrit en Prakrit lijkt al volledig aanvaard bij Aśvaghōṣa. Keith e.a. leiden hieruit af dat er al voor Aśvaghōṣa andere toneelauteurs moeten geweest zijn, die dit gebruik in het drama hebben binnengebracht.

⁷⁹ Bhat p. XXVII-XXVIII.

1.3.1.2. De verschillende *bhāṣā*'s

Bharata vermeldt in hoofdstuk XVII⁸⁰ de dialecten die men op scène kan gebruiken. Hij onderscheidt hierin vier variëte talen: *atibhāṣā*, *āryabhāṣā*, *jātibhāṣā* en *yonyantarībhāṣā*.⁸¹ De *atibhāṣā* is de taal van de goden, de *āryabhāṣā* is de taal van de edelen. In het gebruik zijn de *atibhāṣā* en de *āryabhāṣā* Sanskrit. De *jātibhāṣā* is de taal van het volk, en dit is Prakrit. *Yonyantarībhāṣā* is de taal van de dieren en de planten, en die taal was bekend bij de toneelspelers.⁸²

Vervolgens noemt hij ook enkele dialecten van verschillende bevolkingsgroepen, zoals de Kirāṭa's, de Andhra's, enz. Hij vermeldt ook de dialecten op basis van verschillende regio's, zoals Māgadhī, Āvantī enz. Al deze dialecten kunnen op scène gesproken worden.⁸³ Bharata geeft vooraf ook enkele opvallende kenmerken van deze talen, zodat de acteurs weten hoe ze hun tekst moeten uitspreken. Het gaat hier dus niet om grammaticale regels, maar eerder om een leidraad voor de uitspraak.

1.3.1.3. Belang van de *Nāṭyaśāstra* voor de *grammatica*

Bharata's *Nāṭyaśāstra* is duidelijk geen *grammatica*, daarvoor is er te weinig uitleg over de taalkundige kenmerken van de verschillende talen.⁸⁴ Toch is dit werk van belang. Ten eerste, omdat de volkstaal hier voor het eerst uitdrukkelijk besproken wordt. Bharata neemt in enkele regels Prakrit woorden op met hun Sanskrit equivalenten.⁸⁵ Ten tweede, omdat de grammatici van de Oosterse School⁸⁶ Bharata's indeling van de talen overnamen. De belangrijkste dialecten, die zich waarschijnlijk in een bepaalde regio gesitueerd hebben, zoals

⁸⁰ In sommige uitgaves is dit hoofdstuk XVIII. Ghosh (1967) p. lx

⁸¹ Nitti-Dolci (1972) p. 75.

⁸² Chatterji (1983, p. 31) meent dat *āryabhāṣā* verwijst naar alle Middel-Indische talen, en *jātibhāṣā* verwijst naar de niet-Indo-Arische talen. Deze regels van Bharata ontkennen dit:

*atibhāṣā tu devānām āryabhāṣā tu bhūbhujām
saṃskārapāṭhayuktā samyāñnyāyapraṭiṣṭitā* || 27 ||

De hoogste taal is van de goden, de edele taal is van de koningen. Ze is verbonden met een gecultiveerde recitatie, en steunt op de correcte regels.

*jātibhāṣāśrayaṃ pāṭhyaṃ dvividhaṃ samudāhṛtaṃ
prākṛtaṃ saṃskṛtaṃ caiva cāturvarṇyasamāśrayaṃ* || 30 ||

De recitatie steunend op de taal van het volk is als tweevoudig beschouwd: Prakrit of Sanskrit afhankelijk van de vier standen. (tekst: Nitti-Dolci (1972) pp. 67-68, eigen vertaling naar het Nederlands)

⁸³ Ghosh (1967) p. vii.

⁸⁴ Scharfe p. 191.

⁸⁵ Nitti-Dolci (1972) p. 74.

⁸⁶ Zie p. 20.

Śaurasenī en Māgadhi, noemen ze de *bhāṣā*'s, de echte talen. De talen van de verschillende bevolkings- of kastegroepen, die werden gebruikt op de scène, noemen ze de *vibhāṣā*'s. Daarnaast was er ook nog Apabhraṃśa en Paisācī.⁸⁷ Dit onderscheid maakten ze in navolging van Bharata.

1.3.2. Vararuci

Als de oudste Prakrit grammatica wordt tegenwoordig de *Prākṛta-Prakāśa*, 'De verklaring van de Prakrits', van Vararuci aanvaard.⁸⁸ De datering ervan is niet zeker. Men situeert hem tussen de 2de en 7de eeuw.⁸⁹ Deze vage datering toont niettemin aan dat Vararuci één van de oudste Prakrit grammatici was. Hij leefde vroeg genoeg om nog contact te hebben met het Prakrit als een levende taal.⁹⁰

Als *gotra* naam⁹¹ gaf Vararuci in zijn werk de naam Kātyāyana op. Dit leidde bij de westerse onderzoekers (Westergaard, Bloch) tot speculatie over de gelijke identiteit van Vararuci en de Kātyāyana die de auteur van de *Vārttika*'s⁹² was. Deze visie heeft het echter niet gehaald.⁹³ Sommigen dan weer menen dat Kātyāyana een commentaar op Vararuci opgesteld heeft, maar ook deze theorie heeft geen ingang gevonden.⁹⁴

Men weet wel zeker dat er in de zevende eeuw een commentaar op de *Prākṛta-Prakāśa* verschenen is, opgesteld door Bhāmaha.⁹⁵ Na Bhāmaha volgden nog verschillende andere commentaren.

⁸⁷ Voor een verdere bespreking van de verschillende dialecten, zie p. 39 ff. Voor de volledige tekst met vertaling over de Prakritdialecten uit de *Bhāratīyanāṭyaśāstra*, zie Nitti-Dolci (1972) pp. 65-78.

⁸⁸ Pischel (§ 34-36) haalt Hoernle aan, die de *Prākṛtalakṣaṇa* van Caṇḍa als ouder beschouwde dan Vararuci. Pischel ontkrachtigt Hoernle's argumenten. Jain (p. 344) haalt nog een bijkomende discussie aan. Men vroeg zich af of Caṇḍa wel deze *Prākṛtalakṣaṇa* opgesteld had. Men noemde soms Pāṇini als de auteur. In de uitgave van de *Prākṛtalakṣaṇa* door Hoernle ontkennde Hoernle dit, hij noemde Vararuci als auteur. Misschien werden er twee grammatica's verward. Banerji (p. 44) noemt de *Prākṛtalakṣaṇa*, die misschien door Pāṇini is geschreven volgens hem, en de *Prākṛtalakṣmaṇa*, waarvan Caṇḍa de auteur is. In andere werken echter is het de *Prākṛtalakṣaṇa* die door Caṇḍa werd geschreven.

Nitti-Dolci (1972, p. xi) verklaart dat het werk van Caṇḍa in mindere mate bestudeerd is.

⁸⁹ Scharfe p. 192. Bubenik (1998) p. 33.

⁹⁰ Grierson (1925) p. 123.

⁹¹ Familiennaam.

⁹² Zie p. 12.

⁹³ Pischel § 32. Nitti-Dolci (1972) pp. 1-2.

⁹⁴ Sircar p. 3.

⁹⁵ Scharfe p. 192.

1.3.2.1. De *Prākṛta-Prakāśa*

De grammatica van Vararuci bestaat uit acht boeken, en behandelt slechts één Prakrit, namelijk het Mahārāṣṭrī. Bhāmaha voegde er nog twee boeken bij, over het Paiśācī en over het Māgadhī. Nog later splitste men het vijfde boek in twee, en een onbekende auteur voegde er nog een boek over Śaurasenī aan toe.⁹⁶ Zo bestaat de grammatica van Vararuci nu uit twaalf boeken, volledig opgesteld in *sūtra*'s⁹⁷.

Vararuci zelf heeft zich dus beperkt tot het beschrijven van één Prakrit. Deze taal noemde hij ook kortweg 'Prakrit'. Voor hem was dit de belangrijkste literaire taal naast Sanskrit. Volgens SCHARFE baseerde Vararuci zich voor zijn grammatica vooral op de lyriek uit Hāla's *Sattasaī*⁹⁸, of uit een soortgelijk (verloren gegaan) werk in Mahārāṣṭrī.⁹⁹ Het Prakrit van Vararuci vertoont ook alle kenmerken van het Mahārāṣṭrī. Hij noemde het echter niet zo. In een vers uit het laatste hoofdstuk komt de naam Mahārāṣṭrī wel voor, maar men gelooft dat dit hoofdstuk een latere toevoeging is.¹⁰⁰ Het feit dat Vararuci zijn Prakrit niet aanduidt met de naam Mahārāṣṭrī heeft bij Westerse auteurs voor heel wat discussie gezorgd over de vraag of het Mahārāṣṭrī in de tijd van Vararuci als autonome taal eigenlijk wel bestond, en wat de relatie was met het Śaurasenī.¹⁰¹

In de acht hoofdstukken door hem opgesteld, bespreekt Vararuci alle grammaticale kenmerken van het Mahārāṣṭrī. Hij behandelt fonetiek, morfologie en partikels. Deze indeling wordt later overgenomen door de grammatici van de Oosterse School.¹⁰² Hij vertrekt voor de beschrijving van het Prakrit vanuit het Sanskrit. Hij geeft m.a.w. de Prakrit equivalent voor elk Sanskrit woord of woordbouw. Dit getuigt er volgens BUBENIK van dat hij kennis had van de grammatica van Pāṇini.¹⁰³ Bovendien zette Vararuci met deze werkwijze de toon voor alle volgende grammatici, want ook zij volgden deze methode.

⁹⁶ Scharfe p. 192.

⁹⁷ *Sūtra*'s zijn korte verzen, bedoeld om van buiten te leren. Veel wetenschappelijke literatuur werd in *sūtra*'s opgesteld. Bachrach VIII p. 289.

⁹⁸ Dit werk bestaat uit een honderdtal verzen, vooral handelend over de liefde. Het is in Mahārāṣṭrī opgesteld. Bachrach IV, p. 152.

⁹⁹ Scharfe p. 192.

¹⁰⁰ Chatterji (1983) p. 33. Nitti-Dolci (1972) p. 6.

¹⁰¹ Voor een uitgebreidere discussie van deze vraagstelling, zie p. 52.

¹⁰² Zie p. 31 ff.

¹⁰³ Bubenik (1998) p. 33: "Vararuci's Prākṛit grammar presupposes knowledge of Pāṇini's Sanskrit grammar. Its descriptive technique consists of transfer rules that convert the Sanskrit 'underlying' forms into their 'surface' Māhārāṣṭrī forms."

In feite gaf Vararuci een handleiding aan de Sanskrit kenner om een tekst naar het Prakrit om te zetten. In de inleiding op zijn uitgave van Vararuci zegt RAJA het nog anders: “To Rāmapāṇivāda, Prakrit is not a language. It is only a metamorphosis of Sanskrit.”¹⁰⁴

1.3.3. De Oosterse en Westerse School

De indoloog George A. GRIERSON stelde in een artikel vast dat de Prakrit grammatici na Bharata in twee groepen ingedeeld konden worden.¹⁰⁵ Hij merkte op dat sommige groepen auteurs elkaar volgden voor de indeling van hun grammatici, en zelfs soms letterlijk regels van elkaar overnamen. Hij splitste daarom de Prakrit grammatica op in twee scholen: de Oosterse en de Westerse School. Tussen deze twee scholen was er een duidelijk verschil qua benadering in het geheel, en, volgens GRIERSON, vooral qua benadering van het Paiśācī.¹⁰⁶ Als oudste auteur van de Westerse School noemde hij Vālmīki.¹⁰⁷ De *Vālmīki-sūtra*’s werden enkel overgeleverd in commentaarliteratuur van Trivikrama, Lakṣmīdhara en Siṃharāja.¹⁰⁸ De grammatica’s van deze auteurs, die zij op basis van dit commentaar opstelden, behoren op die manier ook tot de Westerse School. Daarnaast wees GRIERSON ook de belangrijke Prakrit grammaticus Hemacandra toe aan de Westerse School, alhoewel deze onafhankelijk van Vālmīki werkte. Bovendien baseerde Hemacandra zich ook sterk op Vararuci (van de Oosterse School!).¹⁰⁹

De belangrijkste auteur van de Oosterse School was, volgens GRIERSON, Vararuci. Hij wordt vergezeld van Mārkaṇḍeya, Rāmaśarman en Puruṣottama. Zij volgden Vararuci’s indeling en zijn behandeling van het Paiśācī.¹¹⁰

Deze opsplitsing van GRIERSON uit 1925 houdt nog steeds stand, en steeds meer auteurs werden er verder onder ingedeeld.¹¹¹ Soms leidt dit ook wel eens tot tegenspraak. Zo deelt SIRCAR de auteur Kramadīśvara (die niet genoemd wordt door GRIERSON) in bij de Oosterse School, maar KATRE heeft daar een andere mening over.¹¹² NITTI-DOLCI hanteert dan

¹⁰⁴ Raja, Sarma p. xv. Rāmapāṇivāda is een commentator van Vararuci.

¹⁰⁵ Grierson (1925) pp. 120-124.

¹⁰⁶ Zie p. 110 ff.

¹⁰⁷ Deze Vālmīki is niet de auteur van het grote *Rāmāyaṇa*-epos. Grierson (1925) pp. 120 vn. 2.

¹⁰⁸ Scharfe (p. 194) spreekt tegen dat Trivikrama commentaar geeft op de *sūtra*’s van Vālmīki. Hij zegt dat zowel tekst als commentaar zeer sterk op Hemacandra teruggaan en bijgevolg beide door Trivikrama geschreven zijn. De naam Vālmīki zou dan op een legende gebaseerd zijn.

¹⁰⁹ Scharfe p. 193.

¹¹⁰ Vararuci was echter niet de auteur van het hoofdstuk over Paiśācī in de *Prākṛta-Prakāśa*. De auteurs volgden de onbekende auteur van het hoofdstuk over Paiśācī.

¹¹¹ Jain p. 345.

¹¹² Sircar p. 3. Katre p. 29.

weer een voorzichtigere aanpak, door onder de Oosterse grammatici enkel Puruṣottama, Rāmaśarman en Mārkaṇḍeya te plaatsen.¹¹³ Deze grammatici vertonen inderdaad in hun werk een nauwe verwantschap.

Het is een feit dat zowel Vararuci en Hemacandra met hun werk bijzonder veel grammatici beïnvloed hebben, niettemin is het onnodig om de scheiding tussen Oosterse en Westerse School heel strikt te handhaven. De auteurs haalden hun bronnen uit verschillende richtingen, en sommigen lieten zich niet vatten voor één benadering.

1.3.4. Oosterse grammatici

De werken van drie bepaalde grammatici vertonen wel bijzonder veel gelijkenissen met elkaar en met het werk van Vararuci. Deze werken zijn de *Prākṛtānuśasana* van Puruṣottamadeva (12de eeuw), de *Prākṛta-Sarvasva* van Mārkaṇḍeya (17de eeuw), en de *Prākṛta-Kalpataru* van Rāmaśarman (17de eeuw). Deze auteurs baseerden zich voor hun grammatica op Vararuci, maar ook op het *Bhāratīyanāṭyaśāstra*.¹¹⁴ De indeling van hun grammatica's vertoont grote gelijkenissen met die van Vararuci: de eerste acht hoofdstukken handelen over Mahārāṣṭrī, en de volgende hoofdstukken gaan over de andere dialecten. Deze laatste hoofdstukken wijken wel enigszins af van Vararuci's grammatica. De grammatici voegen er hoofdstukken aan toe over de dialecten die op scène gesproken worden. Dit is een duidelijke invloed van het *Nāṭyaśāstra*.¹¹⁵ Net als Bharata verdelen ze de Prakrits in *bhāṣā* en *vibhāṣā*, en ze diepen de talen die hieronder vallen dieper uit. Naast deze nieuwe hoofdstukken voegen ze ook nog een deel over Apabhraṃśa en Paiśācī in.¹¹⁶ De *bhāṣā* en *vibhāṣā* indeling is typisch voor de Oosterse School, net zoals de aandacht van de grammatici voor de verschillende dialecten van het Paiśācī.¹¹⁷

Naast Vararuci vernoemen de oosterse grammatici nog meer namen als bronnen, zoals Śākalya en Kohala. Śākalya werd ook al door Pāṇini vermeld. Waarschijnlijk gaat het hier dus om een zeer vroege grammaticus.¹¹⁸ Dit alles doet vermoeden dat er meer Prakrit grammatica's geschreven zijn dan er bekend is.¹¹⁹ Deze moeten echter verloren gegaan zijn.

¹¹³ Nitti-Dolci (1972) p. 93.

¹¹⁴ Scharfe p. 192.

¹¹⁵ ib.

¹¹⁶ ib.

¹¹⁷ Grierson (1925) p. 121.

¹¹⁸ Voor Śākalya, zie p. 9.

¹¹⁹ Banerjee (1977) p. 7.

In tegenstelling tot Vararuci hadden deze oosterse grammatici niet de mogelijkheid meer om zich te baseren op werkelijk gesproken Prakrit. Zij haalden hun informatie uit oudere grammaticawerken en uit literaire Prakritwerken.¹²⁰

1.3.5. Hemacandra en zijn opvolgers

De belangrijkste auteur van de Westerse School is de jain Hemacandra Sūri (11de-12de eeuw)¹²¹. Hij schreef een Sanskrit grammatica, de *Siddhahemaśabdānuśāsana*, ‘Hema(chandra)’s woordleer’. In het achtste hoofdstuk hiervan behandelt hij de Prakrits.¹²² Hij richt de aandacht vooral op het Standaard Prakrit (hiermee bedoelde hij net als Vararuci Mahārāṣṭrī), maar hij sprak ook over Māgadhī, Paiśācī, Śaurasenī en Apabhraṃśa. Het Ardhamāgadhī kreeg ook een plaats in zijn grammatica, hij beschouwde het als hetzelfde als Ārṣa.¹²³ Volgens KATRE ontstond er later een verschuiving in deze benamingen. Ārṣa bleef de taal waarin de teksten van de jains werden opgesteld, Ardhamāgadhī werd een seculiere taal die op het toneel werd gebruikt.¹²⁴

Hemacandra voegde zelf een commentaar toe aan zijn grammatica, de *Bṛhadvyrtti*, ‘Het grote commentaar’, en een kortere versie daarvan, de *Laghuvyrtti* ‘Het korte commentaar’.¹²⁵ Hij is ook bekend voor zijn uitgebreide lijst van *deśī*-woorden, de *Deśināmamālā*, ‘De krans van streekwoorden’.¹²⁶

Hemacandra Sūri was een jain, en na hem volgden nog verschillende andere jain-grammatici. Zo was er bijvoorbeeld ook de grammaticus Kramadīśvara. Eveneens in het achtste hoofdstuk van zijn *Samkṣiptasāra*, ‘De korte samenvatting’,¹²⁷ beschreef hij de Prakrits. Meestal neemt men aan dat hij behoort tot Oosterse School.¹²⁸ Ook Trivikrama stelde een Prakrit grammatica op, de *Prākṛta-Śabdānuśāsana*, ‘Onderricht in de Prakrit woorden’, die vooral op Hemacandra gebaseerd is.¹²⁹

¹²⁰ Scharfe p. 192.

¹²¹ id. p. 193.

¹²² ib.

¹²³ ib.

¹²⁴ Katre pp. 15-17. Met enige nuancering: in hedendaags onderzoek gebruikt men de benaming Ardhamāgadhī voor Jain teksten. Ārṣa wordt slechts weinig gebruikt.

¹²⁵ Bachrach III, p. 574.

¹²⁶ Voor een uitgebreidere bespreking van *deśī* Prakrit, zie p. 29.

¹²⁷ De vertaling van deze titel is onder voorbehoud.

¹²⁸ Sircar p. 3.

¹²⁹ Scharfe p. 194

1.3.6. Pāli grammatica

Naast deze grammatica's die vooral over talen zoals Mahārāṣṭrī en Śaurasenī gaan, dialecten die zich op een bepaalde plaats ontwikkelden, zijn er ook grammatica's over het Pāli. Het Pāli was een taal die men gebruikte voor het bewaren van de boeddhistische canon. Voor een correcte overlevering van die teksten had men een grammatica nodig. Pāli-grammatica's bestaan al vroeg en beschrijven de taal van de canon. Ze baseren zich wel op de Sanskrit grammatica, maar geven geen transformatieregels om van het Sanskrit naar het Pāli over te gaan, en omgekeerd.¹³⁰

Pāli werd meestal niet behandeld door de auteurs die over de literaire Prakrits schreven. Door het religieuze gebruik van het Pāli bezet het ook een wat aparte plaats in de groep van de Prakrits. Men gebruikte het niet in toneelwerken, er bestaat geen seculiere literatuur in. Bovendien genoot deze taal langzaam meer bekendheid buiten dan binnen India.¹³¹ Pāli zou ook ouder zijn dan de toneeldialecten.¹³² Daarom zijn het meestal helemaal andere grammatici die zich op het Pāli richten.

Grammatica's over het Pāli zijn de *Kaccāyana-vyākaraṇa*, 'De grammatica van Kaccāyana', die zich op Pāṇini en vooral op Katyāyana baseert, de *Saddanīti*, 'De leer over de woorden', van Aggavaṃsa en de *Saddalakkhaṇa*, 'De kenmerken van de woorden', van Moggallāna.¹³³

¹³⁰ Nitti-Dolci (1972) p. 93, Scharfe p. 195.

¹³¹ Upadhye p. 7.

¹³² Bubenik (1996) p. 4.

¹³³ Scharfe p. 195. Voor meer informatie over Pāli grammatici: Banerji (1996) pp. 39-44. Bubenik (1996) pp. 4-6.

2. Prakrit en zijn bijzonderheden

De verzamelnaam ‘Prakrit’ omvat bijzonder veel betekenissen. Het is een feit dat men vandaag heel veel verschillende meningen kan vinden over hoe en wanneer het Prakrit nu werkelijk gerealiseerd werd, en wat dat ‘Prakrit’ nu precies inhoudt.

In dit hoofdstuk wordt er geprobeerd enkele opvallende kenmerken van het Prakrit aan bod te laten komen, die in de literatuur soms aanleiding gaven tot discussie. De nadruk wordt vanzelfsprekend gelegd op het belang van deze kenmerken voor de grammaticica. Het is niet de bedoeling een volledige en uitgebreide behandeling van het Prakrit in al zijn verscheidenheid te geven.

2.1. Wat is Prakrit?

Prakrit is moeilijk te definiëren. Het is de verzameling van Indo-Arische talen die het volk sprak vanaf de 4de eeuw v.o.t. op het Indische subcontinent.¹³⁴ Ze wijken af van het klassieke Sanskrit in alle aspecten: fonologie, morfologie, syntaxis en semantiek.¹³⁵ Volgens de traditionele grammatici zou dit taalstadium de verdere evolutie van het Sanskrit belichamen.¹³⁶ De afstamming van het Sanskrit is echter niet rechtlijnig. Ook Vedische invloeden zijn merkbaar in het Prakrit.¹³⁷ Hierdoor beweren sommigen dat het Prakrit eigenlijk afkomstig is van een Vedisch dialect waarvan er geen geschriften zijn teruggevonden.¹³⁸ Men verklaart deze evolutie soms ook door te wijzen op het contact met niet-Indo-Arische talen.¹³⁹ Bij een situering tussen de Indo-Arische talen noemt men het Prakrit Middel Indo-Arisch.¹⁴⁰

¹³⁴ Bubenik (1996) p. 4.

¹³⁵ id. p. xx-xxi.

¹³⁶ Acharya p. 38.

¹³⁷ Pischel § 7.

¹³⁸ Bubenik (1996) p. 1.

¹³⁹ Chatterji p. 6.

¹⁴⁰ Bachrach IV, p. 146.

2.2. De verschillende Prakrits

2.2.1. Chronologische indeling

Chronologisch gezien verdeelt men de periode van het Prakrit vaak in drie evoluties onder.¹⁴¹ Men onderscheidt (1) het Oud Middel Indo-Arisch, dit bevat het Prakrit van de inscripties en het Pāli; (2) het Middel Middel Indo-Arisch, dat bestaat uit de Prakrits van de literaire werken, zowel uit de jainliteratuur als uit de toneelwerken; en (3) het Laat Middel Indo-Arisch, ofwel Apabhraṃśa. Met andere woorden, het gaat hier over een zeer lange ontwikkeling, van de 4de eeuw v.o.t. (Pāli en de inscripties) tot ca. 1100 (Apabhraṃśa).¹⁴² Bovendien moet het Prakrit als Middellindisch ook gesitueerd worden tussen de Oudindische en de Nieuwindische talen. Voor de hedendaagse diachrone linguïstiek vormt deze lange periode van verandering een grote uitdaging.

De contemporaine Indische grammatici vertrekken vanuit het Sanskrit om een verklaring voor de Prakrit vormen te geven. Door deze talen, in een verschillende periode ontstaan en voor andere doeleinden gebruikt, naast elkaar te zetten, beoefenen ze in feite een vroege vorm van historisch vergelijkende taalkunde. Toch hebben ze weinig aandacht voor het tijdstip van het ontstaan van de talen.¹⁴³ Voor hen gaat het natuurlijk om talen (zowel Sanskrit als Prakrit) die nog in gebruik zijn, alhoewel vaak enkel nog in literaire taal.

Over de inscripties van het Oud Middel-Indoarisch bestaat er geen grammatica. Over het Pāli werden er wel verschillende grammatica's geschreven.¹⁴⁴ De literaire Prakrits en het Apabhraṃśa werden door vele grammatici beschreven, te beginnen met Vararuci.¹⁴⁵

2.2.2. Culturele indeling

Naast de chronologische verdeling van de Prakrit periode, bestaan er nog andere nuttige indelingen. Een voorbeeld van een indeling gebaseerd op de toepassing van het Prakrit is te vinden in het boekje 'Prakrit Languages and their Contribution to Indian Culture', geschreven door S.M. KATRE.¹⁴⁶ KATRE verdeelt de Prakrits in in zeven soorten: (1) religieus

¹⁴¹ Bubenik (1996) p. 4.

¹⁴² ib.

¹⁴³ Zie p. 39 ff.

¹⁴⁴ Zie p. 22.

¹⁴⁵ Zie p. 17.

¹⁴⁶ Katre pp. 9-40.

Prakrit, (2) literair Prakrit, (3) het Prakrit uit de drama's, (4) het Prakrit zoals het door de grammatici beschreven wordt, (5) het Prakrit buiten India, (6) het Prakrit van de inscripties en (7) het populair Sanskrit, namelijk het Sanskrit zoals het op een Middelindische manier werd uitgesproken, bijvoorbeeld het Boeddhistisch Sanskrit. In de rest van het boek maakt hij verder geen gebruik meer van deze indeling. Bij het beschrijven van de linguïstische kenmerken van het Middel Indo-Arisch beperkt hij zich tot het beschrijven van het Prakrit, waarbij hij het als één geheel neemt. Enkel voor het stuk over de woordenschat neemt hij zijn indeling uit het eerste hoofdstuk weer op.

Het onderscheid zoals hij het maakt, is geen strikt onderscheid, maar vormt eerder een continuüm. Toch is het van belang voor het begrijpen van de evolutie van het Prakrit. Zo treft men vaak in werken de discussie over het Mahārāṣṭrī aan.¹⁴⁷ Men vraagt zich af of deze taal ooit gesproken werd, en of dat dat dan in de regio van Mahārāṣṭra was; men vraagt zich af waarom Mahārāṣṭrī meer afwijkt van het Sanskrit dan Śaurasenī en toch als belangrijkste Prakrit wordt beschouwd.¹⁴⁸ Als men er rekening mee houdt dat er een verschil moet worden aanvaard tussen het Mahārāṣṭrī uit de lyrische werken als bijvoorbeeld Hāla's *Sattasaī*, het Jain Mahārāṣṭrī uit de jainwerken, het Mahārāṣṭrī dat op scène wordt gesproken, en het Mahārāṣṭrī dat op basis van de toneelwerken beschreven wordt door de grammatici; dan wordt de discussie aan de ene kant misschien nog complexer, aan de andere kant verwacht men niet de verkeerde zaken met elkaar.¹⁴⁹ Bij elke Prakritstudie zou men dus duidelijk moeten omlijnen welke Prakrit dialecten men bespreekt, zonder dat de grenzen te discreet getrokken worden.

2.3. Prakrit als volkstaal en als literaire taal, gerecipieerd in de grammatica

In iedere cultuur die over geschreven of mondeling overgeleverde teksten beschikt, bestaat er een onderscheid tussen hoe men spreekt in het dagelijks leven en hoe men dicht of schrijft. Van zodra een auteur ook nog bekend is met de verschillende dialecten die rondom hem gesproken worden, heeft hij een ruime keuze aan mogelijke literaire talen voor zijn werk.

¹⁴⁷ Upadhye p. 12.

¹⁴⁸ Acharya p. 77 ff.

¹⁴⁹ Pischel (§12-16) beschrijft de verschillende gebruiken van het Mahārāṣṭrī. Voor een uitgebreide behandeling van het Mahārāṣṭrī, zie p. 48 ff.

2.3.1. Het oudste Prakrit

Aangezien Prakrit vandaag niet meer gesproken wordt, is het vaak moeilijk om een goed beeld te krijgen over hoe men deze taal tussen alle andere dialecten gebruikte. Wat vandaag gekend is van het Prakrit, is de tekst die op schrift is gesteld. Deze teksten zijn meestal literaire werken, daarom moet er rekening mee gehouden worden dat de taal daarin waarschijnlijk niet geheel gelijk is aan de taal zoals ze gesproken werd. Dit merken we bijvoorbeeld al als we de inscripties in het Prakrit ten tijde van Aśoka¹⁵⁰ bekijken. De taal van deze inscripties verschilt van het literaire Prakrit. Het gaat hier om een tekst in de volkstaal, want Aśoka's edicten moesten voor ieder begrijpbaar zijn. Het lijkt alsof deze inscriptietaal ook de werkelijke gesproken taal weerspiegeld.¹⁵¹

Over deze inscriptietaal werd er geen grammatica gemaakt. Waarschijnlijk was dat ook niet echt nodig, want iedereen begreep de inscripties, en het was niet de bedoeling dat een leek in deze taal zou beginnen schrijven. De keizer verordende enkele zaken, en door ze in de volkstaal op te schrijven, zorgde hij ervoor dat iedereen deze bevelen begreep. De literaire kwaliteit ervan was minder belangrijk.

2.3.2. Het literaire Prakrit

De Prakrit grammatici behandelen de Prakrits van de drama's, en het Apabhraṃśa. Dit laatste is niet zo vreemd, als men weet dat er ook in Apabhraṃśa een literatuur bestaat. De grammatici bespreken m.a.w. de literaire talen, de talen waarin gedicht en verhaald werd. Door de principes van het *kāvya*¹⁵² was het van groot belang dat de dichter een grondige grammaticale kennis van zijn schrijftaal had. Voor dit spelen met taal, en voor het toepassen van vele stijlfiguren, moest men een goed besef van grammatica hebben. Dit is niet enkel het geval voor het Sanskrit. Ook in het Prakrit (vooral in Mahārāṣṭrī) werden er *kāvya*werken gecomponeerd.¹⁵³

De taal uit deze literaire werken wijkt af van het Prakrit van de inscripties, en bijgevolg waarschijnlijk ook van de gesproken volkstaal. Men kan veronderstellen dat deze

¹⁵⁰ Keizer uit de 3de eeuw v.o.t. die grote expansie maakte, edicten uitvaardigde en aan de grenzen van zijn rijk stenen of zuilen liet graveren met deze edicten. Bachrach I, p. 200.

¹⁵¹ Bubenik (1996) p. 5.

¹⁵² *Kāvya* is een bijzondere stijl in de Indische literatuur. Men noemt het ook wel kunstdichten, of belletrise. In deze stijl gebruikt men zeer veel stijlfiguren en taalspelletjes. Bachrach IV, pp. 367-369.

¹⁵³ Hāla's *Sattasaī* was bijvoorbeeld zo'n *kāvya*werk. Bachrach IV, p. 152.

literaire taal een zekere mate van artificialiteit vertoont, net zoals het Sanskrit.¹⁵⁴ Men weet dat het klassiek Sanskrit, zoals het bijvoorbeeld werd gebruikt in de 8ste eeuw door de bekende dichter Kālidāsa, vastligt op basis van grammaticale en lexicale regels. Prakrit kwam in mindere mate voor (of is minder bestudeerd), en meestal beschouwde men deze taal in de teksten als dichterspraak. Toch gaat het hier, vooral bij de latere werken, eveneens over vastgelegde regels in grammatica's die men toepast bij het dichten in het Prakrit.¹⁵⁵

De Indische grammatici zeggen dat Prakrit duidelijk afgeleid is van het Sanskrit, en bovendien cultiveren ze die afleiding.¹⁵⁶ Voor Prakrit teksten gebruikt men sinds ca. 900 o.t. een *chāyā*¹⁵⁷, en het wordt als een kunst beschouwd de juiste oorsprong in het Sanskrit te vinden.¹⁵⁸ Prakrit grammatica's zoals die van Hemacandra en Kramadīśvara worden geïncorporeerd in een Sanskrit grammatica.¹⁵⁹ De grammatici vertrekken ook vanuit het Sanskrit om de Prakrit vorm te verklaren.¹⁶⁰ De oorzaak van dit gedrag ligt in het statuut van het Sanskrit in de Indo-Arische gemeenschap. Sanskrit was (is) de taal van de hoogste klasse, die werd gebruikt voor rituelen en belangrijke onderhandelingen. Het was een bijna heilige taal.¹⁶¹ Daarnaast sprak men in gewone conversaties een Prakrit. Toen deze taal ook in teksten gebruikt werd, dan werd er geëist dat ook het Prakrit aan bepaalde regels zou voldoen. ACHARYA zegt daarover: "Just as the dialect of the people of Pre-Sanskrit age was raised to a literary status after being regulated by Sanskrit grammar of Pāṇini, so also the Prākṛit was raised to a literary status after being regulated by Prākṛit grammar."¹⁶²

Het Mahārāṣṭrī uit de *Sattasāi* van Hāla kan gesproken geweest zijn. Maar nadat Vararuci een grammatica over een dergelijk werk geschreven had die hij baseerde op het Sanskrit, veranderde ook dat Prakrit in latere werken naar een geliteraliseerde vorm. ACHARYA beweert dat bij in Bharata en Vararuci nog geen aanduidingen te vinden zijn dat zij Prakrit afleidden van Sanskrit. Pas later, wanneer Sanskrit steeds belangrijker werd in drama

¹⁵⁴ Acharya p. 48.

¹⁵⁵ Pischel § 6.

¹⁵⁶ Acharya p. 47.

¹⁵⁷ lett. 'schaduw'. Een vertaling van de Prakrit tekst naar het Sanskrit.

¹⁵⁸ Keith p. 337.

¹⁵⁹ Acharya p. 39.

¹⁶⁰ id. p.47.

¹⁶¹ id. pp. 48-49.

¹⁶² id. p. 48.

en poëzie, dan gingen ook de grammatici Prakrit deduceren uit Sanskrit.¹⁶³ Toch hield het Prakrit in vergelijking met het Sanskrit heel wat minder lang stand als literaire taal.¹⁶⁴

2.3.3. Prakrit in de drama's

Men beschouwt de *Nāṭyaśāstra* als eerste werk waarin een basis is teruggevonden van een Prakrit grammatica.¹⁶⁵ De *Nāṭyaśāstra* is echter niet bedoeld als een handleiding voor het taalgebruik, wel als een handleiding voor het toneelspel. In het toneel werden verschillende Prakrits gebruikt. Deze talen beschreef Bharata. Deze dialecten zijn niet de talen die werkelijk teruggevonden zijn, maar het zijn talen die in het toneel gebruikt werden, of die volgens Bharata gebruikt moeten worden, ten dienste van de levendigheid en volksheid van het theater. Ze hangen sterk samen met de personages. Men kan het taalgebruik in het toneel als een gestileerde versie van het werkelijke leven zien, met verschillende dialecten die door een persoon of karakter gebruikt werden.

De vraag rijst hierbij natuurlijk hoe dicht deze talen eigenlijk aanleunen bij de dialecten die in de streek waarnaar ze genoemd zijn gesproken worden. Zo is er het dialect Āvantī, dat amper verschil vertoont met Śaurasenī, maar door Bharata toch apart vernoemd wordt. Is dit dialect zoals hij het beschrijft, of ook zoals de latere grammatici beschrijven, gelijk aan de taal die rond de streek Āvantī (Ujjain) gesproken werd?¹⁶⁶

De grammatica van Vararuci was in tegenstelling tot de *Nāṭyaśāstra* in eerste plaats niet bedoeld voor het toneel. Ten tijde van Vararuci werd er waarschijnlijk nog wel in het Middel Indisch gecommuniceerd. Toch werd ook zijn grammatica vooral gebruikt door auteurs van toneelwerken en andere literaire werken. In latere tijden, zoals in de eeuwen van de Oosterse grammatici, is dit gebruik het enige doel van Prakrit grammatica. Zij baseren zich op vroegere grammatica's en op oudere teksten. De gesproken taal behoort niet meer tot hun bronnen.¹⁶⁷

¹⁶³ Acharya pp. 50-51.

¹⁶⁴ Bubenik (1996) p. 3.

¹⁶⁵ Scharfe p. 191. Bubenik (1998) p. 33.

¹⁶⁶ Zie p. 67 ff.

¹⁶⁷ Acharya p. 49.

2.4. Prakrit en zijn betekenis

In hedendaagse werken buigt men zich vaak onderzoekend over de betekenis van het woord ‘Prakrit’. De term die door de grammatici gebruikt wordt is *prākṛta*.¹⁶⁸ *Prakṛti*-betekent oorsprong, *prākṛta*- zou dan ‘oorspronkelijk, van oorsprong, van nature,’ betekenen.¹⁶⁹ KATRE vertaalt het als “coming from or arising out of the basis”.¹⁷⁰ De basis zou dan Sanskrit zijn, en de Prakrits zouden er van afgeleid zijn. Dit is de verklaring van Hemacandra en andere grammatici.¹⁷¹ Het zou echter logischer zijn dat men Sanskrit de naam ‘oorsprong, oorspronkelijk’ (dus Prakrit) geeft. KATRE geeft echter nog een andere verklaring, waarbij Prakrit voor de natuurlijke taal van het volk staat, zonder strikte grammatica of regels. Dit lijkt hem overtuigender. Hij haalt deze verklaring bij Jain Namisādhu.¹⁷² Sanskrit is dan gebaseerd op de volkstaal, maar door toevoeging van allerlei grammaticale regels is het Sanskrit ‘verfijnd’ geworden.¹⁷³

2.5. Tatsama, tadbhava en deśī

Traditioneel verdeelden de Indische grammatica het Prakrit in *tadbhava*, *tatsama* en *deśī*-Prakrit. Hemacandra maakte deze indeling in zijn grammatica. Hij vermeldde hierbij dat hij het *tatsama* Prakrit al had beschreven in zijn Sanskrit grammatica. *Tatsama* betekent gelijk aan het Sanskrit, dus de regels die voor het Sanskrit opgingen, zijn ook geldig voor het *tatsama* Prakrit. Het *deśī* Prakrit behandelde Hemacandra in zijn *Deśīnāmamāla*. In deze lijst nam hij alle Prakrit woorden op die niet onmiddellijk voorzien waren van een Sanskrit afkomst. Men noemde deze woorden *deśī*, ‘afkomstig van het land’, ‘streekwoorden’. Bij later Westers onderzoek bleek dat deze woorden vaak wel afkomstig waren van een Indo-Arische taal, in vele gevallen van het Vedisch.¹⁷⁴ De oude Indische grammatici namen het Vedisch niet in overweging tijdens hun behandeling van het Prakrit. In dit bijzondere geval keken ze dus enkel naar het klassiek Sanskrit, dat voor vele werken toen nog werd gebruikt, en het Prakrit, dat ook nog werd gebruikt. Het Vedisch, de taal die enkele eeuwen voorheen

¹⁶⁸ Acharya p. 38.

¹⁶⁹ Pischel § 1.

¹⁷⁰ Katre pp. 1-2

¹⁷¹ Acharya p. 39.

¹⁷² Jain Namisādhu schreef een commentaar op Rudraṭa’s *Kāvyaḷaṃkāra*, eveneens een werk over grammatica. Hij leefde in de 11de eeuw o.t. Scharfe p. 193.

¹⁷³ Acharya pp. 40-41.

¹⁷⁴ id. pp. 51-52.

gesproken werd, viel buiten het bereik van de grammatici. Wat Hemacandra dan in het achtste hoofdstuk van zijn grammatica behandelde, was het *tadbhava* Prakrit. Dit Prakrit was afgeleid van het Sanskrit, maar had een zekere verandering in vorm ondergaan. Hemacandra besprak deze veranderingen. Ook Mārkaṇḍeya behield deze indeling, en concentreerde zich vooral op het *tadbhava*.

Hier wordt er over *tadbhava*, *tatsama* en *deśī* prakrit gesproken. Uit hedendaags oogpunt gaat het hier natuurlijk niet om drie verschillende dialecten, het gaat om woorden in een Prakrit.¹⁷⁵ Sommige woorden zijn origineel, anderen zijn afgeleid.

¹⁷⁵ De Apabhraṃśa auteurs noemden de taal waarin ze schreven soms ook wel *deśī*. In dit geval gaat het natuurlijk wel om een taal.

3. De Oosterse School der grammatici

3.1. Puruṣottama

3.1.1. Leven

Puruṣottamadeva is de oudste van de drie grammatici die behoren tot de Oosterse School, en wiens werken hier voor een stuk vertaald worden. Zijn grammatica heet de *Prākṛtānuśāsana*, ‘Onderricht in het Prakrit’. Het enige manuscript dat is teruggevonden, situeert men in de 12de eeuw. Het werd gevonden in Nepal, en deze datering was er op vermeld.¹⁷⁶ Daaruit volgt dat Puruṣottama een tijdgenoot van Hemacandra was, of vroeger leefde, en dus niet in staat was zijn werk te raadplegen.¹⁷⁷

De meeste onderzoekers schakelen de auteur van de *Prākṛtānuśāsana* gelijk aan de boeddhistische Puruṣottama uit Bengalen, die een commentaar op Pāṇini heeft geschreven, de *Bhāṣāvṛtti*, ‘Commentaar over de taal’.¹⁷⁸ Er zijn overeenkomsten in stijl tussen beide werken. Daarnaast is er ook een Puruṣottama bekend als de auteur van verschillende andere grammatica’s, als lexicograaf en zelfs als prozaïst. Er bestaat een lichte discussie of deze werken allemaal aan dezelfde Puruṣottama kunnen toegeschreven worden.¹⁷⁹

3.1.2. Werk

3.1.2.1. Bronnen

Puruṣottama baseert zich grotendeels op Vararuci. Dit is vooral te merken aan de indeling, beiden verdelen het stuk over Mahārāṣṭrī in acht delen. Daarnaast was hij ook bekend met het werk van Bharata, want van hem haalt hij de verdeling in *bhāṣā* en *vibhāṣā*.

¹⁷⁶ Nitti-Dolci (1972) p. 93.

¹⁷⁷ Nitti-Dolci (1938) p. xxi.

¹⁷⁸ Cardona p. 282.

¹⁷⁹ Sircar p. 106, Scharfe pp. 192, 174, Dash pp. 47-54, Nitti-Dolci (1938) pp. xi-xvi stellen de lexicograaf en de Sanskrit- en Prakritgrammaticus gelijk. Kritiek door Banerjee (pp. 43-44). De voornaamste argumenten van Banerjee tegen een gelijkschakeling zijn het feit dat het manuscript uit 1265 dateert, en dat de auteur van de *Bhāṣāvṛtti* rond 1170 leefde, tijdens de regeerperiode van Lakṣaṇasena; en dat een tijdgenoot, Sarvanānda wel uit de *Bhāṣāvṛtti* citeerde, niet uit de *Prākṛtānuśāsana*.

Abhyankar (p. 236) zegt dat er de grammaticus en de lexicograaf dezelfde zijn, hij spreekt echter niet over een Prakritgrammatica.

Hij citeert daarnaast nog twee namen. Dit zijn Śākalya en Hariścandra.¹⁸⁰ Het valt af te leiden uit de vele citaten bij de Oosterse grammatici dat deze Śākalya de auteur van een grammatica moet zijn gewesst. Anderzijds kent men wel een Śākalya die de *Ṛgveda* heeft samengesteld, of men kent hem als de auteur van de *Pada-pāṭha* erbij. NITTI-DOLCI gelooft niet dat het hier om dezelfde persoon gaat.¹⁸¹ Ook wie Hariścandra was, is niet duidelijk. ACHARYA noemt hem een retoricus.¹⁸²

3.1.2.2. Indeling

De *Prākṛtānuśāsana* is ingedeeld in twintig hoofdstukken. De eerste twee zijn verloren gegaan, en deels ook het derde.¹⁸³

Puruṣottama verdeelt zijn grammatica onder in hoofdstukken over de *bhāṣā*'s Mahārāṣṭrī, Śaurasēnī, Prācyā, Āvantī en Māgadhī; de *vibhāṣā*'s Śākārī, Cāṇḍālī, Śābarī en Ṭakkadeśī; de Apabhraṃśa's Nāgaraka, Vrācaḍā en Upanāgara en andere varianten; en over de Paisācika's Kaikeya en Śaurasena. In de acht eerste hoofdstukken over Mahārāṣṭrī vermeldt hij de kenmerken die deze taal onderscheiden van het Sanskrit. Dit stuk is dan ook redelijk uitgebreid.¹⁸⁴ Hij heeft het hier over de fonetiek van de klinkers en medeklinkers en over de *sandhi*. Daarna gaat hij over naar de morfologie, met de verbuigingen en vervoegingen. Het gaat over de vervanging van wortels, en over partikels. Na dit grote taalkundige stuk gaat hij in op de kenmerken die de andere Prakrits onderscheiden van het Mahārāṣṭrī. Het is duidelijk dat Mahārāṣṭrī ook voor Puruṣottama het belangrijkste Prakrit vormt. NITTI-DOLCI geeft hiervoor als uitleg dat het Mahārāṣṭrī het belangrijkste literaire Prakrit is. De oude uitleg dat Mahārāṣṭrī nauwer verwant zou zijn met het Sanskrit lijkt niet meer te kloppen.¹⁸⁵

¹⁸⁰ Nitti-Dolci (1972) p. 96 stelt Śākalya gelijk aan Māṇḍavya, op basis van vermeldingen in Rāmaśarman's *Prākṛtakalpitaru*. In de vertaling daarvan vertaalt Ghosh het compositum *śākalya-māṇḍavya-matānugāni* 'de mening van Śākalya en Māṇḍavya volgend' echter als een dvandva. Beide manieren van vertaling zijn mogelijk. Ghosh (1954) pp. 52, 116. Voor andere voorbeelden uit Rāmaśarman, zie Nitti-Dolci (1972) p. 98. In zijn inleiding meent Ghosh echter ook dat deze namen op één persoon slaan. Ghosh (1954) p. XVII.

¹⁸¹ Nitti-Dolci (1972) p. 96.

¹⁸² Acharya p. 145, Nitti-Dolci (1972) p. 101.

¹⁸³ Voor deze indeling: zie de uitgave van Nitti-Dolci (1938).

¹⁸⁴ Jain (p. 347) meent dat de eerste vijf hoofdstukken gaan over algemene kenmerken van het Prakrit. Men kan zijn redenering volgen wanneer men ziet dat slechts op het einde van hoofdstuk 6 de naam Mahārāṣṭrī expliciet vermeld is. Toch begint Puruṣottama hoofdstuk 6 niet met zijn typische begin *atha mahārāṣṭrī*. Of hoofdstuk 1 daarmee begint, weet men niet, aangezien dit stuk verloren is gegaan. Wanneer men Jain's indeling aanvaardt, dan opent men hier opnieuw de discussie of men het Mahārāṣṭrī al dan niet als Standaard Prakrit aanvaardt. Zie p. 48.

¹⁸⁵ Zie p. 48.

3.1.2.3. Kenmerken

In vergelijking met Markaṇḍeya en Rāmaśarman schrijft Puruṣottama in een compacte stijl. Zijn *sūtra*'s zijn kort en bondig, hij vermijdt lange verzen. Hij gebruikt minder metatalige termen. Wanneer Rāmaśarman een groep klanken tracht te omschrijven, somt Puruṣottama eenvoudig alle klanken na elkaar op. De *Prākṛtānuśāsana* mist hierdoor soms de generalisatie die nodig is voor een toepasbare grammatica. Bovendien, door de compactheid is het begrijpen van een zin soms een moeilijke aangelegenheid. Er zijn ook geen commentaren beschikbaar voor verdere duiding. Maar Puruṣottama bouwt wel altijd op vanuit de vorige zinnen, en met behulp van een vergelijking met de grammatica's van Markaṇḍeya en Rāmaśarman komt er helderheid in. Meer zelfs, door zijn gebrek aan technische termen is de grammatica van Puruṣottama vaak een handig hulpmiddel voor een duidelijk begrip van een bepaalde duistere formulering uit de andere grammatica's.

Puruṣottama geeft geen voorbeeldzinnen uit teksten als illustratie bij zijn regels. Men moet er ook rekening mee houden dat de grammatica van Puruṣottama slechts door één manuscript aan ons overgeleverd is, en dat dit ook nog niet volledig was. We missen alle commentaarliteratuur waarin er misschien wel voorbeeldzinnen opgenomen waren.

3.2. Rāmaśarman

3.2.1. Leven

Rāmaśarman is de auteur van de *Prākṛta-Kalpitaru*, 'De wensboom van het Prakrit'. Men verwijst ook wel naar hem met de namen Rāma Tarkavāgiśa, of Rāmaśarmā Tarkavāgiśa. Grierson toonde aan dat zijn werkelijke naam Rāmaśarman Bhaṭṭācārya is.¹⁸⁶ Meestal situeert men deze auteur eind 16de, begin 17de eeuw¹⁸⁷, aangezien er een manuscript dat teruggevonden is, uit 1686 dateert. Er zijn meerdere manuscripten van de *Prākṛta-Kalpitaru* voorhanden, men hoeft zich dus niet tot één handschrift te beperken zoals bij Puruṣottama. Toch is het bronnenmateriaal beperkt. In de uitgave van GHOSH (1954) werden er twee manuscripten gebruikt.

¹⁸⁶ Grierson (1927-1928) p. 3: "But the word "Tarkavāgiśa" is merely a scholastic title." Banerjee (p. 46) wijst er op dat er ook iemand bestaat met de naam Rāmacandra Tarkavāgiśa, en dat deze niet verward mogen worden.

¹⁸⁷ Scharfe p. 192, Katre p. 29. Ghosh (1954, p. XV) dateert hem op basis van Mārkaṇḍeya en Puruṣottama tussen de 12de en 16de eeuw.

Rāmaśarman zou in Bengalen geleefd hebben. GHOSH wijst op de vele voorbeelden uit de volksliteratuur die in de *Prākṛta-Kalpitaru* aan bod komen, vooral in verband met Rādha en Kṛṣṇa.¹⁸⁸ Hoogstwaarschijnlijk moet Rāmaśarman dan ook in een hindoeïstisch viṣṇuïtisch brahmanenmilieu gesitueerd worden.

Men is het erover eens dat hij naast de *Prākṛta-Kalpitaru* ook nog andere werken geschreven heeft, vooral commentaren.¹⁸⁹

3.2.2. Werk

3.2.2.1. Bronnen

De voornaamste bron voor Rāmaśarman's grammatica is opnieuw Vararuci. Hij vernoemt hem twee maal. Rāmaśarman was ook op de hoogte van *Prākṛtānuśāsana* van Puruṣottama, hoewel hij dit niet vermeldde. De inhoud loopt grotendeels gelijk, slechts enkele regels van Puruṣottama neemt Rāmaśarman niet op. Dit kan veroorzaakt zijn doordat Rāmaśarman een andere recensie van Puruṣottama in handen had, of wegens een meningsverschil.¹⁹⁰ Hoe de relatie tussen Rāmaśarman en het werk van Mārkaṇḍeya is, is nog niet duidelijk.¹⁹¹ Wat wel opvalt, en wat Rāmaśarman enigszins onderscheidt van de andere twee grammatici, is dat hij duidelijk ook toegang had tot Hemacandra.¹⁹²

Rāmaśarman vermeldt in de inleiding nog een naam, namelijk Laṅkeśvara. Het is niet duidelijk op welk werk of auteur deze vermelding slaat.¹⁹³ In de rest van het werk komt deze naam niet meer voor.

Hij noemt wel enkele andere auteurs, zoals Śākalya-Māṇḍavya, Kātyāyana, Kapila, Haraiśaṅkara enz.

3.2.2.2. Indeling

De indeling van de *Prākṛta-Kalpitaru* verschilt enigszins met die uit de *Prākṛtānuśāsana*. Rāmaśarman nam de indeling van de dialecten van Bharata over, namelijk

¹⁸⁸ Ghosh (1954) p. XX.

¹⁸⁹ Banerjee, p. 46. Grierson IA p. 3.

¹⁹⁰ Ghosh (1954) p. XIV

¹⁹¹ Zie p. 36.

¹⁹² Nitti-Dolci (1972) p. 106.

¹⁹³ Pischel §41, Ghosh (1954) p. XVII, Jain p. 347, Banerjee p. 48. Er bestaat een discussie of deze naam terug slaat op de *Prākṛtakāmadhenu* van Rāvaṇa of Laṅkeśvara, of op een nog onbekend werk.

in *bhāṣā* en *vibhāṣā*. Hij verdeelde zijn grammatica in drie takken, *śākhā* genoemd. Elk van deze takken werd op zijn beurt in hoofdstukken of *stavaka*'s onderverdeeld. Deze *stavaka*'s bestaan uit verschillende *kusuma*'s, 'bloemen'. De eerste tak beslaat de bespreking van de kenmerken van het Standaard Prakrit of Mahārāṣṭrī. Sommigen zeggen dat deze tak uit tien *stavaka*'s bestaat, anderen zeggen negen.¹⁹⁴ Het is opmerkelijk dat Rāmaśarman een hoofdstuk meer heeft dan de acht van Vararuci en Puruṣottama. Hij verdeelt het hoofdstuk over consonantclusters namelijk in twee, hij maakt een onderscheid tussen samengevoegde en verdubbelde consonanten.

De tweede tak gaat over de *bhāṣā*'s Śaurasenī, Prācyā, Āvantī, Bāhlikī, Māgadhī, Ardhamāgadhī en Dakṣiṇātyā, en over de *vibhāṣā*'s Śākāriki, Cāṇḍālikā, Śābarī, Ābhīrikā, Ṭākki, en andere. De derde tak is gewijd aan de Apabhraṃśa's Nāgara en Vrācaḍa en andere, en aan de Paiśācika's Kaikeya en Śaurasenī en andere. Rāmaśarman vermeldt dus veel meer dialecten dan Puruṣottama. Mahārāṣṭrī beschrijft hij het meest uitgebreid, maar hij wijdt ook veel tekst aan Śaurasenī. Dit zijn de twee dialecten waarop de anderen gebaseerd zijn.

Het belang van de *Prākṛta-Kalpitaru* ligt vooral op het gebied van deze behandeling van de verschillende talen. De hoofdstukken over Apabhraṃśa en Paiśācika bleken volledig en interessant. Bovendien maakt hij ook een totaal anders onderscheid in de Paiśācī's dan Mārkaṇḍeya en Puruṣottama.¹⁹⁵

3.2.2.3. Kenmerken

De tekst van Rāmaśarman is veel uitgebreider dan de compacte grammatica van Puruṣottama. Hij schrijft meestal in verzen met een vaste versvoet. Hij heeft zelf een commentaar in proza toegevoegd, dat vooral bestaat uit voorbeelden.¹⁹⁶ Er is echter geen informatie waaruit hij de voorbeelden gehaald heeft. GHOSH meent dat hij ze vooral uit nu verloren gegane Prakrit gedichten haalde¹⁹⁷.

¹⁹⁴ Jain p. 347 spreekt over tien, Banerjee p. 47 spreekt over negen. Rāmaśarman geeft zelf als negende hoofdstuk de *stavaka* over de *nipāta* 'partikels' aan. In zijn besluit echter spreekt hij over tien *stavaka*'s. Misschien is dit te wijten aan een vergissing, ten gevolge van het vermelden van tien *kusuma*'s, in de *stavaka* over de *nipāta*. De tekst is terug te vinden in Ghosh (1954) p. 54.

¹⁹⁵ Zie p. 110.

¹⁹⁶ Nitti-Dolci (1972) p. 100 gelooft niet dat het commentaar door Rāmaśarman zelf is toegevoegd. Ze vermoedt een andere commentator.

¹⁹⁷ Ghosh (1954) pp. XX-XXI

De taal van Rāmaśarman is moeilijk, in vergelijking met Puruṣottama en Mārkaṇḍeya. Hij gebruikt veel technische metataal, en ook de metriek maakt de constructie er niet eenvoudiger op.

3.3. Mārkaṇḍeya

3.3.1. Leven

Mārkaṇḍeya is de jongste van de Oosterse School. Hij is de auteur van de *Prākṛta-Sarvasva*. Men dateert hem meestal rond de 16de-17de eeuw, en men situeert hem in Orissa. Hij vermeldt in zijn werk koning Mukundadeva, een koning die toen in Orissa leefde.¹⁹⁸ Hij was waarschijnlijk hindoe. In de colophon verwijst hij bijvoorbeeld naar Rāma¹⁹⁹, en in het beginvers maakt hij toespelingen op Śiva en Viṣṇu.²⁰⁰ Hij noemt zichzelf *kavīndra*, ‘prins der dichters’. Dit zou een titel zijn die hem werd toegewezen door deze koning Mukundadeva. Op basis van de betekenis van *kavīndra* nemen velen aan dat hij ook literaire werken schreef. Jain schrijft hem het werk *Vilāsavatī* toe.²⁰¹ Dit is verloren gegaan, maar er komen citaten voor in de *Prākṛta-Sarvasva*. Het zou hier gaan om een *saṭṭaka*, een toneelwerk volledig in een Prakrit opgesteld. In de *Prākṛta-Sarvasva* komen er ook enkele dichterlijke citaten voor waarvoor Mārkaṇḍeya geen afkomst geeft. Deze kunnen misschien ook aan hem of aan een werk van hem toegewezen worden. Het epische gedicht *Daśagrīva-vadha-mahakāvyaṃ* (in het Sanskrit) is volgens JAIN ook van de hand van Mārkaṇḍeya.²⁰² Anderen trekken de literaire realisaties van Mārkaṇḍeya in twijfel. Het woord *kavi* kan ook ‘wijs man’ betekene, bovendien schreef Mārkaṇḍeya zijn grammatica in versvoet. Misschien was dat al genoeg om de titel van dichter te verkrijgen?²⁰³

¹⁹⁸ Ghosh (1954) p. XIII. Nitti-Dolci (1972, p. 95) vertoont een opmerkelijk verlangen om Mārkaṇḍeya vroeger te dateren. Zij wijst erop dat er meerdere Mukundadeva's in de geschiedenis van Orissa zijn. Maar zowel Ghosh (1954, p. XIII) als andere auteurs hebben haar argumenten ontkrachtigd. Zie p. 41.

¹⁹⁹ Acharya p. 17.

²⁰⁰ id. p. 36. Zie p. 41.

²⁰¹ Jain p. 348.

²⁰² ib. Acharya pp. 19-29.

²⁰³ Acharya p. 19.

3.3.2. Werk

3.3.2.1. Bronnen

Mārkaṇḍeya baseerde zich op Vararuci en Puruṣottama. De relatie tussen Mārkaṇḍeya en Rāmaśarman is onduidelijk. Men dateert Mārkaṇḍeya soms ten tijde van Rāmaśarman, soms later. JAIN zegt uitdrukkelijk dat Mārkaṇḍeya uit het werk van Rāmaśarman overgenomen heeft.²⁰⁴ Beider werken vertonen in elk geval opmerkelijke overeenkomsten. Toch kan het hier misschien gaan om een parallelle ontwikkeling. In het begin van zijn werk vermeldt Mārkaṇḍeya zelf de auteurs op wie hij zich baseerde. Dit zijn Śākalya, Bharata, Kohala, Vararuci, Vasantarāja en andere.²⁰⁵ Op andere plaatsen noemt hij ook Bhāmaha, Pāṇini en Kapila. NITTI-DOLCI vraagt zich af of men Kohala en Kapila gelijk kan schakelen.²⁰⁶ In het *Nāṭyaśāstra* komt Kolāhala voor. Misschien is dit dezelfde persoon als Kohala.²⁰⁷ Mārkaṇḍeya vermeldt Puruṣottama niet, maar uit zijn werk blijkt dat hij zeker toegang heeft gehad tot de *Prākṛtānuśāsana*. De indelingen vertonen parallellen die niet genegeerd kunnen worden. Men twijfelt of Mārkaṇḍeya ook Hemacandra heeft geraadpleegd. Het is opvallend dat de zaken die Rāmaśarman uit Hemacandra haalt, helemaal verschillen met wat Mārkaṇḍeya zegt. Het is misschien waarschijnlijker dat Mārkaṇḍeya slechts gedeeltelijke kennis van Hemacandra had.²⁰⁸

3.3.2.2. Indeling

Mārkaṇḍeya heeft zijn werk in twintig *pāda*'s of hoofdstukken verdeeld. Hij volgt de indeling van Bharata in *bhāṣā* en *vibhāṣā*, en voegt er volgens de Oosterse School ook Apabhraṃśa en Paisācī aan toe. De eerste acht hoofdstukken handelen over het Mahārāṣṭrī, en over de kenmerken van het Prakrit. In het negende hoofdstuk bespreekt hij Śaurasenī, het tiende gaat over Prācyā. Over Śaurasenī geeft Mārkaṇḍeya meer detail dan de andere twee grammatici. In het elfde hoofdstuk behandelt hij net als Rāmaśarman zowel Āvantī en Bāhlikī. Het twaalfde hoofdstuk gaat over Māgadhī, Ardhamāgadhī en Dākṣiṇātyā. Mārkaṇḍeya wijdt de volgende vier hoofdstukken aan *vibhāṣā*'s. Hij bespreekt Śākārī,

²⁰⁴ Jain p. 25.

²⁰⁵ Nitti-Dolci (1972) p. 96, pp. 102-103. Zie p. 41.

²⁰⁶ Nitti-Dolci (1972) p. 103.

²⁰⁷ Acharya p. 127.

²⁰⁸ Nitti-Dolci (1972) p. 106

Cāṇḍālī, Śābarī, Ābhīrikā en Ṭākkī. Daarnaast haalt hij ook Auḍhrī en Drāviḍī aan. Hoofdstuk zeventien en achttien handelen over Apabhraṃśa: Nāgara, Vrācaḍa, Upanāgara, en vierentwintig andere dialecten. In de laatste twee hoofdstukken over Paiśācī haalt Mārkaṇḍeya het Kaikeya, Śaurasena en Pañcala Paiśācī aan. Hij vermeldt er nog acht andere, die hij niet erkend. Hoewel Mārkaṇḍeya veel verschillende dialecten vermeldt, waarschuwt hij er vaak ook voor dat deze talen sterk met elkaar verwant zijn, en dat niet allen een aparte plaats innemen. Zo zijn Auḍhrī en Drāviḍī slechts varianten van andere *vibhāṣā*'s, zij mogen niet als zelfstandig beschouwd worden. Ook Bāhlikī verdient bijvoorbeeld niet de status van *bhāṣā*.²⁰⁹

3.3.2.3. Kenmerken

De *Prākṛta-Sarvasva* is een duidelijke grammatica. Mārkaṇḍeya schrijft in verzen, en voegt er prozacommentaar aan toe. Mārkaṇḍeya staat bij de westerse onderzoekers bekend voor zijn betrouwbaarheid inzake voorbeelden. Hij citeert uit werken als de *Mṛcchakaṭika*, *Setubandha*, *Ratnāvalī*, *Śakuntalā*, *Kāvyaḍarśa* en andere.²¹⁰ Dit geven van traceerbare voorbeelden onderscheidt hem van de andere twee grammatici. Hij is ook de jongste grammaticus, en het lijkt alsof hij heel wat literatuur tot zijn beschikking had. Zijn hoofdstukken over Apabhraṃśa en Paiśācī zijn zeer waardevol gebleken voor verder onderzoek naar deze talen.

²⁰⁹ Voor verdere bespreking van de behandeling van de verschillende dialecten, zie p. 39 ff.

²¹⁰ Voor een volledig overzicht van alle citaten uit toneelwerken, z. Nitti-Dolci (1972) p. 108.

DEEL II: DE VERSCHILLENDE DIALECTEN. VERTALING.

Inleiding

De drie grammatici van de Oosterse School die hier centraal staan zijn Mārkaṇḍeya, Rāmaśarman en Puruṣottama. Zij delen hun grammatica in volgens de verschillende dialecten. Ze volgen hierbij de indeling uit het *Nāṭyaśāstra* van Bharata, waar de Prakrits in *bhāṣā*, ‘taal’, en *vibhāṣā* ‘bijtaal’ verdeeld worden.²¹¹ De Oosterse grammatici beschouwen daarnaast ook de verschillende Apabhraṃśa’s en de Paiśācika’s.

Als eerste behandelen de grammatici het Mahārāṣṭrī. Ze bespreken alle kenmerken van deze taal, gaande van fonetica en morfologie tot lexicale kenmerken. Ze vertrekken hiervoor vanuit een vergelijking met het Sanskrit. De kenmerken die vermeld worden bij de andere dialecten zijn meestal afwijkingen op het Mahārāṣṭrī, of afwijkingen op de taal waarvan het dialect afkomstig is.

Na het Mahārāṣṭrī komt het Śaurasenī aan de beurt, gevolgd door het Prācyā, Āvantī en Māgadhī. De grammatici beschouwen deze vijf talen als de *bhāṣā*’s. Vooral het Śaurasenī krijgt bij deze talen nog veel aandacht.

Na de *bhāṣā*’s, de grote, belangrijke talen, volgen de *vibhāṣā*’s. Hieronder vallen de kleinere, minder bekende dialecten, die soms wel eens opduiken in een toneelwerk, maar niet frequent zijn.

Wanneer de *vibhāṣā*’s afgewerkt zijn, gaan de grammatici over op het Apabhraṃśa en de verschillende vormen ervan. Ze beschouwen niet dezelfde talen als Apabhraṃśa.

Vervolgens wijden ze nog in een beperkte mate enkele woorden aan het Paiśācī, en ook daarvan bespreken ze de verschillende varianten. Het aantal daarvan durft nogal eens uiteen te lopen. Vooral Rāmaśarman geeft een uitgebreide beschrijving van vele Paiśācī’s, een beschrijving die wel grondig afwijkt van wat Puruṣottama en Mārkaṇḍeya erover zeggen.

De drie grammatici streven duidelijk naar volledigheid.

Alle dialecten vallen onder de noemer Indo-Arisch. Er worden wel dialecten behandeld waarin bijzonder veel kenmerken van het Dravidisch vermeld worden, maar dit

²¹¹ Voor een uitgebreidere behandeling van *vibhāṣā* en zijn betekenis, zie p. 105.

zijn vooral opmerkingen in verband met de uitspraak. Men kan het dus even goed verklaren door een lichte Dravidische invloed op een Indo-Arische taal voor te stellen.²¹²

Voor de bespreking van de verschillende dialecten werden de grote lijnen uit een studie van het boek ‘History and Development of the Prakrit Literature’ van Jagdish Chandra JAIN gehaald, aangevuld met andere auteurs.

Als inleiding op de vertaling van de hoofdstukken over Prācyā, Āvantī, Māgadhī en Paiśācī, wordt hier de vertaling van het begin van het eerste hoofdstuk uit de *Prākṛta-Sarvasva* van Mārkaṇḍeya gegeven. Dit hoofdstuk handelt voornamelijk over het Mahārāṣṭrī, maar als inleiding op het gehele werk geeft Mārkaṇḍeya hier ook een overzicht van zijn bronnen en van de talen die hij gaat bespreken. De grammatica wordt traditioneel voorafgegaan door een hymne aan de godheid.

²¹² Grierson (1918 p. 510-514) geeft een vertaling van het hoofdstuk van Mārkaṇḍeya dat handelt over de *vibhāṣā*’s, in het bijzonder over Ṭakkī. Ṭakkī zou een taal zijn die dicht bij en soms door Dravidiërs gesproken werd. Zie p. 105.

Mk: *prathamah pādaḥ* |

Hoofdstuk 1

śaśi-khaṇḍa-mauli sa-śikhaṇḍa-mauli vā
sita-megha-cāru śiti-megha-cāru vā |
umayā vilāsi ramayā vilāsi vā
mama kiṃcid astu hṛdi vastu saṃtatam ||

yat kānti-pīyūṣa-rasa-pravāhā
nidhyāyatāṃ cetasi saṃpraviśya |
bahir-mahākāvyaṭayā sphuranti
vāg-devatā sā mayi saṃnidhattām ||

śākalya-bharata-kohala-vararuci-bhāmaha-vasantarājādhyaiḥ |
proktān granthān nānālakṣyāṇi ca nipuṇam ālokya ||
avyākīrṇaṃ viśadaṃ sāraṃ svalpākṣara-grathita-padyam |
mārkaṇḍeya-kavīndraḥ prākṛta-sarvasvam ārabhate ||

Ofwel [Śiva] met de maansikkel op zijn hoofd, ofwel [Kṛṣṇa] met de pauwenveer op zijn hoofd,

ofwel [Śiva], mooi als een witte wolk, ofwel [Kṛṣṇa], mooi als een donkere wolk,

ofwel [Śiva], minnaar van Umā²¹³, ofwel [Kṛṣṇa], minnaar van Ramā²¹⁴,

moge hij op één of andere manier de eeuwige realiteit in mijn hart zijn!

Moge de stroom van helder en zoet sap in mijn geest binnentreden,

moge ze mij in het oog houden!

Ze laten dit werk over het *Mahākāvya*²¹⁵ schitteren,

Moge deze godin van het woord²¹⁶ in mij aanwezig zijn,

²¹³ Umā = Parvatī, de echtgenote van Śiva.

²¹⁴ Ramā = Lakṣmī, de echtgenote van Viṣṇu-Kṛṣṇa.

²¹⁵ De werken die *Mahākāvya* genoemd worden, zijn lange dichtwerken, mooi en erudiet geschreven. Deze grammatica handelt over de taal die in deze werken gebruikt wordt.

²¹⁶ De godin van het woord is Sarasvatī. Dit is ook de naam van een rivier. Acharya p. 36.

Mārkaṇḍeya, de prins der dichters, heeft op een intelligente manier de verzen onderwezen door Śākalya, Bharata, Kohala, Vararuci, Bhāmaha en Vasantarāja, en andere, en hun verschillende kenmerken overschouwd;

en nu begint hij de *Prākṛta-Sarvasva*, ‘Het geheel van het Prakrit’, [een werk] met een onverwarde en heldere betekenis en in versvoet, opgesteld in een bondige stijl.²¹⁷

prakṛtiḥ saṃskṛtaṃ tatra bhavaṃ prākṛtam ucyate |

tadbhavaṃ tatsamaṃ ceti dvedhā

tadbhavaṃ tatra saṃskṛte bhavaṃ lakṣaṇa-vaśād rūpāntara-prāptaṃ rukṣha-ghara-peraṃtādi | tatsamaṃ tarala-taraṅga-mantharādi ||

deśyaṃ ca kecana || 1 ||

lakṣaṇair asiddhaṃ tat-tad-deśa-prasiddhaṃ mahākavi-prayuktaṃ laḍaha-peṭṭa-tokkhādi |
yad āha bhojadevaḥ :

deśe deśe narendrāṇāṃ janānāṃ ca svake svake |

bhaṅgyā pravartate yasmāt tasmād deśyaṃ nigadyate || iti ||

Er wordt gezegd dat Sanskrit de basis is waarvan het Prakrit afkomstig is. Er zijn twee soorten [woorden], *tadbhava*, ‘ervan afkomstig’, en *tatsama*, ‘eraan gelijk’.

De *tadbhava* waarvan de afkomst in het Sanskrit ligt, hebben een verschil in vorm verworven, door middel van [bepaalde] kenmerken. Bijvoorbeeld *rukṣha*-²¹⁸, ‘boom’, *ghara*-²¹⁹, ‘huis’, en *peraṃtā*-²²⁰, ‘einde’, enz. De *tatsama* zijn bijvoorbeeld *tarala*-, ‘bevend’, *taraṅga*-, ‘golf’, en *manthara*-, ‘traag’.

En volgens sommigen is er ook *deśya*²²¹, ‘streekwoorden’.

Ze zijn niet onderhevig aan de regels, ze zijn bekend in dit of dat land en ze worden gebruikt door de grote dichters. Bijvoorbeeld *laḍaha*-²²², ‘knap’, *peṭṭa*-²²³, ‘buik’, *tokkha*-²²⁴ enz.

²¹⁷ Lett.: ...opgesteld met weinig lettergrepen.

²¹⁸ *rukṣha* < *vrkṣa*- (Pischel § 320): Volgens Mk en Rś is in Śaurasenī *vr* = *ru*.

²¹⁹ *ghara* = *grha*- (PSM 306.)

²²⁰ *peraṃtā* < *paryanta*- (Pischel § 176.)

²²¹ Er is een afwisselend gebruik van *deśī* en *deśya*, zonder een noemenswaardig betekenisverschil.

²²² *laḍaha*: MW ‘handsome’ (*laṭabha*-, *laṭaha*-).

²²³ *peṭṭa*- = *पेट* (PSM 614.)

²²⁴ Voor dit woord werd er geen betekenis teruggevonden. Mogelijk evolueerde het later naar het Hindi *तोखू* dat ‘tevredenheid’ betekent.

Zoals Bhojadeva zei:

Het *deśya* wordt zo genoemd omdat het groeit uit een manier van spreken, die eigen is aan elk land van koningen of volkeren.

tac ca bhāṣā-vibhāṣāpabhraṃśa-paiśāca-bhedataḥ |
catuviṃdhaṃ²²⁵ tatra bhāṣā vibhāṣāḥ pañcadhā prthak |
apabhraṃśās trayas tisraḥ paiśācyas ceti ṣoḍaśa || 2 ||

bhāṣā iti śeṣaḥ ||

nanu

mahārāṣṭrī tathāvantī śauraseny ardhamāgadhi
bāhlīkī māgadhi prācyety aṣṭau tā dākṣiṇātyayā ||
śākārābhīra-cāṇḍāla-śabara-drāviḍauḍrajāḥ |
hīnā vane-carāṇāṃ ca vibhāṣā nāṭakāśrayāḥ ||
vrācaḍo lāṭa-vaidarbhāv upanāgara-nāgarau |
bārbarāvantiya-pāñcāla-ṭākka-mālava-kaikeyāḥ ||
gauḍauḍrahaiva pāścātya-pāṇḍya-kauntala-saimhalāḥ |
kāliṅgya-prācyā-kārṇāṭa-kāñcya-drāviḍa-gaurjarāḥ ||
ābhīro madhya-deśīyaḥ sūkṣma-bheda-vyavasthitāḥ |
saptaviṃśatyapabhraṃśā vaitālādi-prabhedataḥ ||
kāñcī-deśīya-pāṇḍye ca pāñcālaṃ gauḍamāgadham |
vrācaḍaṃ dākṣiṇātyaṃ ca śaurasenaṃ ca kaikeyam |
śābaram drāviḍaṃ caiva ekādaśa piśācajāḥ ||
iti vadanti, tat katham ucyate militvā ṣoḍaśeti | tatrāha

En eveneens maakt men het onderscheid tussen *bhāṣā*, *vibhāṣā*, *Apabhraṃśa* en *Paiśācī*.²²⁶ Er zijn er zestien, namelijk: daar zijn er elk vier [vijf] *bhāṣā*'s en vijf *vibhāṣā*'s. Er zijn drie *Apabhraṃśa*'s en drie *Paiśācī*'s.

Deze zijn aldus *bhāṣā*.²²⁷

Inderdaad:

²²⁵ Het onbekende *catuviṃdha*- zou men kunnen lezen als *caturvidha*:- vierdelig. Deze betekenis past echter niet in de optelsom die Mk hier maakt. De som moet zestien zijn, dus moet *catuviṃdha*- eigenlijk vijf zijn.

²²⁶ lett.: En daarom zijn er ten gevolge van een onderscheid *bhāṣā*, *vibhāṣā*, *Apabhraṃśa* en *Paiśācī*.

²²⁷ lett.: De rest is aldus *bhāṣā*.

Deze acht zijn er: Mahārāṣṭrī, Āvantī, Śaurasenī, Ardhamāgadhī, Bāhlikī, Māgadhī en Prācyā, met Dākṣiṇātyā.

De *vibhāṣā*'s, die in het toneel gebruikt worden, zijn Śākāra, Ābhīra, Cāṇḍāla, Śabara, Drāviḍa, en Odrajā, zonder [de taal] van de woudbewoners.

Er zijn Vrācaḍa, Lāṭa en Vaidarbha, Upanāgara en Nāgara, Bārbara, Āvantya, Pāñcāla, Ṭakka, Mālava en Kaikeya.

Er zijn Gauḍa en Odraha, Pāścātya, Pāṇḍya, Kauntala en Saiṃhala; Kāliṅgya, Prācyā, Kārṇāṭa, Kāñcyā, Drāviḍa en Gaurjara.

Ābhīra, Madhyadeśīya en Sūkṣmabheda, 'de taal gebaseerd op een klein verschil', en de soort Vaitāla etc.. Dat zijn de zeventwintig Apabhramśa's.

Kāñcīdeśīya en Pāṇḍya, Pāñcāla, Gauḍa, Māgadha, Vrācaḍa en Dākṣiṇātya en Śaurasena, Kaikeya, Śābara en Drāviḍa, dit zijn er elf afkomstig van de Piśāca's.

Aldus zeggen ze, maar hier wordt er gezegd dat er al te samen zestien zijn. Hier legt hij dit uit.²²⁸

mahārāṣṭrī śaurasenī prācyāvantī ca māgadhī |

iti pañcavidhā bhāṣā yuktā na punar aṣṭadhā || 3 ||

tenaiva

śaurasenya adūratve māgadhyevārdhamāgadhī |

**ity ukta-tvāt, dākṣiṇātyāyāś ca lakṣmaṇākaraṇāt, bāhlikyāś ca rephasya latva-mātreṇa
bhedāt, āvantyaṃ evāntarbhāvād iti bhāvaḥ | rephasya latvam api lakṣaṇam asty eveti
cet, saṃskṛte'pi keṣaṃcid ralayor aikya-smaraṇam iti na doṣaḥ ||**

Mahārāṣṭrī, Śaurasenī, Prācyā, Āvantī en Māgadhī, deze vormen de vijf *bhāṣā*'s, er zijn er geen acht.

Want:

Het Ardhamāgadhī is als het Māgadhī, dat niet ver verwijderd is van het Śaurasenī.

Ten gevolge van [dezelfde] uitspraak, worden zowel het Dākṣiṇātyā als het Bāhlikī inbegrepen in het Āvantī: Dākṣiṇātyā ten gevolge van de afwezigheid van onderscheidende kenmerken, Bāhlikī ten gevolge van het feit dat er enkel een klein verschil is, er wordt

²²⁸ Hoewel deze uitspraak waarschijnlijk terugslaat op Mk zelf, staat het werkwoord hier in de derde persoon singularis. Dit is te verklaren doordat het om commentaar gaat, hoewel Mk als auteur van het commentaar beschouwd wordt.

namelijk voor ra enkel la gebruikt.²²⁹ Hoewel er een verschil is tussen ra en la, toch is dit niet bepalend. Er is namelijk in het Sanskrit de herinnering aan een eenheid tussen deze ra en la.²³⁰

śākārī caiva cāṇḍālī śābaryābhīrikā tathā |

ṭākkīti yuktāḥ pañcaiva vibhāṣā na tu ṣaḍvidhāḥ || 4 ||

oḍṛyās tu oḍṛa-deṣa-bhāṣānugāminyām śābaryām evāntarbhāvād iti bhāvaḥ | nanu |

katham drāviḍīm apy apāsya ṭākkī pratipādyate | tenāpi ṭākkīm pratipādyā

ṭakka-deśīya-bhāṣāyām dṛśyate drāviḍī tathā |

atraivāyaṁ viśeṣo'sti drāviḍenādr̥tā param ||

iti ṭākkīyām eva drāviḍyā antarbhāvasya ukta-tvāt ṭākkī-pratipādanam eva nyāyaḥ ||

Śākārī, Cāṇḍālī, Śābarī, Ābhīrikā en dan Ṭākkī, deze vormen de vijf vibhāṣā's, er zijn er geen zes.

De werkelijke toestand is zo dat Oḍṛī helemaal inbegrepen wordt in Śābarī, dat eveneens behoort tot de talen van de Oḍrastreek.²³¹ Inderdaad.

Hoe dan ook, het Ṭākkī wordt behandeld als het Drāviḍī, namelijk als wat uitzonderlijk. Want zo moet het Ṭākkī behandeld worden:

Het Drāviḍī wordt beschouwd bij de talen van de Ṭakkastreek. Deze bijzonderheid is hier vooral gerespecteerd door het Drāviḍa.²³²

Aldus is Drāviḍī inbegrepen in het Ṭākkī. Zo gezegd is deze regel de uitleg voor het Ṭākkī.²³³

nāgaro vrācaḍaś copanāgaraś ceti te trayāḥ |

apabhraṃśāḥ pare sūkṣya-bhedatvān na pr̥thaṇ-matāḥ || 5 ||

eṣu triṣv anyeṣāṃ antarbhāvaṃ tatraiva vakṣyāmaḥ ||

²²⁹ lett.: Dit gezegd zijnde, zowel van het Dākṣiṇātyā ten gevolge van een afwezigheid van onderscheidende kenmerken, als van het Bāhlikī ten gevolge van een klein verschil nl voor een ra enkel een la, is er voor hen die toestand, nl. ten gevolge van het inbegrepen zijn in het Āvantī.

²³⁰ lett.: Hoewel er een [verschillende] kwaliteit is tussen ra en la, toch is er geen schade: namelijk, in het Sanskrit is er de herinnering aan een eenheid tussen deze twee ra en la.

²³¹ lett.: Van het Oḍṛī is de toestand aldus ingevolgt het inbegrepen zijn in het Śābarī, die volgend is de talen van de Oḍrastreek.

²³² Acharya p. 96.

²³³ lett.: door het gezegd zijn van het inbegrepen zijn van het Drāviḍī in het Ṭākkī is deze regel de uitleg voor het Ṭākkī.

Deze drie zijn Apabhraṃśa: Nāgara, Vrācaḍa en Upanāgara. De anderen worden niet apart beschouwd, door het kleine verschil.

We zullen de anderen als inbegrepen beschouwen bij deze drie.

kaikeyaṃ śaurasenaṃ ca pāñcālam iti ca tridhā |

paiśācyo nāgarā yasmāt tenāpy anyā na lakṣitāḥ || 6 ||

tathā ca sa evāha apare lokataḥ avadhāraṇīyā ity arthaḥ | sūkṣma-bhedatvāt teṣāṃ bhedaḥ kartuṃ na śakyate | tathā

ikṣu-kṣīra-ghṛtādīnāṃ mādhyasyāntaraṃ mahat |

tathāpi naitad ākhyātuṃ sarasvatyāpi śakyate || iti ||

Deze drie zijn Paiśācī: Kaikeya, Śaurasena en Pāñcāla. Waardoor de [Paiśācī] Nāgara's anders zijn, dat wordt niet bekeken.

Zo zegt hij het: anderen moeten afgeleid worden uit de volkstaal, dat is de betekenis. Er kan geen verschil tussen hen gemaakt worden wegens een klein verschil. Aldus.

Tussen suikerriet, melk, ghee, enz. is er een groot verschil van zoetheid, toch kan ook dit niet Sarasvatī beschrijven.²³⁴

ataḥ ṣoḍaśadhā-bhinna-bhāṣā-lakṣma pracakṣmahe |

vedyā vidagdhair parastāt tad deśānusārataḥ || 7 ||

tatra sarva-bhāṣopayogitvāt prathamam mahārāṣṭrībhāṣā anuśīṣyate | yathāha paramācārya daṇḍī

mahārāṣṭrāśrayāṃ bhāṣāṃ prakṛṣṭaṃ prākṛtaṃ viduḥ |

sāgaraḥ sūkti-ratnānāṃ setu-bandhādi yanmayam || iti || (Daṇḍin)

We vertellen nu het kenmerk van de zestien verschillende talen. Volgens de wijzen moeten deze apart gekend worden volgens de streek.

Nu wordt eerst de Mahārāṣṭrī taal onderricht ten gevolge van zijn toepasbaarheid op alle talen. Zo zegt Daṇḍin, de Langlevende:

²³⁴Böhtlingk (1890) p. 18, Daṇḍin's *Kāvyadarśa* 102. Variatie in de tekst: *ikṣukṣīraguḍādīnāṃ mādhyasyāntaraṃ mahat |*

De taal die gesproken werd in Mahārāṣṭra kent men als het voornaamste Prakrit. Daarin ontstond de *Setubhandha*²³⁵ en andere, een zee van juwelen van mooie gezegdes.²³⁶

²³⁵ *Setubandha*, ‘Het bouwen van een brug’, is een bekend Prakrit werk, geschreven door Pravarasena. Bachrach IV, p. 153.

²³⁶ Böhlingk (1890) p. 7, Daṇḍin’s *Kāvyādarśa* 34.

1. De *bhāṣā*'s

De Oosterse grammatici behandelen in hun eerste hoofdstukken de talen die ze *bhāṣā* noemen. Deze term wordt door NITTI-DOLCI vertaald als “widely known languages”.²³⁷ Ze staan in contrast met de *vibhāṣā*, de talen die volgens GRIERSON enkel gebruikt werden in het toneel voor een personage, en niet op zichzelf een werkelijk gesproken taal vormden.²³⁸ De *bhāṣā*'s zouden dus talen moeten zijn die gekend waren in de wereld, en niet alleen door hun gebruik op het toneel. Toch nemen de grammatici onder *bhāṣā* ook enkele talen op waarvan we geen andere literaire werken naast het drama teruggevonden hebben. Zonder kennis van het gesproken taalgebruik in de toenmalige wereld kunnen we enkel gissen naar hun motieven hiervoor.

1.1. Mahārāṣṭrī

Mahārāṣṭrī wordt beschouwd als het Prakrit bij uitstek, het Standaard Prakrit als het ware.²³⁹ De dichter Daṇḍin noemde het Mahārāṣṭrī *prakṛṣṭam*, ‘superieur’.²⁴⁰ Mahārāṣṭrī wordt vaak samen besproken met Śaurasenī. Het Mahārāṣṭrī is vandaag goed gekend, want er zijn verschillende werken in deze taal voorhanden.

1.1.1. Werken in het Mahārāṣṭrī

1.1.1.1. Prozawerken

De werken die in het Mahārāṣṭrī zijn teruggevonden, zijn meestal grote werken lyrisch van aard. Het bekendste voorbeeld is Hāla's *Sattasaī*, uit de 2de eeuw o.t., waarop Vararuci zijn grammatica mogelijk baseerde.²⁴¹ Dit werk bestaat uit zevenhonderd korte lyrische verzen, het onderwerp is meestal de liefde. Daarnaast werden ook de *Setubandha* van Pravarasena en de *Gauḍavaho* van Vākpatirāja in het Mahārāṣṭrī geschreven.²⁴² Ook

²³⁷ Nitti-Dolci (1972) p. 77.

²³⁸ Grierson (1918) p. 517.

²³⁹ Jain pp. 38-41.

²⁴⁰ Böhtlingk (1890) p. 7. Bubenik (1996) p. 12. Pischel § 2.

²⁴¹ Zie p. 17.

²⁴² Bubenik p. 12. Pischel § 15.

prozawerken in deze taal komen voor, zoals de *Vasudevahiṇḍi*, ‘De omzwervingen van Vasudeva’, van Saṅghadāsa Gaṇin.²⁴³

1.1.1.2. *Mahārāṣṭrī* in het drama

Ondanks zijn statuut als ‘beste’ Prakrit verschijnt Mahārāṣṭrī toch pas later in het drama.²⁴⁴ Bharata noemt geen Mahārāṣṭrī bij zijn opsomming van de zeven *bhāṣā*’s.²⁴⁵ Bij Kālidāsa komt het wel voor, misschien onder invloed van de *Sattasāi*.²⁴⁶ Deze Indische dichter gebruikt het voor lyrische fragmenten in zijn toneelwerken, net zoals het ook vooral bij lyrische werken in de literatuur voorkomt. Vooral de vrouwelijke personages spreken of zingen in het Mahārāṣṭrī.²⁴⁷ Bij Kālidāsa spreken de vrouwen in het Śaurasenī, maar ze dichten in het Mahārāṣṭrī. In de rest van de dramaliteratuur is dit ook de manier waarop Mahārāṣṭrī vooral gebruikt wordt, namelijk voor de lyrische tekstlijnen.²⁴⁸

1.1.2. Jain Mahārāṣṭrī

Naast Mahārāṣṭrī bestaat ook het Jain Mahārāṣṭrī, dat vooral voor religieuze teksten gebruikt is geweest. Moderne taalkundigen hebben deze naam uitgevonden om het onderscheid tussen het Mahārāṣṭrī uit de seculiere literatuur en dat uit de religieuze literatuur te maken.²⁴⁹ Jain Mahārāṣṭrī is de jongere vorm van het Ārṣa van Hemacandra, dat hij ook wel Ardhamāgadhī noemde.²⁵⁰ De latere teksten van de *śvetāmbarajains*²⁵¹, zowel religieuze niet-canonieke teksten als verhaalliteratuur, werden in het Jain Mahārāṣṭrī geschreven.²⁵² Men maakt niet altijd onderscheid in de benamingen Mahārāṣṭrī en Jain Mahārāṣṭrī. Doordat de *Vasudevahiṇḍi* bijvoorbeeld door een jain geschreven werd, moet men strikt genomen de taal waarin het geschreven werd Jain Mahārāṣṭrī noemen. Ook de *Vajjālagga* van Jayavallabha

²⁴³ Bachrach IV, p. 153

²⁴⁴ Konow p. 17. Mahārāṣṭrī komt bijvoorbeeld niet voor in de werken van Aśvaghōṣa, of in de oude werken die teruggevonden zijn in de Turfanopgravingen. Konow vermeldt ook dat Mahārāṣṭrī wel voorkomt bij de toneelauteur Sūdraka. Sūdraka zou in Mahārāṣṭra als koning geheersd hebben, en daarom zou hij dan ook zijn eigen volkstaal Mahārāṣṭrī gebruiken.

²⁴⁵ Nitti-Dolci (1972) p. 70, 77, Nø 17. 47.

²⁴⁶ Keith p. 166.

²⁴⁷ Pischel § 12.

²⁴⁸ Bachrach V, p. 255.

²⁴⁹ Pischel § 16.

²⁵⁰ Upadhye (1975) p. 40.

²⁵¹ Het *śvetāmbarajainisme* is één van de twee soorten van de jainistische religie in India. De volgelingen van deze leer dragen witte kleren. <http://www.britannica.com/eb/article-9070558?query=svetambara&ct=>.

²⁵² Bubenik (1996) p. 15.

werd geschreven door een jain in het Jain Mahārāṣṭrī.²⁵³ Beide werken behandelen nochtans seculiere onderwerpen.

Er is bovendien geen opvallend verschil tussen Mahārāṣṭrī en zijn jain variant in verband met grammatica. Men ziet bijvoorbeeld wel dat in het Jain Mahārāṣṭrī de uit het Sanskrit weggevallen medeklinkers met een zogenaamde ‘pseudo-ya’ worden geschreven.²⁵⁴ De regel over wanneer men dergelijke ya invoegt en wanneer niet, zou zijn vastgelegd door Hemacandra. Latere schrijvers hielden echter niet altijd rekening met deze regel.²⁵⁵ Het Jain Mahārāṣṭrī zou ouder zijn dan het Mahārāṣṭrī uit de toneelwerken, zo beweert men soms. JACOBI dateert het tussen 500-800 o.t..²⁵⁶ De taal van de religieuze teksten en van de verhalen komt natuurlijker over dan de gekunstelde toneeltaal.²⁵⁷ Waarschijnlijk lag deze taal dichterbij het gesproken taalgebruik. Het Mahārāṣṭrī werd pas in latere drama’s gebruikt, en deze dramataal was bovendien een geliteraliseerde versie. De latere dramaturgen baseerden zich op het Mahārāṣṭrī zoals Kālidāsa en de grammatici het hadden vastgelegd, ze hadden geen kennis van het gesproken Mahārāṣṭrī.

De grammatici van de Oosterse School spreken niet over Jain Mahārāṣṭrī, het is dan ook slechts een latere wetenschappelijke benaming.

1.1.3. Afkomst

Men neemt nu aan dat Mahārāṣṭrī afkomstig is uit Mahārāṣṭra, want de dichter Daṇḍin vermeldt dit zo in zijn *Kāvyādarśa*.²⁵⁸ Deze streek ligt relatief ver af van Surasena, waar Śaurasenī afkomstig van zou zijn.

BUBENIK zegt over de oorsprong van het Mahārāṣṭrī: “it was based on a living tongue of the north-western part of the Deccan (along te river Godāvarī) and the beginnings of its literary cultivation go back to the 4th C. A.D.”²⁵⁹ De reden dat deze taal zo snel uitbreiding en prestige verworf, ligt volgens hem aan het feit dat het Mahārāṣṭrī de taal was van de machtige dynastie van de Sātavāhana’s. Samen met de uitbreiding van de macht van die heersers,

²⁵³ Pischel § 14. Bachrach IV, p. 153.

²⁵⁴ Bubenik (1996) p. 16.

²⁵⁵ Jain p. 26.

²⁵⁶ Bubenik (1996) p. 15.

²⁵⁷ Jain pp. 38-41.

²⁵⁸ Böhtlingk (1890) p. 7. Pischel § 12. Daṇḍin’s *Kāvyādarśa*, ‘Blik op de dichtkunst’, is een theoretisch werk over de ars poëtica.

²⁵⁹ Bubenik (1996) p. 12.

verspreidde ook het Mahārāṣṭrī zich, in zoverre dat het zelfs bekend ging staan als het Standaard Prakrit.²⁶⁰

1.1.4. Mahārāṣṭrī bij de Oosterse grammatici

In de oudste grammatica's, bij Vararuci en bij Bharata, wordt Mahārāṣṭrī niet vermeld. Het woord *mahārāṣṭrī* komt slechts één maal voor bij Vararuci, om het onderscheid aan te duiden met het Śaurasenī, maar deze passage lijkt later ingevoegd.²⁶¹ Men heeft daaruit geconcludeerd dat het Mahārāṣṭrī in de eerste eeuwen van onze tijdrekening niet bekend stond onder die naam, maar dat deze taal toen simpelweg Prakrit werd genoemd. Onder Prakrit verstond men dan het Standaard Prakrit, het Prakrit dat voor allerlei literaire werken werd gebruikt.

Mahārāṣṭrī neemt een centrale plaats in bij de Prakrit grammatici. Deze taal is de basis waarop ze hun grammatica bouwen. Ze wordt dan ook behandeld in de eerste hoofdstukken, daarin geven de Oosterse grammatici de regels van de fonetiek, morfologie, wortels en van de partikels. Van de andere Prakrits geven ze slechts de kenmerken die afwijkingen zijn op het Mahārāṣṭrī. Zonder kennis van het Mahārāṣṭrī, kan men ook de andere Prakrits dus niet begrijpen.²⁶²

Uiterlijke kenmerken van het Mahārāṣṭrī zijn in de eerste plaats het doorgedreven wegvallen van de intervocalische medeklinkers en het veranderen van de stemkleur van sommige medeklinkers. Geaspireerden worden h, stemloos wordt stemhebbend, enz.²⁶³ Er vallen ook verschillende naamvallen samen, en bepaalde werkwoordstijden verdwijnen. Deze syntactische regels lijken echter minder belangrijk voor de Indische grammatici. Zij beklemtonen eerder de fonologie en morfologie. Door zijn doorgedreven vereenvoudiging van klank en vorm lijkt het Mahārāṣṭrī sterk af te wijken van het Sanskrit, veel meer bijvoorbeeld dan het Śaurasenī.

²⁶⁰ Bubenik (1996) p. 12.

²⁶¹ Acharya p.60

²⁶² Pischel § 2.

²⁶³ Bubenik pp. 12-13.

1.1.5. Mahārāṣṭrī en Śaurasenī

Door het opmerkelijke gegeven dat Mahārāṣṭrī pas later in de grammatica's met naam en toenaam zo werd genoemd, ontstond er een discussie over de plaats van het Mahārāṣṭrī tussen de andere Prakrits.²⁶⁴ Zo is er de theorie dat het Mahārāṣṭrī later dan het Śaurasenī ontstaan is, sommigen beweren zelfs dat het een afgeleide vorm is van het Śaurasenī, een verdere evolutie.²⁶⁵ Mahārāṣṭrī beschikt echter over meer Vedische vormen dan het Śaurasenī; het Śaurasenī ligt dicht bij het Sanskrit. Ook de regio's waarvan beide talen oorspronkelijk afkomstig waren, liggen uit elkaar.²⁶⁶

Soms vermoedt men een gelijke oorsprong van beide dialecten, en men meent dat ze pas later uit elkaar groeiden. CHATTERJI beweert dat de grammatici later mogelijk een omwisseling maakten tussen het Mahārāṣṭrī en het Śaurasenī, en dat wat men vroeger Śaurasenī noemde in feite Mahārāṣṭrī was, en omgekeerd.²⁶⁷ Hij zegt ook dat op het moment dat beide dialecten in het drama gebruikt worden, ze zich samen met het toneel door heel India verspreidden. De grammatici die in hun werken de verschillende dialecten beschreven, maakten soms het onderscheid tussen beide talen niet zo duidelijk, en hun regels werden op een verkeerde manier gebruikt. In latere dramawerken merkt men dan ook vaak talen op met zowel kenmerken van het Śaurasenī als van het Mahārāṣṭrī.²⁶⁸

Soms is het ook onduidelijk wat de auteurs bedoelen met Prakrit (wat men nu noemt Standaard Prakrit). Spreken ze over Mahārāṣṭrī of Śaurasenī, of spreken ze over een Prakrit dat aan beiden voorafgaand bestond?²⁶⁹ Bij vele moderne auteurs is er blijkbaar een trend om de Prakrits zoveel mogelijk naar elkaar toe te trekken en gelijk te schakelen; zo willen ze de Prakrits laten teruggaan op één enkel 'oer-Prakrit'. De discussie omtrent Mahārāṣṭrī en Śaurasenī lijkt nog niet beëindigd te zijn.

1.2. Śaurasenī

Śaurasenī is vooral bekend als een toneeltaal, omdat ze in dit genre relatief vaak gebruikt werd. Wegens haar belang in het toneel, behandelen de Oosterse grammatici deze

²⁶⁴ Acharya p. 77.

²⁶⁵ Acharya (p. 77) geeft als aanhangers van deze theorie M. M. Ghosh en S.K. Chatterji op. Bij Chatterji (1983, p. 35) werd deze theorie teruggevonden.

²⁶⁶ Acharya (pp. 79-84) geeft hier een grondige weerlegging van deze theorie.

²⁶⁷ Chatterji (1983) p. 36.

²⁶⁸ ib.

²⁶⁹ Upadhye (1975) p. 12.

taal ook uitvoerig, alhoewel minder in detail dan het Mahārāṣṭrī. Van zowel het Mahārāṣṭrī als van het Śaurasenī zijn enkele dialecten afgeleid, volgens hen, en daarom wordt er toch een behoorlijk aantal *sūtra*'s aan het Śaurasenī besteed.²⁷⁰

1.2.1. Werken in het Śaurasenī

1.2.1.1. Śaurasenī in het drama

Śaurasenī komt al in de vroegst bekende drama's voor. Bij Aśvaghoṣa, een dichter die men meestal rond de 1ste-2de eeuw v.o.t. situeert, spraken de vrouwen Śaurasenī.²⁷¹ Deze taal wordt ook gebruikt door Kālidāsa, en tot in de jongste drama's blijven de vrouwen Śaurasenī spreken. Bharata noemde Śaurasenī de taal van de heldin en haar vriendinnen, als ze niet in moeilijkheden zijn.²⁷² JAIN verklaart dit gebruik van het Śaurasenī door te wijzen op de plaats waar het Śaurasenī als volkstaal in gebruik zou geweest zijn.²⁷³ Dit is de streek Sūrasena. Daar zou het toneel ontwikkeld zijn, zo zegt Bharata volgens JAIN. Men schreef het toneel in het Sanskrit, maar men voelde de noodzaak om voor sommige karakters een andere taal te gebruiken. Vrouwen bijvoorbeeld, waren in het werkelijke leven vaak helemaal ongeletterd (uitgezonderd enige courtisanes en koninginnen). Het zou dan ook bijzonder onrealistisch zijn, mochten vrouwen als personages zich vlot in het Sanskrit kunnen uitdrukken. Daarom werd voor vrouwenfiguren de volkstaal ingevoerd, en dit was dan Śaurasenī.

De andere Prakrit dialecten zouden pas later in het drama ingevoerd worden. Door de verspreiding van de theatercultuur doorheen heel India, voelde men de noodzaak om ook andere volkstalen op te nemen, voor de levendigheid en ook wel ten dienste van de humor.²⁷⁴

Śaurasenī bleef heel vaak gebruikt worden in het toneel, ook voor andere personages dan vrouwen. De *vidūṣaka*, 'de nar', spreekt ook Śaurasenī, alhoewel Bharata hem het Prācyā toewijst.²⁷⁵

²⁷⁰ Jain pp. 33-35.

²⁷¹ Keith, p. 58, pp. 80-90.

²⁷² Konow p. 17. Nitti-Dolci (1972) p. 70, 77; Nø 17,50.

²⁷³ Jain pp. 33-35.

²⁷⁴ id. pp. 33-35.

²⁷⁵ Pischel § 22.

1.2.1.2. Jain Śaurasenī

De literaire werken in het Śaurasenī die los staan van het drama, zijn in hoofdzaak religieuze jain werken. Zoals voor het Mahārāṣṭrī gebeurde, heeft men ook hier een onderscheid tussen Śaurasenī en Jain Śaurasenī gemaakt. De canon van de *digambarajains*²⁷⁶ is in het Jain Śaurasenī opgesteld. Deze taal vertoont slechts hier en daar een gelijkenis met het Śaurasenī uit de drama's.²⁷⁷ Deze beide dialecten lijken veel minder op elkaar dan dat Mahārāṣṭrī gelijk op Jain Mahārāṣṭrī. De benaming van Jain Śaurasenī is dan ook enigszins misleidend.²⁷⁸

1.2.2. Afkomst

Śaurasenī zou de taal zijn van de streek Sūrasena in het midden van Noord-India, ook wel Madhyadeśa genoemd, de streek tussen Ganges en Yamuna.²⁷⁹ Men situeert het ontstaan van het toneel in de regio Śaurāṣṭra of Sūrasena, en daar zou Śaurasenī de volkstaal geweest zijn.²⁸⁰ Dit is niet zeker, want er zijn geen bewijzen teruggevonden dat deze taal daar werkelijk zou gesproken zijn. Men gaat enkel af op de gelijke naam. Mogelijke evidentie zou men kunnen vinden in inscripties, maar deze werden daar niet teruggevonden.²⁸¹

1.2.3. Śaurasenī bij de Oosterse grammatici

De Oosterse grammatica behandelen het Śaurasenī slechts in één hoofdstuk, maar het is wel een lang hoofdstuk in vergelijking met de hoofdstukken over de andere dialecten die erop volgen. De bijzonderste kenmerken van het Prakrit werden al behandeld onder het Mahārāṣṭrī. In het hoofdstuk over het Śaurasenī vermelden de grammatici enkel de elementen die afwijken van het Mahārāṣṭrī.

²⁷⁶ Het *digambarajainisme* is één van de twee groepen binnen in de Indische jainistische religies. De monniken ervan lopen naakt en schuwen elk bezit. <http://www.britannica.com/eb/article-9030423?query=digambara&ct=>.

²⁷⁷ Bubenik (1996) p. 16.

²⁷⁸ Pischel § 21.

²⁷⁹ Bubenik (1996) p. 13. Pischel § 22. Konow p. 17.

²⁸⁰ Jain pp. 33-35.

²⁸¹ Bubenik (1996) p. 13.

Śaurasenī behoudt meer gelijkenissen met het Sanskrit dan het Mahārāṣṭrī. De intervocalische consonanten vallen bijvoorbeeld niet allemaal weg.²⁸²

Śaurasenī is ook het sterkst geüniformiseerde Prakrit. In tegenstelling tot het Mahārāṣṭrī en het Māgadhi is er hier één vaste vorm van de taal, die overal herkenbaar is. Blijkbaar ontstond er dus vlug een consensus in het gebruik van het Śaurasenī, misschien veroorzaakt door het vroege gebruik in het drama.²⁸³ De taal die we in de toneelwerken ontmoeten, is waarschijnlijk literair wel wat veranderd, en is niet helemaal gelijk aan de spreektaal. Door de gelijkenissen met het Sanskrit wordt Śaurasenī wel eens als het oudste literaire Prakrit aanschouwd, maar dit staat ter discussie.²⁸⁴

1.3. Prācyā

Prācyā is een taal die enkel bekend is uit de korte hoofdstukken die de grammatici er aan wijden, want er zijn er geen uitgebreide teksten in het Prācyā terug gevonden. Op basis van de grammaticale regels lijkt het een dialect van het Śaurasenī te zijn.

1.3.1. Prācyā in het drama

Bharata vermeldt het Prācyā voor het eerst in de betekenis van een toneeltaal. Hij wijst het Prācyā toe aan de figuur van de *vidūṣaka*, ‘de nar’²⁸⁵ en beschouwt het als één van de zeven *bhāṣā*’s.²⁸⁶ In hedendaags onderzoek echter merkt men zeer weinig verschil op tussen de taal van de *vidūṣaka* en Śaurasenī. De dichter Kālidāsa gebruikt uitdrukkelijk Śaurasenī voor zijn *vidūṣaka*.²⁸⁷ Enkel in het commentaar op het toneel *Mṛcchakaṭika*, ‘Het lemen wagentje’, van Sūdraka, wordt expliciet gezegd dat de schrijver Prācyā gebruikt voor de *vidūṣaka*. Aangezien het taalgebruik uit de *Mṛcchakaṭika* als illustratie dient bij de regels van

²⁸² Bubenik (1996) pp. 13-14.

²⁸³ Jain pp. 33-35.

²⁸⁴ Chatterji pp. 36-37.

²⁸⁵ Bachrach IX, p. 123.

²⁸⁶ Nitti-Dolci (1972) p. 70, 77; Nø 17,47; 17,50. De betreffende verzen van Bharata gaan als volgt:

māgadhyavantijāprācyā śauraseniyardhamāgadhi |

bāhlikā dākṣiṇātyā ca sapta bhāṣāḥ prakīrtitāḥ || 47 ||

Māgadhi, Avantī, Prācyā, Śaurasenī, Ardhamāgadhi, Bāhlikā en Dākṣiṇātyā zijn genoemd als de zeven talen.

prācyā vidūṣakādīnāṃ dhūrtānāṃ apy avantijā |

Prācyā is van de *vidūṣaka* enz., Avantī is van de schurken.

²⁸⁷ Konow p. 17, Keith p. 336.

Bharata, is dit niet meer dan logisch.²⁸⁸ Wanneer men de taal van de *viduṣaka* in de *Mṛcchakaṭika* echter van dichtbij beschouwt, dan merkt men ook hier geen bijzonder verschil op.

1.3.2. Afkomst

Men weet niet waar het Prācyā gesproken geweest zou kunnen zijn. Pāṇini vermeldde in zijn grammatica als eerste het Prācyā. Dit Prācyā, ‘oosterse dialect’, stond in tegenstelling met het Udīcyā, ‘westers dialect’. Voor Pāṇini was Prācyā de verzamelnaam voor alle talen van het oosten. Hieronder viel dus het onder andere het Māgadhī. CHATTERJI wijst erop dat er een verandering is gekomen in het gebruik van de namen.²⁸⁹ Māgadhī is de verzamelnaam van de dialecten van het oosten geworden, en Prācyā werd de naam van een taal die volgens de Prakrit grammatici afkomstig is van het Śaurasenī.

Sylvain LÉVI noemde Prācyā een “dialect oriental” dat gelijk is aan het Gaudīyā. Waarschijnlijk bedoelt hij hiermee dat Prācyā afkomstig is van het gebied Gauḍa. Hij beschouwt het dus als een dialect dat in een bepaalde streek ontstaan is, en dus wel degelijk verschillend is van het Śaurasenī.²⁹⁰ Ook KEITH verwijst naar de oosterse afkomst van het Prācyā. Hij beschouwt het als een oostelijk dialect van het Śaurasenī.²⁹¹ Op die manier zou het Prācyā niet al te veel van het Śaurasenī verschillen, maar toch beschikken over enkele andere woorden in het lexicon, ten gevolge van geografische afstanden.

1.3.3. Prācyā bij de Oosterse grammatici

De Oosterse grammatici beweren dat Prācyā een dialect is dat zou afgeleid zijn van het Śaurasenī.²⁹² Hun hoofdstukken over Prācyā zijn relatief kort. Puruṣottama bijvoorbeeld behandelt Prācyā in een twaalfstal regels. Daarin beschrijft hij enkele afwijkingen op het Śaurasenī. Deze zijn echter miniem, en zijn niet voldoende om een groot verschil te zien tussen Prācyā en Śaurasenī in de theaterteksten. De grammatici vermelden vooral woorden die

²⁸⁸ Keith p. 141.

²⁸⁹ Chatterji p. 30.

²⁹⁰ Lévi p. 129.

²⁹¹ Keith p. 336.

²⁹² Zie p. 60.

vervangen moeten worden.²⁹³ Dit is niet genoeg om een goed beeld van een aparte taal te krijgen. Mārkaṇḍeya en Rāmaśarman wijzen er verder wel uitdrukkelijk op dat het de taal van de *vidūṣaka* is.

²⁹³ Pischel § 22.

1.3.4. Vertaling

Mk: *daśamaḥ pādaḥ*

Hoofdstuk 10

Rś: *dviṭīya-stabake prācyādi-vidhānam*

Tweede hoofdstuk: De regelgeving voor het Prācyā en andere dialecten.²⁹⁴

Prācyā

Prācyā

Pu: *daśamo'dhyāyaḥ prācyā²⁹⁵*

Hoofdstuk 10: Prācyā

²⁹⁴ lett.: In het tweede hoofdstuk [is er] de regelgeving voor het Prācyā enzoverder.

²⁹⁵ Ghosh (1954), p. 163. Nitti-Dolci (1938, p. 17) geeft als titel *prācyāsūtra*.

Mk: *atha prācyā | prācyā vidūṣakādi-hāsyā-pātra-bhāṣā | prācyā vidūṣakādīnām iti bharataḥ* ²⁹⁶

pūrvāpara-hataṃ kvāpi kvacic chekokti-sundaram |

grāmyābhyām upamoktibhyām yuktaṃ vakti vidūṣakaḥ ||

iti ca ||

Nu volgt het Prācyā. Prācyā is de taal die wordt gebruikt door de komische rol van de *vidūṣaka* ²⁹⁷ enz..

Volgens Bharata is het Prācyā van de *vidūṣaka*'s.

De *vidūṣaka* spreekt defectief door tegengestelde [uitspraken], aangenaam door het geestige taalgebruik, en met vulgaire en hoge uitspraken. ²⁹⁸

Aldus.

Rś: *prācyāṃ vivicyāya* ²⁹⁹ *bhaṇāmi bhāṣāṃ Ia*

pare'pi lokāt sukham ūhanīyāḥ

lokoktayo'syāṃ bahulaṃ prayojyāḥ |

vākyam ca pūrvottarāyor viruddham

bodhyaṃ tathā vakratayā nirukteḥ || 3 ||

bhāṣaiṣā tu vidūṣaka-prabhṛtibhir vācyātra nāṭyāgame | 4d

Vervolgens vertel ik de details van de Prācyā taal.

De andere [regels] van hun kant worden gemakkelijk afgeleid van het [taalgebruik] van het volk. In deze [taal] worden vaak volkse uitdrukkingen gebruikt.

Een zin is tegengesteld aan een vorige of een volgende. ³⁰⁰

²⁹⁶ Nitti-Dolci (1972), pp. 70, 77; *Nṇ* 17, 50.

²⁹⁷ *vidūṣaka*: 'nar, kameraad van de koning'. De *vidūṣaka* is een figuur eigen aan en typisch voor het Indische drama. Daarom verkies ik deze term onvertaald te laten, en geen westerse term in het leven te roepen. Bachrach IX, p.123.

²⁹⁸ Jain, p. 36. De dualis van *grāmyābhyām upamoktibhyām* is enigszins ongewoon. Het lag meer voor de hand dat *grāmya-* in compositum zou staan met *upama-*.

²⁹⁹ Deze vorm werd niet teruggevonden. Ghosh (1954, p. 126) vertaalt met "details". Bij Mylius is *vivici-* terug te vinden in de betekenis van 'sondernd, onderscheidend'.

³⁰⁰ Ghosh (1954, p. 126) vertaalt dit vrij als: "and so are to be used sentences contradicting one another". Grierson (1927-1928, p. 27) vertaalt het als: "A sentence is against [the rules for] the orders of words."

Dit moet worden begrepen door de ambiguïteit in de verbuiging.

Deze taal wordt in de dramatische traditie vooral door de *vidūṣaka* enz. gesproken.

Pu: *atha prācyā || 1 ||*

Nu volgt [de behandeling van] het Prācyā.

Mk: *prācyā-siddhiḥ śauraseniyāḥ*

śaurasenītaḥ prācyāyāḥ siddhir veditavyā ||

okkhamāṇo bhaviṣyati |

bhaviṣyacchabde | paṇḍido okkhamāṇo paḍhedi (= paṇḍito bhaviṣyan paṭhati)³⁰¹ ||

mūrkhē murukkhaḥ

syāt | murukkha ṇa jāṇāsi (= mūrkhā na jānāsi)³⁰² ||

bhavatyāṃ bhodi

syāt | bhodi sārie (= bhavati sāgarike)³⁰³ strī-liṅga-nirdeśāt jaṃ bhavaṃ bhaṇādi (= yad bhavān bhaṇati) ||

vakre tu vaknu ca |

vaknu bhaṇāmi | cakārāt vaṃkaṃ ca ||

vaṃkubhaṃ kecid icchanti

vakra ityeva | - dujjaṇa-kāminī-hiaavaṃ-kubheṇa imiṇā daṇḍa-kaṭṭheṇa (= durjana-kāminī-hṛdaya-vakreṇa anena daṇḍa-kāṣṭheṇa) |³⁰⁴

prakṛte vahaṇaṃ bhavet || 168 ||

spaṣṭam ||

Prācyā is afgeleid van het Śaurasenī.³⁰⁵

Men moet weten dat het Prācyā een afgeleide taal is afkomstig van het Śaurasenī.³⁰⁶

³⁰¹ eigen *chāyā. paḍh- = paṭh.* (PSM 529).

³⁰² eigen *chāyā.*

³⁰³ Lehot, pp. 51, 96; Rātnavalī III.

³⁰⁴ Lehot, pp. 28, 89; Rātnavalī II. Variante lezing

imiṇā piṣuṇajajaṇahiaakuḍileṇa daṇḍaattṭheṇa

anena piṣuṇajanḥṛdayakuṭileṇa daṇḍakāṣṭheṇa

« avec ce bâton, retors comme un cœur de chêne »

³⁰⁵ lett.: Het resultaat van het Prācyā is van het Śaurasenī.

Voor bhaviṣyat-, ‘zullende zijn’, is er okkhamāṇa-.

Dit geldt voor het woord *bhaviṣyat-*.³⁰⁷ ‘Iemand die een wijze wil worden, studeert.’

Voor mūrkhā-, ‘dwaas’, kan er murukkhā- zijn.

‘Dwaas, je weet het niet.’

Voor bhavatī-, ‘edele’, kan er bhodī zijn.

Ten gevolge van de bijzonderheid van het vrouwelijke genus is er: ‘Edele Sāgārika’; [maar]:
‘Wat u edele (m.) zegt.’

Voor vakra-, ‘gebogen’, is er ook vaknu-.

Ik gebruik *vaknu-*. Het woord *ca*, ‘ook’, wijst ook op *vaṃka-*.

Sommigen wensen vaṃkubha-.

Dit woord [wordt] dus ook [gebruikt] voor *vakra-*.

‘Met die staf, gekromd als het hart van een bedrieglijk minnaar.’

Voor prakṛta- kan er vahaṇa- zijn.³⁰⁸

Dat is duidelijk.

Rś: *prācyāṃ vivicyāya bhaṇāmi bhāṣāṃ*
 sā śaurasenī prakṛtiḥ pradiṣṭā |
 *bindus tu sau to bhavata striyās tu*³⁰⁹
 tasyaiva sau jāyata od avaśyam || 1 ||

mūrkhē murakkho khalu hotthamāṇo
 bhaviṣyati syād kvacid otthamāṇaḥ |
 nihīna-sambodhana ād ataḥ syāt
 dhīdāṃ pravīṇā duhitary uśanti || 2 ||

³⁰⁶ lett.: Het resultaat van het Prācyā moet worden gekend als afkomstig van het Śaurasenī.

³⁰⁷ Men voegt dit commentaar toe om duidelijk te maken dat *bhaviṣyat-* hier niet gebruikt wordt met de betekenis van ‘futurum’, maar met zijn letterlijke betekenis, nl. als part.fut. *zullende zijn*.

³⁰⁸ De betekenis van dit vers is niet duidelijk. Zie vn. 310.

³⁰⁹ Grierson (1927-1928, p. 7) voert hier enkele aanpassingen door: *bindus tu sau* ‘to *bhavataḥ*, *striyās tu*. Hij vertaalt als volgt (p.27) “The nominative singular of the word *bhavat-*, Your Honour, ends in anusvāra preceded by a (so that we have *bhabaṃ*).” Ghosh (1954, p. 126) neemt deze vertaling over, zonder aanpassingen te doen in de tekst. De aanpassing van Grierson van *sau to* naar *sau (a)to* komt niet overeen met de regels van de *sandhi*. Zij zouden *sāv ato* vereisen.

*hī hī bho paritoṣaṇe nigaditaṃ hī māṇahe vismaye
 nirvede avida dvirukti-sahitaṃ vakre tathā vaṅkuḍaḥ |
 bodhyaṃ copakṛte budhair avahadaṃ klīvedamaḥ syād iṇaṃ
 bhāṣaiṣā tu vidūṣaka-prabhṛtibhir vācyātra nāṭyāgame || 4 ||*

Vervolgens vertel ik de details van de Prācyā taal.

Het is bekend dat Śaurasenī de basis [ervan] is.

In de nominatief singularis van *bhavat-*, ‘Edele’, wordt ta *anusvāra*.

In de nominatief singularis vrouwelijk wordt er daarvoor zeker *-od* gecreëerd.³¹⁰

Voor *mūrkhā-*, ‘dwaas’, kan er *murakkhā-* zijn, voorwaar, voor *bhaviṣyat-*, ‘zullende zijn’, kan er *hotthamāṇa-* zijn, of soms *otthamāṇa-*.

Voor *-a* in de vocatief gericht tot een inferieur persoon kan er *-ā* zijn.

De wijzen wensen *dhīdā-* voor *duhitṛ-*, ‘dochter’.

Hī hī bho wordt gezegd bij tevredenheid, *hī māṇahe* bij verwondering.

Bij afschuw [zegt men] *avida*, gepaard met herhaling; voor *vakra-*, ‘gebogen’, is er zo *vaṅkuḍa-*.

Door de geleerden wordt voor *upakṛta-*, ‘gunst’, *avahada-* begrepen; voor het neutrum *idam*, ‘dat’, zou er *iṇaṃ* zijn.

Deze taal wordt in de dramatische traditie vooral door de *vidūṣaka* enz. gesproken.

Pu: *bhavataḥ sau bhavaṃ || 2 ||*

bhavatyā bhodī || 3 ||

duhitari dhīdā || 4 ||

iṇaṃ vedam-arthe || 6 ||

vakre vaṅkuṇaś ca || 7 ||

³¹⁰ Deze *od-* kan ook vertaald worden als de klank *o-*. Naar analogie met Mk en Pu verwijst Rś hiermee echter waarschijnlijk naar *od-* uit de vorm *bhodi*.

avahato apakṛte || 8 ||³¹¹

hokkhamāṇo bhaviṣyati || 9 ||

Voor de nominatief singularis van *bhavat-*, ‘Edele’, is er *bhavaṃ*.

Voor *bhavatī-*, ‘Edele Vrouwe’, is er *bhodī-*.

Voor *duhitṛ-*, ‘dochter’, is er *dhīdā-*.

Ṇam wordt soms gebruikt in de betekenis van *idam*, ‘dat’.

In plaats van *vakra-*, ‘gebogen’, is er ook *vaṅkuṇa-*.³¹²

In plaats van *apakṛta-*, ‘misdaan’, is er *avahata-*.

In plaats van *bhaviṣyat-*, ‘zullende zijn’, is er *hokkhamāṇa-*.

³¹¹ Mk: *prakṛte vahaṇaṃ bhavet* ||

Rś: *bodhyaṃ copakṛte budhair avahadaṃ*

Pu: *avahato'pakṛte*

Deze drie zinnen lijken apart beschouwd een enigmatische betekenis te hebben.

Ghosh (1954, p.126) vertaalt Rś als: “The intelligent must understand that *avahada* is used in the sense of *upakṛta* (favoured).”

Grierson (1927-1928, p. 27) vertaalt Rś als: “... and the intelligent must understand that *avahada-* is used in the sense of *upakṛta-*, a favour.” Maar hij vermeldt bij de tekst wel in voetnoot (p. 7, vn. 93): “We must probably read *cāpahṛte* (taken away, stolen).”

Nitti-Dolci (1938, p. 81) vertaalt Pu als: “Au lieu d’*apakṛta-* on dit *avahata-*.” *avahata-* bestaat ook in het Sanskrit, en betekent ‘thrown away’.

Bovendien geeft Ghosh (1954, p. 163) de variante lezing: *avahato 'prakṛte*.

apakṛta- heeft volgens MW de betekenis: “not principal, not relevant to the main topic under discussion, not chief; occasional or incidental; not natural”. Daarmee kan men dan de tekst van Mk vergelijken: *prakṛte vahaṇaṃ*., Mogelijk bestaat er een verband tussen het *prakṛta-* van Mk en het *apakṛta-* van Pu, en tussen het *vahaṇa-* van Mk en het *avahata-* van Pu, en kan de tekst van Mk mogelijk geëmendeed worden naar *apakṛte'vahaṇaṃ bhavet* | Voor verdere conclusies is meer onderzoek nodig.

³¹² Nititi-Dolci (1938, p. 84) vertaalt hier *vakre* als ‘au lieu de *vakru*’. Deze vorm zou dicht bij het Prakrit staan. *Vakru-* is echter niet terug te vinden in MW, bovendien is de uitgang -e onmogelijk bij een woord op stamklinker -u. Ze merkt op dat *vaṅkuṇa-* onmogelijk is, en stelt de emendatie tot *vaṅkuḍa-* voor, waardoor de vorm overeenstemd met de vorm van Rś 4.

Mk: *ata ān nihīna-saṃbuddhau*

hīhībho paritoṣe |

arthāt sau pare | *osara re ceḍaā osara* (= *apasara re ceṭaka apasara*) | *anyatrājja*

paṇamāmi (= *ārya praṇamāmi*) ||

avyayo'yaṃ nipātaḥ, vakṣyamāṇās ca | *hīhībho kosaṃbī-rajja-lābheṇa vi pia-vaassassa īdiso parioso ṇa bhavissadi* (= *aho, kauśāmbī-rājya-lābhenāpi priya-vayasyasya īdṛśaḥ paritoṣaḥ na bhaviṣyati*) ||³¹³

dvau syātām | *so jjea* | *cakārāt jjeva ca* | *bindu-paratve kāryaṃ mahārāṣṭrīvad eva* | *taṃ jjea* | *taṃ jjeva* | *taṃ jjea* | *tañjjeva* | *taṃ jjia* | *tañjjea* ||

hīmāṇahe | *aditṭha-puvvaṃ assuda-puvvaṃ khu īdisaṃ rūvaṃ* (= *aho, adrṣṭa-pūrvam aśruta-pūrvam khalu īdṛśaṃ rūpam*) ||

abhidhānād vīpsayā prayogaḥ | *avida avida bho kiṃ khu jādaṃ* (= *avida avida bho kiṃ khalu jātām*) ||

jjeja jjia caivārthe

adbhute hīmāṇahe

avida viṣāde || 169 ||

Voor a bij de vocatief gericht naar inferieure personen, is er ā.

In de nominatief singularis is het anders wegens het [andere] doel. ‘Afstand, dienaar, afstand.’ Maar anderzijds: ‘Ik buig neer, Edele Heer.’

Bij tevredenheid zegt men *hīhībho*.

Dit partikel is overanderlijk, en zo zal het worden uitgesproken. ‘Ach, zo’n tevredenheid zal er niet aan [mijn] geliefde vriend zijn door het verkrijgen van het koningschap over Kauśāmbī!’

In de betekenis van *eva* kunnen er *jjeja*, *jjia* enz. zijn.

³¹³ Lehot, pp. 45, 94; Rātnavalī III. Volledige lezing:

hī hī bho! kosambīrajjalābheṇāvi ṇa tādiso piavaassassa paritosa āsi jādiso mama sāsādo piavvaṇaṃ suṇia bhavissaditti takkemi

hī hī bhoḥ! kauśāmbīrājyalābhenāpi na tādrśaḥ priyavayasyasya paritoṣa āsīd yādrśo mama sakāṣāt priyavacanāṃ śrutvā bhaviṣyatīti tarkayāmi.

« Hi! hi!... hé! là! Son avènement même au trône de Kauśāmbī n’a pas fait à ce cher ami, je parie, plaisir... »

Er zijn twee mogelijkheden. *sa eva*: ‘Zo is hij.’ Het gebruik van *ca*, ‘en’, wijst op *jjeva*. Het hangt er van af of *eva* volgt op een *anusvāra*, net zoals in het Mahārāṣṭrī.³¹⁴ *tad eva*: ‘Zo is dit.’

Bij verwondering zegt men *hī māṇahe*.

‘Ach, voorwaar een dergelijke schoonheid is nooit eerder gezien of gehoord!’

Bij wanhoop zegt men *avida*.

Men gebruikt het vaak met herhaling, want het gaat om een uitroep. ‘Ach ach, waarom is dit voorwaar gebeurd!’

Rś: *nihīna-sambodhana ād ataḥ syāt 2c*

hī hī bho paritoṣaṇe nigaditaṃ hī māṇahe vismaye 4a

Voor -a in de vocatief gericht naar een lager persoon is er -ā.

Hī hī bho wordt gezegd bij tevredenheid, *hī māṇahe* bij verwondering.

Pu: *hīna-sambuddhāv āt || 5 ||*³¹⁵
*evārtheĀpy*³¹⁶ *eva cia-ceāḥ || 10 ||*
*avida avida nirvede*³¹⁷ *|| 12 ||*

In de vocatief singularis gericht tot een inferieur persoon is er ā.

In de betekenis van *eva* is *cia* of *cea*.

³¹⁴ lett.: Het is de zaak dat *eva* in de nabijheid staat van een *anusvāra*.

³¹⁵ Nitti-Dolci (1938, p. 17) geeft de variante lezing *are* voor *āt*. Sircar (p. 110) aanvaardt deze lezing -*are* voor de juiste. Dit zou men kunnen opsplitsen in de uitgang -a met het partikel re dat een misprijzen uitdrukt. Deze uitgang -a zou in tegenspraak zijn met de regels bij Mk en Rś (zij geven ā als uitgang), dus ga ik akkoord met haar voorkeur voor āt.

Merk ten tweede op dat Pu. *hīna*- verkiest in plaats van *nihīna*-. *hīna*- heeft een minder negatief geconnoteerde betekenis en zou men ook kunnen vertalen als ‘achtergelaten, arm’. In overeenstemming met de andere auteurs heb ik hier gekozen voor een betekenis als ‘inferieur’.

³¹⁶ Nitti-Dolci (1938, p. 17) geeft *evārthe pyeva*, en ziet *pyeva* als Prakrit voor *eva*. Dit wordt echter nergens geattesteerd. Ik heb *pyeva* veranderd naar *api eva* met een weggevalen sandhi *a*. De voorkeur om *pyeva* toch als een subsituaat voor *eva* te aanvaarden, vindt een argument in de pluralisuitgang -ās aan *cea*. Er wordt geen dualis gebruikt.

³¹⁷ Pu gebruikt *nirveda*- als omschrijving van de gemoedstoestand bij het gebruik van *avida*, Mk daarentegen noemt deze toestand *viṣāda*-. Deze woorden hebben een verschillende betekenis, bijgevolg is er hier ook een andere vertaling.

Sircar (p. 110) geeft hier *avida aveda*.

Bij afschuw zegt men *avida avida*.

Pu³¹⁸: *lokoktayo bahulam || 13 ||*
āre sambuddhy-upekṣayoḥ || 11 ||
śeṣe śaurasenī || 14 ||

Er zijn veel volkse uitdrukkingen.

In de vocatief en in het neutrum is er *āre*.

Voor de rest is het [als] Śaurasenī.

Mk: *iti śrī-mārkaṇḍeya-kavīndra-kṛtau prākṛta-sarvasve bhāṣā-vivecane*
prācyā-bhāṣānuśāsanaṃ daśamaḥ pādaḥ || 10 ||

Aldus het tiende hoofdstuk, een instructie in de taal Prācyā, in de behandeling van de *bhāṣa*'s in de *Prākṛta-Sarvasva*, samengesteld door de prins der dichters śrī Mārkaṇḍeya.

Pu: *puruṣottama-deva-kṛtau prākṛtānuśāsane prācyā-nāma-bhāṣā-sūtram samāptam.*

Aldus is beëindigd het hoofdstuk over de taal met de naam Prācyā in de *Prākṛtānuśāsana*, gecomponeerd door Puruṣottamadeva.

³¹⁸ Deze verzen zijn niet terug te vinden bij Mk.

1.4. Āvantī

Āvantī is een taal waarover weinig terug te vinden is. Ze werd enkel gebruikt in het drama. Toch wordt ze, net als het Prācyā, behandeld onder de *bhāṣā*'s.³¹⁹

1.4.1. Āvantī in het drama

Āvantī is vooral bekend uit het drama. Het belangrijkste karakter dat Āvantī zou moeten spreken is volgens Bharata de *dhūrta*, 'schurk', of 'schelm'.³²⁰ Enkel in de *Mṛcchakaṭika* van Sūdraka werd er een voorbeeld gevonden van het Āvantī. Daar spreken twee politiemannen Āvantī.³²¹ Deze taal vertoont weinig tot geen verschil met het Śaurasenī. In andere werken is er geen aanwijzing dat men het register van het Āvantī gebruikt voor de personages zoals die worden opgegeven in het *Nāṭyaśāstra*.

1.4.2. Afkomst

Het is onduidelijk of het Āvantī uit de drama's dezelfde taal is als het dialect dat in de streek rond Āvanta wordt gesproken. Waarschijnlijk gaat het ook hier om een geliteraliseerde vorm van een streektaal. De streek van Āvanta wordt bevolkt door Ujjayinī, zo vertelt Mārkaṇḍeya.³²² KEITH stelt dat Āvantī afgeleid zou zijn van Ujjayinī, een dialect uit de streek rond Ujjain.³²³ Hij verklaart het dus, net als bij het Prācyā, als een Śaurasenī dialect dat door regionale verschillen ietwat anders klinkt. Hij leidt dit af uit de tekst van Mārkaṇḍeya, waar deze auteur stelt dat het Āvantī afgeleid is van het Śaurasenī én het Mahārāṣṭrī. Ujjain zou tussen beide talen liggen, en de taal van Ujjain zou bijgevolg onderhevig geweest zijn aan invloeden uit beide talen.

³¹⁹ Jain pp. 35-38.

³²⁰ Nitti-Dolci (1972) p. 70, 77; *Nṇ* 17, 50:

dhūrtānām apy avantijā |

Āvantī is van de schurken.

³²¹ Keith p. 141. Het lijkt wat tegenstrijdig dat hier de politie-agenten in plaats van de schurken Āvantī spreken. Bij de Oosterse grammatici staan de agenten echter ook vermeld onder de rollen die Āvantī mogen spreken. Acharya (p. 71-72) behandelt een discussie die gaat over de tweede agent. In het drama verklaart dit personage dat hij een zuiderling is. Keith (p. 141) en Pischel (§ 26) geloven op basis daarvan dat hij Dākṣiṇāṭyā spreekt. Acharya geeft tegenargumenten.

³²² Zie p. 71.

³²³ Keith p. 336.

1.4.3. Āvantī bij de Oosterse grammatici

Mārkaṇḍeya en Puruṣottama beschouwen het Āvantī als afgeleid van het Śaurasenī en het Mahārāṣṭrī. Rāmaśarman houdt er een afwijkende mening op na, hij beschouwt het als afgeleid van het Śaurasenī en het Prācyā. Aangezien er weinig bijzondere kenmerken zijn van het Prācyā en deze taal al afgeleid is van het Śaurasenī, lijkt dit een loze bewering.³²⁴ Op basis van Rāmaśarman zou men hier kunnen vermoeden dat het Āvantī naast kenmerken van het Śaurasenī en van het Mahārāṣṭrī ook bepaalde oosterse typiciteiten zou overnemen, maar dit lijkt niet het geval. De regels voor het Prācyā gaan niet op voor het Āvantī.

Bovendien zijn de kenmerken zo beperkt en vaag gegeven in de grammatica's, dat er weinig expliciet onderscheid is met het Śaurasenī. Vaak geven de grammatici zeer concrete voorbeelden, zoals één woord dat moet worden vervangen. Op die manier creëert men geen algemene grammatica voor een taal. Het lijkt er bijgevolg op dat Āvantī, net als Prācyā, een vorm van Śaurasenī is die wegens regionale verschillen over enkele andere woorden beschikt.

1.4.4. Bāhlīkī

Samen met het Āvantī behandelen de grammatici ook het Bāhlīkī³²⁵. Voor Bharata was het Bāhlīkī één van de zeven *bhāṣā*'s. Hij noemde het de taal van de gokkers.³²⁶ Het Bāhlīkī is in geen enkel bekend werk aangetroffen.³²⁷

Mārkaṇḍeya verwierp in zijn inleiding het Bāhlīkī als een *bhāṣā*. Als verklaring gaf hij het ontbreken van een groot verschil met het Āvantī. Het enige andere kenmerk was dat het Bāhlīkī ra soms met la verwisselde.³²⁸ Rāmaśarman noemt het Bāhlīkī, maar geeft geen enkel afzonderlijk kenmerk ervan. Volgens hem is ook het Bāhlīkī een mengeling van Śaurasenī en Prācyā. Puruṣottama behandelt het Bāhlīkī in het geheel niet.

³²⁴ Acharya p. 76.

³²⁵ Door de ongewone -hl- ligatuur leest men bij de verschillende auteurs soms Bāhlīkī en soms Bālhīkī (bijvoorbeeld bij Keith p. 336.).

³²⁶ Nitti-Dolci p. 70, 77. Het vers van Bharata gaat als volgt:

yaudhanāgarakādīnām dākṣiṇātyātha dīvyatām |
bāhlīkabhāṣodīcyānām khasānām ca svadeśajā || 51 ||

Het Dākṣiṇātyā is van de soldaten, de stadswacht, enz. De Bāhlīka taal is van de gokkers en van de noorderlingen, en van de inwoners van Khasa is er hun eigen streektaal.

Keith (p. 336) en Konow (p. 18) vertalen het anders. Ze wijzen Dākṣiṇātyā toe aan de soldaten, de stadswacht, en aan de gokkers. Het Bāhlīkī is volgens hen dan de taal van de noorderlingen en van de Khasa's.

³²⁷ Keith p. 337.

³²⁸ Zie p. 76.

Het Bāhlikī zou afkomstig zijn van de streek Bāhlika. Volgens ACHARYA is dat misschien de huidige streek Balkh.³²⁹

³²⁹ Acharya p. 76.

1.4.5. Vertaling

Mk: *ekādaśaḥ pādaḥ* |

Hoofdstuk 11

Rः *āvantī bāhlīkī ca*

Āvantī en Bāhlīkī

Pu: *ekādaśo' dhyāyaḥ āvantī*³³⁰

Hoofdstuk 11 Āvantī

³³⁰ Ghosh (1954), p.164. Nitti-Dolci (1938, p. 18) geeft *āvantīsūtra* als titel.

Mk: *athāvantī-bhāṣānuśiṣyate* |

āvantī syān mahārāṣṭrī-śaurasenī tu saṃkarāt |

*anayoḥ saṃkarād āvantī bhāṣā siddhā syāt | saṃkaraś ca ekasminn eva vākye boddhavyaḥ |
cedi-mālavojjayinyādir āvantī-deśaḥ | tadbhavā āvantīdāṇḍikādi-bhāṣā, yad āha bharataḥ*
|³³¹

*dāṇḍika-pāṇika-paṇḍika*³³²-*nagarādhipa-dāṇḍa-pāṇika-saḍrkṣeṣu*
madhyama-pātreṣu sadā yojyāvantī tu nāṭayavidhau || iti ||

*esa kirādo maam anusaramto vedasa-laā-gaḥanaṃ paiṭṭho (= eṣa kirātaḥ mṛgam anusaran
vetasa-latā-gaḥanaṃ praviṣṭaḥ)*³³³ | *atra kirādo vedasa iti śaurasenī | anyāni padāni
mahārāṣṭrī ||*

kṣaś chaḥ saḍrkṣe

kṣaś chaḥ syāt | sariccho | anyatra khaṇo, khamā, khāraṃ ||

ktvas tūṇaḥ

tūṇa eva syāt | laṃkaṃ gaṃtūṇa sīā diṭṭhā ||

tiṇā*³³⁴ *jja jjā bhaviṣyati || 170 ||

*bhaviṣyat-kāle vihitānāṃ tiṇāṃ jja jjā iti dvau syātām | bhojja, bhojjāṃ |
nānyessahyādayaḥ ||*

Vervolgens wordt de taal Āvantī onderricht.

Āvantī kan een vermenging van Mahārāṣṭrī en Śaurasenī zijn.

Ten gevolge van een vermenging is de taal van het Āvantī het resultaat van beiden. Deze vermenging wordt enkel in deze ene taal waargenomen. De streek van het Āvantī is [bevolkt] met de Cedi, de Mālava en de Ujjayini. Het Āvantī, dat *tadbhava* is, is de taal van de straffer enz. Dat is wat Bharata zegt.

Volgens de regels van het toneel wordt Āvantī steeds gebruikt door minder belangrijke rollen³³⁵ zoals de straffer, een koopman, de stadshouder, de politie-agent enz..

‘Deze jager, die een hert achtervolgde, kwam binnen in het dichte woud van rietplanten.’

Hier is *kirādo* en *vedasa* Śaurasenī. De andere woorden zijn Mahārāṣṭrī.

³³¹ Mk zegt Bharata te citeren, maar in het *NS* is enkel dit vers i.v.m. het Āvantī te vinden: *dhūrtānām apy
avantijā*: ‘Het Āvantī is van de schurken’. Nitti-Dolci (1972) p. 70, *NS* 17, 50.

³³² Voor *paṇḍika*- is er geen betekenis gevonden. Mogelijk gaat het hier om *paṇḍita*-, ‘wijze’.

³³³ onbekend citaat.

³³⁴ Dit is één van de benamingen overgenomen van Pāṇini. Itkonen p. 17.

³³⁵ Konow pp. 13, 16: De karakters in een toneelvoorstelling worden ingedeeld naargelang van belangrijkheid: er zijn hoge (*uttama*), middelste (*madhyama*) en lage (*adhama*) rollen.

In het woord sadṛkṣa-, ‘gelijkend’, wordt kṣa een cha-.

Kṣa kan dus cha worden. *sariccha-*, ‘gelijkend’. In het andere geval is het *khaṇa-* (< *kṣaṇa-*: ogenblik), *khamā-* (< *kṣamā-*: aarde, grond), *khāra-* (< *kṣāra-*: scherp).

Het suffix voor het absolutivum, -tvā, wordt tūṇa.

lankaṃ gatvā sītā dr̥ṣṭā : ‘Na gekomen te zijn naar Lanka, zag hij Sita.’

In het futurum kunnen de uitgangen -jja of -jjā gebruikt worden.

In de tijd van het futurum kunnen er twee bepaalde uitgangen zijn, namelijk -jja en -jjā.

bhaviṣya-: ‘zal zijn’. Er is niets anders als [bijvoorbeeld] -issa- enz.

Rś : *āvanti-bhāṣā pratipadyate’sau*
bāhlīka-bhāṣā ca vibhinna-pātrā |
siddhiḥ samunmīlati śaurasenī-
prācyā-dvayī saṃkarato yadīyā || 5 ||

prāyas takāre svāra-śeṣatāpi
dre repha-lopo’tra vikalpitaḥ syāt |
evārthake ccea iha cciaś ca
tathā sadṛkṣe kathitaḥ saricchaḥ || 6 ||

syāt ktvas tu tūṇoetha bhaviṣyati dvau
jja-jjā niruktau ta-tipor ihāpi
madhye’pi ho eva bhuvo dūśas/dr̥śas tu
pekkho ṇici³³⁶ syād darisas tu tasya || 7 ||

eṣā tu bhāṣā nagarādhipasya
tathaiva dvāḥ-sādhaka-dhūrtayoś ca |
saṃyojitā madhyama-pātrakāṇām
nāṭyāgame dāṇḍika-pāṇikānām || 10 ||

³³⁶ Uit de context blijkt dat *ṇic-* causatief betekent. Niet terug gevonden, wel voor causatief *ṇiñ*. Grierson (1927-1928; p. 8) lost het op als *ṇi[ci]*.

Nu wordt die taal van Āvanti behandeld, en de taal van Bāhlika, gebruikt voor verschillende rollen, die bestaat uit het tweetal Śaurasenī en Prācyā dat zich als resultaat van een vermenging vertoont.

De ta blijft vaak ten gevolge van het accent.

De verdwijning van de r-klank in het woord *dri/tri* is optioneel.³³⁷

In de betekenis van *eva* is er hier *ccea* en *ccia*.

Sadrkṣa- wordt gezegd als *sariccha-*.

De absolutivum uitgang -tvā zal -tūṇa- worden. In het futurum zegt men -jja en -jjā als uitgangen van de derde persoon singularis, en ook in het midden [komen -jja en -jjā voor].

De wortel *bhū.* kan *ho.* worden en de wortel *dṛś./dūś.* kan *pekkh.* worden, in het causativum ervan kan het *daris-* worden.

Deze taal wordt volgens de regels van het theater door middelste rollen zoals de stadhouder, de poortwachter en de schelm, en door politiemannen en koopmannen gebruikt.

Pu: *athāvantī || mahārāṣṭrī-śaurasenyor aikyam || 1 ||*
 dre repha-lopo vā || 2 ||
 *takāro bahulaṃ svara-śeṣaḥ || 3 ||*³³⁸
 *tatipor jja jjā bhavati bhavittā bhaviṣyatīti cārthe || 4 ||*³³⁹

Nu volgt het Āvantī. Het is een mengeling van het Mahārāṣṭrī en Śaurasenī.

Soms verdwijnt de ra in *dra*.

³³⁷ Zie vn. 338.

³³⁸ Vers 2 en 3 zijn te vinden bij Ghosh (1954, p. 164). De versie van deze verzen volgens Nitti-Dolci (1938, p. 18) is *de repha-lopo vā || 2b ||*
tkāro bahulaṃ svaraśeṣaḥ || 3 ||

Ze emendeert echter naar de versie van Ghosh. *dre* zou mogelijk ook vervangen kunnen worden door *tre*. (p. 85) Deze verzen staan in verband met Rś 6ab. Hiervoor geeft Grierson (1927-1928, p. 8) een andere lezing, nl.:

prāyas takāre svaraśeṣatādi
dasyāpi lopo'tra vikalpitah syāt |

Ghosh (1954, p. 62) geeft deze lezing in een voetnoot, naast de varianten *doratha* en *drevekṣa*. De betekenis van 6b ('er is een verdwijning van de da') komt niet overeen met de verzen van Pu.

³³⁹ Voor dit vers heb ik de versie van Ghosh (1954, p. 164) overgenomen.

Nitti-Dolci (1938), p. 19: *titipor jja jjā bhavati bhavittā bhaviṣyatīti ticārthe*

p. 85 : « je ne comprends pas le sens de bhavittā et de ticārthe (ityarthe ?) Rś et Mk n'emploient les désinences jja et jjā qu'au futur, mais cf. Pu. VI. 28. »

Dit is ook de versie die Sircar (p. 110) van Nitti-Dolci heeft overgenomen.

In vele gevallen blijft de klank ta behouden.

jja en jjā zijn de uitgangen voor het futurum, in de betekenis van een omschreven futurum.³⁴⁰

Mk: **madhye ca**

dhātu-tiñor madhye ca jja jjā syātām | dejjau, dejjāu ||

ho bhuvaḥ

bhuvo ho syāt | hoi ||

peccho dṛśaḥ syāt

nānye mahārāṣṭrī-siddhāḥ | pecchadī³⁴¹ ||

dariso ṇiṇi |

dṛśer darisaḥ syāt | darisedī³⁴² | darasa iti kaścīt | darasedi ||

śṛṇotyāder yakā suvvādyāḥ

syuḥ | suvvaī, lijjaī, bhaṇṇae³⁴³, gammae³⁴⁴, duvvaī³⁴⁵, dubbhaī³⁴⁶ ityādayaḥ ||

prāgvat socchamādayaḥ || 171 ||

*prāgvat mahārāṣṭrīvat | śṛṇotyādeḥ socchamādayaḥ syuḥ | socchaṃ, vocchaṃ, rocchaṃ
ityādayaḥ ||*

En ook in het midden.

Temidden van de wortel en de persoonsuitgang kunnen er -jja- en -jjā- gebruikt worden.

dāsyā-: ‘zal geven’.

bhū., ‘zijn’, kan ho. worden.

bhavati: ‘Hij is.’

Dṛś., ‘zien’, kan pecch. worden.

Er zijn geen andere [woorden] die hun basis in het Mahārāṣṭrī hebben. *paśyati*: ‘Hij ziet.’

De causatieve vorm is daris-.

Voor *dṛśaya-* kan er *daris-* zijn. *darśayati*: ‘Hij toont.’ In sommige gevallen wordt ook *daras-* gebruikt. *darśayati*: ‘Hij toont.’

³⁴⁰ lett.: in de betekenis van een presens met een nomen agentis = omschreven futurum.

³⁴¹ uitg. -adi voor de 3p. sg. a-stammen in Ś en Mg. Van Den Bossche p. 63

³⁴² uitg. -edi voor de 3p. sg. e-stammen in Ś en Mg. Van Den Bossche p. 64

³⁴³ Pischel § 548: *bhaṇ*.

³⁴⁴ Pischel § 537.

³⁴⁵ Deze vorm werd niet teruggevonden.

³⁴⁶ Turner 6175: *dabhnoti*: ‘hurts, deceives’ RV. [dabh.] * *druhyati* > *dubbhati* > *dūbhaī*

De passiva van śṛṇoti, ‘hij luistert’, enz. kunnen suvv- enz. worden.

śrūyate: ‘er wordt gehoord’, *likhyate*: ‘er wordt geschreven’, *bhaṇyate*: ‘er wordt genoemd’, *gamyate*: ‘er wordt gegaan’, *dabhyate*: ‘er wordt gepijnigd, enz.

Zoals in het vorige deel³⁴⁷ wordt [het futurum] soccham- enz.³⁴⁸

Zoals in het vorige deel als in het Mahārāṣṭrī. Voor [het futurum van] *śṛṇoti*, ‘hij hoort’ etc. is er *soccham-* etc.. *śroṣyati*: ‘hij zal horen’, *vakṣyati*: ‘hij zal spreken’, *rokṣyati*: ‘hij zal stijgen.

Rś: (...) *ho eva bhuvo dūśas/dṛśas tu*
pekkho ṇici syād darisas tu tasya || 7cd

suvvaṃ śruvo jer iha jippam āhur
bhaṇṇaṃ bhaṇer gammam atho gameś ca
kijjaṃ kṛṇo jñas tu muṇijjam itthaṃ
yakā sahā deśam uśanti dhīrāḥ || 8 ||

tipā samaṃ vāñchati socchamādīn
bhaviṣyati śru-prabhṛtiṣv ihāpi |
ceṣāṃ³⁴⁹ kilodāharaṇa-prapañco
bodhyo mahārāṣṭra-girāṃ vicāre || 9 ||

De wortel *bhū.*, ‘zijn’, kan *ho.* worden en de wortel *dṛś./dūś.*, ‘zien’, kan *pekkh.* worden, in het causativum ervan kan het *daris-* worden.

De wijzen wensen als regel dat het passivum zo is: Ze zeggen *suvv-* voor *śru.*, ‘horen’, *jipp-* voor *ji.*, ‘winnen’, *bhaṇṇ-* voor *bhaṇ.*, ‘spreken’, *gamm-* voor *gam.*, ‘gaan’, *kijj-* voor *kṛ.*, ‘doen’, en *muṇijj-*³⁵⁰ voor *jñā.*, ‘weten’.

Evenzo wenst men hier in het futurum met als uitgang de derde persoon singularis voor de wortels zoals *śru.*, ‘horen’, *soccha-* enz.

³⁴⁷ Hiermee verwijst Mk naar het deel over Mahārāṣṭrī.

³⁴⁸ We leidden af dat het hier om de vorm voor het futurum gaat uit vers 9 van Rś.

³⁴⁹ *ca eṣāṃ* (L.m.sg. *idam*) zou in sandhi *caiṣāṃ* geven. Andere opties zoals *īṣā-*: ‘ploeg’ of *īṣa-*: ‘maand’, passen hier niet in de context.

³⁵⁰ Pischel § 489: *manyate* > M. AMg. JM. A. *muṇāi*. PSM 693 *muṇia* = *jñātva*. Het gaat hier om een betekenisverschuiving van *man.* ‘denken’, naar een vorm die de betekenis krijgt van *jñā.* ‘kennen’.

Voor deze moet de diversiteit van de regels van de talen uit Mahārāṣṭra wel in overweging worden genomen.

Pu: *dhātu-tiñor*³⁵¹ *madhye ca* || 5 ||
śṛṇotyāder yakā saha suvvādayaḥ || 6 ||
bhaviṣyat-kāle śṛṇotyāder mipā saha socchamādayaś ca || 7 ||
bhuvo ho hoi || 8 ||

En te midden van de wortel en de persoonsuitgangen.

De passiva van *śṛṇoti*, etc., ‘hij luistert’, zijn tegelijkertijd *suvva-* enz..

In de tijd van het futurum in de eerste persoon van *śṛṇoti*, ‘hij luistert’, enz is er *soccham* enz..

bhū., ‘zijn’, wordt *ho* of *hoi*.

Mk: *dhātūnām dve pade syātām*

parasmaipadam ātmanepadam ceti | *bhanāi, bhanāe* | *vaḍḍhaī, vaḍḍhae* ||

ccia ccea ivārthakau |

caṇḍo ccia muhaṃ, caṇḍo cea muhaṃ | *evārtha’pi syātām eva* | *atrokta-viśeṣād anyatra mahārāṣṭrī-śaurasenyor aicchikaḥ saṃkaraḥ* ||

āvantyām eva bāhlīkī kiṃ tu rasyātra lo bhavet || 172 ||

salasi-luha-solaha-ṇibbhalo māludo vahaī (= *sarasi-ruha-saurabha-nirbharaḥ mārutaḥ vahati*) |

dhūrtādi-bhāṣā bāhlīkī iti bharataḥ ||³⁵²

Van de wortel kunnen er twee wijzen zijn.

Dit zijn de mediale wijs en de actieve wijs. *bhanati, bhanate*: ‘Hij spreekt.’ *vardhati, vardhate*: ‘Hij groeit.’

In de betekenis van *iva*, ‘als’, zijn er *ccia* en *ccea*.

³⁵¹ Nitti-Dolci (1938, p. 18) geeft *dhātu-tiño*. De uitgang -o verschilt met uitgang -or uit Mk. Daarom verkies ik de versie van Ghosh (1954, p. 164).

³⁵² Dit is niet te vinden in Bharata.

canda iva mukhaṃ: ‘een gezicht als de maan.’ Dezelfde twee kunnen er echter ook in de betekenis van *eva* zijn. Zo is de vermenging tussen Mahārāṣṭrī en Śaurasenī op plaatsen willekeurig ten gevolge van een bijzonderheid in uitspraak.

Het Bāhlīkī valt onder het Āvantī, maar toch kan ra een la worden.

‘De wind draagt de felle geur van de lotus.’

Bāhlīkī is de taal van de bedriegers, aldus Bharata.

Rś: *evārthake ccea iha cciaś ca 6c*

In de betekenis van *eva* is er hier *ccea* en *ccia*.

Pu: *viśeṣato aenantaraṃ vakṣyate tady athā || 9 ||*

tava-mamayos tuhu³⁵³ mahu ca || 10 ||

Men zal zo zonder onderbreking spreken ten gevolge van een specifiek kenmerk.³⁵⁴

Voor *tava*, ‘voor jou’, en *mama*, ‘voor mij’, gebruikt men soms *tuhu* en *mahu*.

Mk: *iti śrī-mārkaṇḍeya-kavīndra-kṛtau prākṛta-sarvasve bhāṣā-vivecane*

āvantī-bāhlīkyor anuśāsanam ekādaśaḥ pādaḥ || 11 ||

Aldus het elfde hoofdstuk, een instructie in de taal Āvantī en Bāhlīkī, in de behandeling van de *bhāṣa*’s in de *Prākṛta-Sarvasva*, samengesteld door de prins der dichters śrī Mārkaṇḍeya.

Pu: *puruṣottamasya prākṛtānuśāsana āvantī-bhāṣā-sūtraṃ samāptam.*

Het hoofdstuk over de taal Āvantī in de *Prākṛtānuśāsana* van Puruṣottama is beëindigd.

³⁵³ Nitti-Dolci (1938, p. 18) geeft hier *tuddhu* i.p.v. *tuhu* zoals Ghosh (1954, p. 164).

³⁵⁴ Nitti-Dolci (1938, p. 86) heeft over dit vers het volgende commentaar: « Cette phrase a l’air d’une remarque scholiaste qui s’est glissée dans le texte. On ne voit plus à quoi elle peut se référer. »

1.5. Māgadhī

Māgadhī is een bekend Prakrit dat in de grammatica's echter pas na onbekende dialecten als Prācyā en Āvantī wordt behandeld. Het dankt zijn beroemdheid vooral aan het feit dat het de taal van de Boeddha was, en op die manier een grote verspreiding kende.

1.5.1. Werken in het Māgadhī

BUBENIK vermeldt het Māgadhī als taal van sommige inscripties van Aśoka.³⁵⁵ Deze inscripties zouden dan de oudste voorbeelden zijn van een Māgadhī tekst. Deze inscriptietaal staat echter ver af van het Māgadhī dat de grammatici bespreken. Zij behandelen het Māgadhī uit de drama's. Het Māgadhī komt frequent voor in dit genre. Volgens BUBENIK gaat het hier om een gestileerde literaire variant van het Māgadhī dat een gesproken dialect uit Oost-India was.³⁵⁶ In de oudste toneelwerken vertoont het Māgadhī soms ook andere kenmerken dan in de latere drama's. Zo is er een verschil tussen het Māgadhī bij de vroege toneelauteur Aśvaghoṣa en dat bij de latere dichter Kālidāsa.³⁵⁷ Het Māgadhī heeft altijd al verscheidene vormen uitgedragen, dus misschien is dit verschil te verklaren door eengeleidelijke standardisatie van bepaalde kenmerken en het verdwijnen van andere vormen, zodat Kālidāsa's Māgadhī heel wat verder ontwikkeld was.

Bharata noemde het Māgadhī de taal van de mannen die in de harems vertoeven, van zij die hollen of tunnels graven, van bewakers, en van de held als hij in nood is.³⁵⁸ Mārkaṇḍeya baseerde zich op de onbekende Kohala voor het opsommen van de personages die Māgadhī spreken. Hij noemde demonen, nonnen, jainamonniken en slaven.³⁵⁹ Deze personages lijken erg uit elkaar te liggen, maar eigenlijk kan men ze samenvatten als mensen die zich laag in de sociale rangorde bevinden.³⁶⁰

Het Māgadhī was ook de taal van de Boeddha, en enkele boeddhistische werken werden in het Māgadhī opgesteld. Deze taal werd later echter verlaten voor het Pāli.

³⁵⁵ Bubenik (1996) p. 14.

³⁵⁶ ib.

³⁵⁷ Jain pp. 43-45.

³⁵⁸ Keith p. 336. Nitti-Dolci (1972) p. 70, 77; *Nø* 17, 49.

³⁵⁹ Zie p. 83.

³⁶⁰ Bubenik (1996) p. 14.

1.5.2. Afkomst

Māgadhī is ontstaan in de streek Magadha, met zijn hoofdstad Pāṭaliputra. De oudste geschreven resten van het Māgadhī zijn volgens sommigen de inscripties van Aśoka (3de eeuw v.o.t.).³⁶¹ De Mauryadynastie zou deze taal voor hun administratie gebruikt hebben.³⁶² Als oudste voorbeeld van Māgadhī wijst JAIN op de inscriptie in de Jogimaragrot op de Ramgarh heuvel in Magadha.³⁶³ Māgadhī zou bijgevolg als enige van de hier besproken Prakrits ook voorkomen in inscripties.³⁶⁴

Ook na de Mauryadynastie bleef Māgadhī een belangrijke taal. De Boeddha leefde in Magadha, en hij preekte in de volkstaal, het Māgadhī. Voor de verspreiding van de woorden van de Boeddha deed men echter een beroep op een andere taal, namelijk het Pāli. Dit Pāli zou voor een klein deel afgeleid zijn van het Māgadhī, maar met heel wat Sanskrit-elementen erin. Het zou in Midden-India ontstaan zijn, artificieel samengesteld met als doel de teksten ook voor niet-Māgadhī sprekers verstaanbaar maken.³⁶⁵ Het Pāli wordt door de Oosterse grammatici niet behandeld.

1.5.3. Māgadhī bij de Oosterse grammatici

Het Māgadhī is veel minder eenvormig dan het Śaurasenī.³⁶⁶ Door de verspreiding van de taal door de Boeddha ontstonden er heel wat verschillende vormen van Māgadhī. Voor de verspreiding was het Māgadhī dialect ook op geen enkele manier gestandaardiseerd, door middel van bijvoorbeeld een grammatica.³⁶⁷ Pas bij de aanvullingen op Vararuci vindt men het Māgadhī terug, maar dan gaat het al om het Māgadhī uit de dramaliteratuur, en niet om de taal van de inscripties.

De Oosterse grammatici menen dat het Māgadhī een dialect is afgeleid van het Śaurasenī. Voor het oudste Māgadhī kan dit niet kloppen, want Māgadhī ontstond in het oosten, terwijl Śaurasenī meer een westerse taal was. In een latere evolutie echter verspreidde het Māgadhī zich naar het westen en kwam het ongetwijfeld onder invloed van het Śaurasenī. Daar de Oosterse grammatici de talen beschrijven op basis van de literatuur, zonder rekening

³⁶¹ Bachrach I, pp. 200-201.

³⁶² Bubenik (1996) p. 5-6.

³⁶³ Jain pp. 43-45.

³⁶⁴ Bubenik (1996) p. 11.

³⁶⁵ id. p. 4-5. Jain pp. 43-45.

³⁶⁶ Pischel § 24.

³⁶⁷ Jain pp. 43-45.

te houden met de chronologie, ligt het voor de hand dat ze die gelijkenissen met het Śaurasenī opgemerkt en zo geïnterpreteerd hebben.

1.5.4. Ardhamāgadhī

Het Māgadhī werd ook gebruikt door de jains. Deze taal staat bekend als Ardhamāgadhī, ‘half Māgadhī’.³⁶⁸ In het Ardhamāgadhī werden de oudste jain *sūtra*’s opgesteld. Dit is de canon van de *śvetāmbarajains*.³⁶⁹ Het Ardhamāgadhī was dus een relatief belangrijke taal bij het ontstaan van het toneel. Daarom werd deze taal ook opgenomen in sommige dramawerken.

Volgens Bharata behoorde Ardhamāgadhī tot de *bhāṣā*’s. Deze taal werd volgens hem door de slaven, koningszonen en gildemeesters gebruikt.³⁷⁰ De Oosterse grammatici daarentegen besteedden slechts enkele woorden aan Ardhamāgadhī. Mārkaṇḍeya rekende deze taal niet onder de *bhāṣā*’s.³⁷¹ Samen met zijn collega’s is hij het er over eens dat de kenmerken niet veel anders zijn dan bij het Māgadhī. Hij beweert dat het Ardhamāgadhī slechts in zeer weinig opzichten van het Śaurasenī (dat hij ook de basistaal van het Māgadhī noemt) verschilt.

Hemacandra stelde Ārṣa gelijk aan Ardhamāgadhī.³⁷² Nu neemt men aan dat Ārṣa een oudere vorm is van Ardhamāgadhī. Maar het gaat om dezelfde taal, die werd gebruikt voor de canon van de *śvetāmbarajains*. Later merkte men op dat het Ardhamāgadhī van de religieuze teksten eigenlijk meer gelijkenissen met het Śaurasenī dan met het Māgadhī vertoonde. De verklaring hiervoor ligt waarschijnlijk bij de verspreiding van de canons naar het westen. Bijgevolg kwam er steeds meer invloed van westerse dialecten in de kopieën van de canons.³⁷³

Bij het drama behield men het oorspronkelijke Ardhamāgadhī, namelijk de taal die meer gelijkenissen met Māgadhī vertoont. In latere dramawerken verdwijnt het Ardhamāgadhī echter langzaam. Het lijkt alsof deze taal naast de jain canon niet veel meer werd gebruikt. Men laat het Ardhamāgadhī in het drama dan ook helemaal vallen, en in de latere grammatica’s wordt het slechts vluchtig behandeld.³⁷⁴

³⁶⁸ Jain pp. 29-33.

³⁶⁹ Bubenik (1996) p. 15.

³⁷⁰ Konow p. 17. Nitti-Dolci (1972) p. 70, 77; *Nø* 17.49

³⁷¹ Zie p. 44.

³⁷² Upadhye p. 8.

³⁷³ id. p. 40.

³⁷⁴ Acharya p. 69.

1.5.5. Dākṣiṇātyā

Onder het hoofdstuk Māgadhī behandelen de grammatici ook Dākṣiṇātyā. Volgens de naam zou deze taal enkele kenmerken van een zuiders dialect moeten bezitten. LÉVI stelt het om één of andere reden gelijk met Vaidarbhī, de taal van de stad Vaidarbha. Hij noemt het een ‘dialecte du midi’.³⁷⁵

Bharata noemt het Dākṣiṇātyā onder de *bhāṣā*’s. Het wordt volgens hem gebruikt door soldaten en stadswachten.³⁷⁶ Mārkaṇḍeya verwerpt Dākṣiṇātyā als *bhāṣā*. Samen met zijn collega-grammatici is hij het er over eens dat het Dākṣiṇātyā geen opvallend verschil met het Māgadhī vertoont. Hij haalt een onafhankelijke geleerde aan, die het Dākṣiṇātyā een taal van de poëzie noemt, vermengd met Sanskrit. ACHARYA concludeert uit dit vers dat er een rijke literatuur in het Dākṣiṇātyā bestaan heeft.³⁷⁷ Vandaag echter is er niks teruggevonden van literaire werken in een taal die men als Dākṣiṇātyā zou kunnen beschouwen. Dit wil echter niet zeggen dat dergelijke poëzie nooit gemaakt is geweest.

³⁷⁵ Lévi p. 131.

³⁷⁶ Konow p. 18. Nitti-Dolci (1972) p. 70, 77; *NS* 17.51. Het vers gaat als volgt:

yaudhanāgarakādīnām dākṣiṇātyātha dīvyatām |
bāhlikabhāṣodīcyānām khasānām ca svadeśajā || 51 ||

Het Dākṣiṇātya is van de soldaten, de stadswacht, enz. De Bāhlika taal is van de gokkers, van de noorderlingen en van de inwoners van Khasa is hun eigen streektaal.

Keith (p. 336) en Konow (p. 18) vertalen het anders. Zij wijzen Dākṣiṇātyā toe aan de soldaten, de stadswacht, en aan de gokkers. Het Bāhlikī is volgens hen dan de taal van de noorderlingen en van de Khasa’s.

³⁷⁷ Acharya pp. 73-74.

1.5.6. Vertaling

Mk: *dvādaśaḥ pādaḥ* |

Hoofdstuk 12

R: *māgadhī ardhamāgadhī dākṣiṇātyā ca*

Māgadhī, Ardhamāgadhī en Dākṣiṇātyā

Pu: *dvādaśo'dhyāyaḥ māgadhī*³⁷⁸

Hoofdstuk 12: Māgadhī

³⁷⁸ Nitti-Dolci (1938 p. 18) geeft als titel *māgadhīsūtra*.

Mk: *atha māgadhī-bhāṣānuśiṣyate* ||

Vervolgens wordt de taal Māgadhī onderricht.

māgadhī śaurasenītaḥ

sidhyatīti śeṣaḥ | *rākṣasa-bhikṣu-kṣapaṇaka-ceṭādyā māgadhīm prāhuḥ, iti kohalaḥ* ||

śasoḥ śaḥ

syāt | *mānuṣa-muṇḍeṇa śoṇitaṃ piaśi* (= *mānuṣa-muṇḍeṇa śoṇitaṃ pibasi*)³⁷⁹ ||

rasya lo bhavet |

luhilappiā ido ehi (= *sadhir*³⁸⁰ *apriya itaḥ ehi*)³⁸¹

kkhasya śkaḥ³⁸²

syāt | *amhāṇaṃ laśkaśāṇaṃ keliśe aṇukkośe* (= *asmākaṃ rākṣasānāṃ kīdrśaḥ anukrośaḥ*)³⁸³ ||

na kkhu-śabdasya³⁸⁴

kkhasya śko na syāt | *eśe khu laśkaśe*³⁸⁵ ||

vasatau tasya dho bhavet || 173 ||

haddhī śuvele lāme vaśadhiṃ kaledi (= *hā dhik, suvele rāmaḥ vasatiṃ karoti*)³⁸⁶ ||

Het Māgadhī is afgeleid van het Śaurasenī.

Het is afgeleid, de overige kenmerken [worden hierbij toegevoegd]. Volgens Kohala spreken demonen, nonnen, jaina-monniken, slaven enz., Māgadhī.

śa kan śa worden.

‘Je drinkt het bloed uit het kale hoofd van een man.’

ra kan la worden.

‘Rudhirapriya, kom hier.’

kkha kan śka worden.

‘Wat een medelijden hebben wij voor demonen!’

³⁷⁹ onbekend citaat. Qua inhoud vertoont het wel sterke gelijkenissen met fragmenten uit *Veṇ.* III.

³⁸⁰ De *chāyā* in *Kale*, *Veṇ.* III (p.53) geeft hier *Rudhirapriya*. Het is onduidelijk van waar Acharya (p. 127) *sadhir* haalt.

³⁸¹ *Kale*, *Veṇ.* III., pp. 53, 29.

³⁸² Deze regel vertrekt niet uit het Skt, maar vanuit het Ś. De evolutie van het voorbeeld is dan ook de volgende: *rākṣasa-* > **rākkhasa-* in Ś (PSM 703) > **laśkasā-* in Mg.

³⁸³ onbekend citaat. Opnieuw vertoont het qua inhoud sterke gelijkenissen met de inhoud van *Veṇ.* III.

³⁸⁴ Men vertrekt hier opnieuw van het Ś: *khalu* > *kkhu*.

³⁸⁵ onbekend citaat of voorbeeld.

³⁸⁶ onbekend citaat.

Dit is niet zo in het woord *kkhu*.

De *kkha* kan hier niet *śka* worden. *eṣaḥ khalu rākṣasaḥ*: ‘Voorwaar, dit is een demon.’

In het woord *vasati*-, ‘woonplaats’, kan de *ta* een *dha* worden.

‘Ach, Rāma maakt op de berg Suvela zijn woning.’

Rś: *atheha māgadhy anuśiṣyate yā*
kravyāda-bhikṣu-kṣapaṇādikānām |
asyā mahārāṣṭraka-śaurasena-
bhāṣe pravṛṇaiḥ prakṛtī nirukte || 11 ||

tālavya evātra sa-ṣayor bhavet śo
mūrdhanya-ṣaḥ kvāpi mataḥ prakṛtyāḥ |
eṣe hage a(y)jja vihuṣide kkhu
bhaved id ātas tv adhunā-śva-rūpe || 13 ||

hage ṇa eṣe ahuṇi kkhu yāmi
sarvatra ro laḥ kaluṇe vicāle |
vargasya yasyātra bhaved yakāro
yaṣe yathā yāṇadi yāva yaśśa || 14 ||

kkhasyoditā śkaḥ punar atra peśka
duśkeṇa laśke viṇivāḍide śe |
na kkhora mahante puliśe kkhu bhīme
bhavet kṣakāre yuta-vaiparītyam || 15 ||

vilāśkeṇe śe vayanammi yaśke
ṭṭa-ṭṭhasya tu śṭa-śṭha anukrameṇa |
kaha ṇu bhaṣṭālaa ṇiṣṭhūleṣi
tta-thasya tu śca kathitaḥ pravṛṇaiḥ || 16 ||

Nu wordt er hier het Māgadhī van de aaseters, de nonnen, de jains enz., onderricht.

Volgens de wijzen ligt de oorsprong ervan in de gesproken talen van Mahārāṣṭra en Śaurasena.

Sa en ṣa kunnen hier de palatale śa worden.

De cerebrale ṣa wordt soms behouden.³⁸⁷

*eṣo'ham adya vibhūṣitaḥ khalu*³⁸⁸: 'Ik hier ben vandaag voorwaar opgetut.'

In de vorm *adhunā*, 'nu', is er echter een i voor de ā.

*aham naiṣo adhunā khalu yāmi*³⁸⁹: 'Voorwaar, ik ga nu niet.'

Overal wordt ra la. *karuṇo vicāraḥ*: 'ellendige gedachte.'³⁹⁰

De [klanken uit] de klasse van de palatalen kunnen ya worden.

zoals *yaśas-*, 'schoonheid', *jānāti*, 'hij weet', *yāvat*, 'tot daar', en *yasya*, 'van de welke'.³⁹¹

Voor kkha zegt men hier śka.³⁹²

*prekṣasva duḥkhena rakṣo vinipātitaḥ saḥ*³⁹³: 'Kijk, deze demon is met moeite gedood.'

[Deze regel geldt] niet bij *kkhu*: *mahān puruṣaḥ khalu bhīmaḥ*³⁹⁴: 'Voorwaar, Bhāma is een groot man'.³⁹⁵

Bij de klank kṣa³⁹⁶ kan er een omkering van de consonanten in de cluster zijn.

*vilakṣaṇaḥ sa vacane yakṣaḥ*³⁹⁷: 'Deze *Yakṣa*³⁹⁸ is anders in het spreken.'

ṭṭa en ṭṭha worden respectievelijk śṭa en śṭha.

*kathaṃ nu bhaṭṭāraka niṣṭhuro'si*³⁹⁹: 'Waarom, grote heer, bent u zo streng?'

Door de wijzen wordt er voor tta en ttha śca gebruikt.

³⁸⁷ lett.: ...wordt soms beschouwd als van nature.

³⁸⁸ Ghosh (1954), p. 128. Uitgezonderd *eṣo* in plaats van *eso*, en *aham* in plaats van *aham* (Scharpé p.7).

³⁸⁹ ib. Uitgezonderd *naiṣo* in plaats van *na eṣo*.

³⁹⁰ ib.

³⁹¹ ib. Onder 'palatale klasse' begrijpt men de klanken ja, jha, ca en cha, die ya worden. Bij de voorbeelden merkt men echter dat er bij *yaśas-*, *yāvat* en *yasya* geen verandering optreedt: ya blijft ya. Het behouden van de ya is hier dus ook inbegrepen in deze regel. In het M blijft de beginconsonant onveranderd, tenzij het gaat om na, ya, śa of ṣa. ya verandert in het M naar ja. Van Den Bossche pp. 25, 74.

³⁹² Afwijking op Ś. De Skt oorsprong is kṣ-, en dit wordt in het Ś kkh.

³⁹³ Ghosh (1954), p. 129. Uitgezonderd *duḥkhena* in plaats van *duḥkheṇa* en *vinipātitaḥ* in plaats van *vinipātitaḥ*.

³⁹⁴ ib.

³⁹⁵ Ik geef de voorkeur aan een vertaling met *bhīma* als persoonsnaam in plaats van als 'vreeswekkend', zoals Grierson (1927-1928, p. 29), rekening houdend met het feit dat Rś vaak voorbeelden met terminologie uit het Māhābhārata gebruikt. zie vb. vers 17. De voorbeelden die Rś geeft zijn van een onbekende oorsprong.

³⁹⁶ Deze kṣa komt hier wel uit het Skt, in tegenstelling tot de eerste regel. Zie vn. 392

³⁹⁷ Ghosh (1954), p. 129.

³⁹⁸ "a class of semi-divine beings, attendants of Kubera" MW.

³⁹⁹ Ghosh (1954), p. 129. Uitgezonderd *bhaṭṭāraka* voor *bhaṭṭārakaḥ*, aangezien de naamval vocatief is.

Pu: *atha māgadhī | śaurasenītaḥ prāyaḥ || 1 ||*
sarvatra sa-ṣoḥ śaḥ || 2 ||
ṣaḥ prakṛtyā kvacit || 3 ||
ro laḥ || 4 ||
ja-jhayor ya-yhau || 5 ||
kkhasya śkaḥ || 6 ||
na kkhoḥ || 7 ||
kṣasya saṃyoga-vaiparītyāñ ca || 8 ||
*adhunārtheḥ huṇiḥ || 19 ||*⁴⁰⁰
*vasatau vaśadhī || 20 ||*⁴⁰¹

Nu [volgt] het Māgadhī. Het is hoofdzakelijk afgeleid van het Śaurasenī.

Overall worden sa en ṣa śa.

Soms blijft ṣa behouden.⁴⁰²

Ra wordt la.

Voor ja en jha is er ya en yha.

Kkha wordt śka.

[Deze regel geldt] niet voor *kkhu*.

Van de kṣa is er ook een omkering in de consonantcluster.

In de betekenis van *adhunā*, ‘nu’, is er *ahuṇi*.

Vasati-, ‘woonplaats’, wordt *vaśadhī*.

⁴⁰⁰ Ghosh (1954, p. 164) geeft hier *ahuṇi*.

⁴⁰¹ Ghosh (1954, p. 164) geeft hier *vasadhī* met een dentale s. In gevolge vers 2 van Pu. klopt dit niet. De lange ī wordt door zowel Nitti-Dolci (1938, p. 19) als Ghosh behouden, hoewel ze moeilijk te verklaren is.

⁴⁰² lett.: Soms is er een ṣa van origine.

Mk: **tta-ttha-ṭṭa-ṭ(h)ṭha-cchānām uparisthaḥ śaḥ**

syāt | viśtaṃta⁴⁰³ | uvaśthidaṃ⁴⁰⁴ | paśṭaṇaṃ⁴⁰⁵ | niṣṭhulaṃ⁴⁰⁶ | peśchadi⁴⁰⁷ ||

bu-lug-bubhukṣāyām |

bhuśkā ||

dho haḥ

syāt | anādāv eva | luhilaṃ | mahulaṃ | thasya haḥ kvacid iti vaktavyam | mahulā-talaṃ
gaścha (= mathurā-talaṃ gaccha)⁴⁰⁸ ||

gauravite gomikaḥ

eṣe gomike puḍhumaṃ aśīadu (= eṣaḥ bhadraḥ prathamam aśnātu)⁴⁰⁹ ||

vayasye vaamśaḥ syāt || 174 ||

eṣe vaamśe āaśchadi (= eṣaḥ vayasyaḥ āgacchati)⁴¹⁰ ||

tta, ttha, ṭṭa, ṭ(h)ṭha, ccha kunnen voorafgegaan worden door śa.

vr̥ttānta-: ‘einde’; upasthita-: ‘aanwezig’; pattana-: ‘stad’; niṣṭhura-: ‘streng’; prekṣati/
paśyati: ‘hij ziet.’

In bubhukṣā-, ‘honger’, verdwijnt bu-.

[Bijgevolg wordt het] bhuśkā.

dha wordt ha.

Aldus valt de stemhebbende klank weg.⁴¹¹ rudhira-: ‘bloed’; madhura-: ‘zoet’. Er wordt
gezegd dat tha soms ha wordt. ‘Ga naar de vlakte van Mathura.’

Voor een hoog geëerde gebruikt men gomika-.

‘Dat U Edele hier eerst ete.’

In plaats van vayasya-, ‘vriend’, is er vaamśa-.

‘Deze kameraad komt aan.’

⁴⁰³ Ś. vittaṃta- < Skt. vr̥ttānta-. (PSM 785).

⁴⁰⁴ Ś. uvatthiya- < Skt. upasthita-. (PSM 176).

⁴⁰⁵ Ś. paṭṭaṇa < Skt. pattana-. (PSM 518).

⁴⁰⁶ zie Rś. vers 16: Skt niṣṭhura-.

⁴⁰⁷ Ś. pecchae < Skt. prekṣate. Van den Bossche, p. 63.

⁴⁰⁸ onbekend citaat

⁴⁰⁹ onbekend citaat

⁴¹⁰ onbekend citaat

⁴¹¹ lett.: bij een afwezigheid van geluid.

Rś: *ṭṭa-ṭṭhasya tu śṭa-śṭha anukrameṇa |*
kaha ṇu bhaśṭālaa ṇiśṭhūle śī⁴¹²
tta-thasya tu śca kathitaḥ pravṇaiḥ || 16bcd ||

āṇaśca mośce padha-ṇāśa-ka (y)jje
hāluście yemmadha śe kkhu eśe
kvacit tu na syāt śamaleśu aśśa-
tthāmeṇa maṇṇuṃ daliaṃ kulūṇaṃ || 17 ||

ścaḥ prāyaś cchasya tu gaścadi kkhu
ṇa paścime dhamma-palaśśaśa⁴¹³ hoyjja |
cavargakāṇām upari prayojyo
yukteṣu cāntaḥstha-yakāra eva || 18 ||

mitre vaamśo lidaṇaṃ tu ratne
(piśallao) aepyatra piśācake syāt |
likkhā ca bhukkhā gaṇanā-bubhukṣvi-
tyasmin pade syāt tu vaṭau vaḍuvvaḥ || 23 ||

udīritau gauravite ca koṣṇe
manīṣirbhir gomika-koṣiṇau dvau |
syāt kukṣimatyām iha kuycchimādī
tathā matā mātari mātā ca || 24 ||

ṭṭa en ṭṭha worden respectievelijk śṭa en śṭha.

kathaṃ nu bhaṭṭāraka niṣṭhuro‘śī⁴¹⁴: ‘Waarom, grote heer, bent u zo streng?’

Door de wijzen wordt er voor tta en ttha śca gebruikt.

anyatra mustaḥ patha-nāśa-kāryaḥ⁴¹⁵ : ‘Anders zorgde het gras⁴¹⁶ voor de vernietiging van de paadjes.’

⁴¹² In tegenstelling tot *niṣṭhūla-* bij Mk staat er hier *niṣṭhūla-*.

⁴¹³ Grierson (1927-1928; p. 10) geeft *dhammapalaśśa*.

⁴¹⁴ Ghosh (1954) p. 129. Uitgezonderd *bhaṭṭāraka* voor *bhaṭṭārakaḥ*, aangezien de naamval vocatief is.

⁴¹⁵ Ghosh (1954) p.129.

⁴¹⁶ *musta-*: MW cyperus rotundus = nutgrass. <http://plants.usda.gov/java/profile?symbol=CYRO> (19/04/06)

*hālotthitaṃ jemata sa khalu eṣaḥ*⁴¹⁷: ‘Eten jullie wat van de ploeg ontsprongen is, voorwaar dit is het.’

Soms echter kan het niet zo zijn: *samareṣu aśvatthamnā manyur dalitaṃ kurūṇām*⁴¹⁸: ‘In de gevechten is de woede van de Kaurava’s verdreven door Aśvatthaman.’

Meestal wordt een ccha een śca. *gacchati khalu*⁴¹⁹: ‘Hij gaat voorwaar.’

*na paścime dharma-parasya bhavet*⁴²⁰: ‘Moge hij niet later dan deze vrome zijn.’

De halfvocaal ya wordt voor clusters van palatalen ingevoegd.

Voor *mitra*-, ‘vriend’, kan er *vaamśa*- zijn, en voor *ratna*-, ‘juweel’, *lidaṇa*-.

In plaats van *piśācaka*-, ‘demon’, kan er *piśallaa*- zijn.

In dit geval kan er *likkhā*- voor *gaṇanā*-, ‘berekenen’ zijn, en *bukkhā* voor *bubhukṣu*-, ‘hongerig’, en *vaḍuvva* voor *vaṭu*-, ‘jongeman’.⁴²¹

Door de wijzen worden voor *gauravita*-, ‘geacht’, en *koṣṇa*-, ‘warm’, de twee [woorden] *gomika*- en *kośina*- gebruikt.

Hier wordt *kukṣimatī*-, ‘zwanger’, *kuycchimādī*-⁴²²;

en dan wordt *mātr*-, ‘moeder’, *māīā*-.

Pu : *ttha-ṭṭhavoḥ śta-ṣtau* || 9 ||

tta-ṭṭayoḥ kvacit || 10 ||

cchasya ścaḥ || 11 ||

dhasya haḥ kvacit || 12 ||⁴²³

Voor *ttha* en *ṭṭha* is er *śta* en *ṣta*.

Soms [ook] voor *tta* en *ṭṭa*.

Voor *ccha* is er *śca*.

Soms is er voor *dha* *ha*.

⁴¹⁷ Ghosh (1954) p. 129.

⁴¹⁸ ib.

⁴¹⁹ ib.

⁴²⁰ ib.

⁴²¹ Merk het verschil op met Mk: Rś verkiest *mitra* in plaats van *vayasya* in het Skt., en voor het adjectief *bubhukṣu*- geeft hij de vorm *bhukkhā*, waarbij de regel dat *kkha śka* niet wordt toegepast.

⁴²² Pischel § 321.

⁴²³ Nitti-Dolci (1938, pp. 19, 88) geeft *dhasya laḥ kvacit*. Ze emendeert *la*- naar *ha*-, volgens Mk. De tekst van Ghosh (1954, p. 164) geeft eveneens *haḥ*.

Mk: *syālasya śiālah syāt*

eṣe lāa-śiāle (= eṣaḥ rāja-syālah) ||

koṣṇādeḥ koṣaṇādiḥ syāt |

koṣaṇaṃ | maṇdoṣaṇaṃ | kaduṣaṇaṃ | kavoṣaṇaṃ ||

hṛdayasya haḍakkaṃ syāt mātuh syān māikā baṭau vaḍuvvaḥ || 175 ||

syāla- kan śiāla- worden

Dit is de broer van de concubine van de koning.

Voor woorden zoals koṣṇa-, ‘warmte’, kan er koṣaṇa- gebruikt worden.⁴²⁴

koṣṇa-; mandoṣṇa-; kaduṣṇa-; kavoṣṇa-: warmte.

Hṛdaya-, ‘hart’, kan haḍakka- worden. Māṭṛ-, ‘moeder’, wordt māikā. Baṭu-, ‘jongeling’, wordt vaḍuvva-.

Rś: *avāpayor uc ca uśanti (dhīrāḥ)*

khaṇaṃ pi govī uśaladi pāśā |

nipātyate‘tho puliśo pum-arthe

tathā hiḍakko hṛdaye pravīṇāḥ || 22 ||

ityasmin pade syāt tu vaṭau vaḍuvvaḥ || 23d

udīritau gauravite ca koṣṇe

manīṣirbhir gomika-koṣiṇau dvau |

syāt kukṣimatyām iha kuycchimādī

tathā matā mātari mātā ca || 24 ||

De wijzen wensen u- voor ava- en apa-.

*kṣaṇam api gopy apasarati pārśvāt*⁴²⁵ : ‘Een ogenblik slechts gaat het herdersmeisje weg van zijn zijde.’

In de betekenis van pums-, ‘man’, wordt puliśa- geplaatst.

De wijzen wensen ook hiḍakka-, ‘hart’, voor hṛdaya-.

⁴²⁴ M.a.w. het gaat hier over samenstellingen met uṣṇa-: hitte. De betekenissen van de verschillende woorden zijn gelijklopend.

⁴²⁵ Ghosh (1954), p.130. Uitgezonderd gopy in plaats van gopī.

Voor het woord *vaṭu-*, ‘jongeling’, is er *vaḍuvva*.

Door de wijzen worden voor *gauravita-*, ‘geacht’, en *koṣṇa*, ‘warm’, de twee [woorden] *gomika* en *kośina* gebruikt.

Hier kan *kukṣimatī-*, ‘zwanger’, *kuyccchimādī*⁴²⁶ worden;
en dan wordt *mātr-*, ‘moeder’, *māīā*.

Pu : *koṣṇādīnām kośinādayaḥ || 22 ||*

Voor *koṣṇa-*, ‘warm’, en dergelijke is er *kośina-* enz.

Mk: *gaṇanāyāṃ gaṇṇā syāt piśācake pivvavaḥ proktaḥ | vṛkṣe vaśco ratne ladanam
spaṣṭāni | kukṣimatīyāṃ kucchimadītyeke ||
ca-jayor upari yaḥ syāt || 176 ||
yakārāgamaḥ | yciraṃ | yjāā*

In plaats van *gaṇanā-*, ‘berekenen’, kan er *gaṇṇā-* zijn. Men zegt in plaats van *piśāca(ka)-*, ‘demon’, *pivvava-*. Voor *vṛkṣa-*, ‘boom’, is er *vaśca-*, voor *ratna-*, ‘juweel’, is er *ladana-*.

[Deze voorbeelden zijn] duidelijk. Sommigen zeggen dat er voor *kukṣimatī-*, ‘zwanger’, *kucchimadī-* is.

Voor *ca* en *ja* kan er een *ya* komen te staan.

De klank *ya* verschijnt. *ciraī* : ‘lang’; *jātā* : ‘ze is gekomen’.

⁴²⁶ Pischel § 321.

Rś : *cavargakāṇām upari prayojyo*
yukteṣu cāntaḥstha-yakāra eva || 18cd

maṃ yca ṇa śampuyicchadi la(y)jjamāṇe
ṇiunja mayjjhe ycaḍule mulālī |
niṣedha-bāhulyam iha prayojyam
*mā mā mulālīm ṇa palisvaṇśvam*⁴²⁷ || 19 ||

mitre vaamśo lidaṇaṃ tu ratne
(piśallao) ‘pyatra piśācake syāt |
likkhā ca bhukkhā gaṇanā-bubhukṣvi- 23abc

syāt kukṣimatyām iha kuyccchimādī 24c

De halfvocaal ya wordt voor clusters van palatalen ingevoegd.

māṃ ca na samprcchati lajjamāno
*nikuṇja-madhye daṭulaḥ murāriḥ*⁴²⁸ : ‘En de bevende Murāri, verlegen, ondervraagt mij niet,
te midden van een buiging.’

Hier worden meerdere negaties gebruikt.

*mā mā murāriṃ na pariṣvajiṣye*⁴²⁹; ‘Nee, nee, ik zal Murāri niet omhelzen.’

Voor *mitra*-, ‘vriend’, kan er *vaamśa*- zijn, en voor *ratna*-, ‘juweel’, *lidaṇa*-.

In plaats van *piśācaka*-, ‘demon’, kan er *piśallaa*- zijn.

In dit geval kan er *likkhā*- voor *gaṇanā*-, ‘berekenen’ zijn, en *bukkhā* voor *bubhukṣu*-, ‘hongerig’.

Hier wordt *kukṣimatī*-, ‘zwanger’, *kuyccchimādī*⁴³⁰;

⁴²⁷ Grierson(1927-1928, p. 10) vermeldt hier de variant *palisśaṇśsam*.

⁴²⁸ Ghosh (1954) p.130

⁴²⁹ ib.

⁴³⁰ Pischel § 321.

Pu : *cuḥ spaṣṭa-tālavyaḥ* || 13 ||
niṣedha-bāhulyaṇ ca || 14 ||

ca wordt een heldere palataal⁴³¹.

Er is ook een veelheid aan ontkenningen.⁴³²

Mk: *ke dīrgho vā*

ka-pratyaye pare pūrvo dīrgho vā syāt | *lāuśtāke, lāuśtake* ||⁴³³

ktvo dāṇīś ca

syāt | *gaśchadāṇi* | *pakṣe gaśchia, gadua* ||

kvacid it

ktvā-sthāne syāt | *paśumāli kaledi* (= *paśumāraṇ karoti [kṛtvā?]*)⁴³⁴

ud avāpayoḥ sthāne |

syāt | *umaṇṇadi* | *uśaladi* ||

sau puṃsy ad-ed-ītau

puṃsi sau pareākāra ed-ītau syāt | *śīli muṇḍide* (= *śīraḥ muṇḍatam*)⁴³⁵ ||

ed-otau saṃbodhane prāyaḥ || 177 ||

puṃsi saṃbodhane akāra e d-otau syāt | *he vaamśe, he vaamśo* | *prāyo-grahaṇāt he gomikā*⁴³⁶, *he bhaśṭiaālaa*⁴³⁷ ||

Bij -ka is er soms een lange klinker.

Bij het suffix -ka kan de voorafgaande klinker soms lang zijn. *rāja-putra*: ‘koningszoon’.

-tvā, het suffix van het absolutivum, kan ook -dāṇi worden.

gatvā: ‘na te zijn gegaan’. Langs de andere kant is er ook *gaśchia*⁴³⁸ en *gadua*⁴³⁹.

Soms kan er -i zijn op de plaats van -tvā.

⁴³¹ Dit kan een omschrijving van de klank ya zijn.

⁴³² Nitti-Dolci (1938, p. 89) en Sircar (p. 111) vertalen dit anders als ‘er zijn ook vele overtredingen op deze regel.’ Hier wordt er vertaald in overeenstemming met vers 19 van Rś.

⁴³³ M. *lāutta* < **laautta* < *rājaputra* (Pischel § 168); met tt > ṣṭa (Mk 174).

⁴³⁴ Devadhar, p. 161, *Śak.* VI. Volledige regel: *paśumālaṇakammadālune*. In het voorbeeld zou hier echter een absolutivum moeten voorkomen, maar dit is niet het geval.

⁴³⁵ Oliver, p. 149, *Mṛcch.* VIII.

⁴³⁶ Rś vers 24.

⁴³⁷ *baśṭiaālaa* < *bharṭṛ-dāraka-* : kroonprins; *bharṭṛ-* > *bhaṭṭā*, *bharṭṛ-dāraka-* > AMg *bhaṭṭidāraya*, Ś *bhaṭṭidāraa* (Pischel § 289); Mg. ṭṭa > ṣṭa (Mk 174), ra > la (Mk 173).

⁴³⁸ *gatvā* > *gacchia/gaśchia* (Pischel § 581)

⁴³⁹ *gadua* < **gaduvā* (Pischel § 113)

‘Hij doodt de dieren.’

In plaats van de praeverbia ava- en apa- kan er u- zijn.

avamanyate: ‘hij veracht’; *apasarati*⁴⁴⁰: ‘hij gaat weg’.

De mannelijk nominatief op -a kan twee uitgangen, -e en -i, hebben.

In het mannelijk zijn er deze twee uitgangen, -e en -i voor -a. ‘Het hoofd geschoren.’

In de vocatief kan men meestal -e of -o hebben.

In de mannelijke vocatief kunnen er in plaats van -a -e of -o zijn. *he vayasya*: ‘hé vriend’. Ten gevolge van het gebruik van ‘meestal’: *he bhadre*: ‘U edele’; *he bhartṛ-darāke*: ‘O kroonprins’.

Rś : *ktāpratyaye dāṇi pali(y)cchie śe*
govaṅgaṇāhiṃ haśidāṇi kaṇhe |
kvacid bhaved iś ca iaś ca tasya
pali(y)cchide śe haśi goviāhiṃ || 20 ||

paliycchidāo haśiā kkhu tāo
(tamā)la-kuñjamhi kudūhaleṇa
dīrghaḥ kaṇi syāt kvacid atra eṇhiṃ
yaṇāddaṇākamaṃ puliṇe kkhu yāmi || 21 ||

avāpayor uc ca uśanti (dhīrāḥ)
khaṇaṃ pi vi govī uśaladi pāsā | 22 ab

ārdrārdram ollollam udāharanti
kavi-prayogair aparaṃ subodham |
atas tv id-etāv iha puṃsi sau dvau
ṇa eśi diśṭhi ycchivie ṇa eśe || 25 ||

⁴⁴⁰ Rś. vers 22.

ed-od ihāmantraṇa īritau (dvau)
he bhaṣṭake kiṃ bhukkha bhaṣṭako vā |
ākṣepa ād vā puliṣā aleānyad
dr̥ṣṭaṃ mataṃ vismaya-tāpayor hī || 27 ||

In plaats van het suffix -tvā⁴⁴¹ is er -dāṇi.

*pratīkṣitāḥ sa gopāṅganābhiḥ hasitvā k ṛṣṇaḥ*⁴⁴²: ‘Nadat Kṛṣṇa, verlangd door de herdersvrouwen, had gelachen.’

Soms kan er daarvan i of ia gemaakt worden.

*pratīkṣitāḥ sa hasitvā gopikābhiḥ*⁴⁴³: ‘Nadat hij, verlangd door de herderinnen, had gelachen.’

pratīkṣitāḥ hasitvā khalu tāḥ

*tamāla-kuñje kutūhalena*⁴⁴⁴: ‘Nadat zij, verlangd, in het donkerschorsige prieeltje met verwondering hadden gelachen.

Soms kan er hier een lange klinker bij -ka zijn.

*idāniṃ janārdanaṃ puline khalu yāmi*⁴⁴⁵: ‘Voorwaar, nu ga ik naar Janārdana op de rivierbank.’

De wijzen wensen u- voor ava- en apa-.

*kṣaṇam api gopy apasarati pārśvāt*⁴⁴⁶: ‘Een ogenblik slechts gaat het herdersmeisje weg van zijn zijde.’

Voor ārdra-ārdra-, ‘helemaal nat’, zegt men *ollalla-*.

Het volgende is gemakkelijk te begrijpen uit het gebruik door de dichters.⁴⁴⁷

In de nominatief mannelijk singularis op -a- zijn er twee [uitgangen] -i- en -e-.

*na eṣo dr̥ṣṭaḥ spr̥ṣṭaḥ na eṣaḥ*⁴⁴⁸: ‘Deze is niet gezien, deze is niet gevoeld.’

⁴⁴¹ De tekst leest ktā, maar er wordt verondersteld dat het hier gaat om ktvā, het suffix voor het absolutivum. Ghosh (1954) p. 130.

⁴⁴² Ghosh (1954) p.130.

⁴⁴³ ib.

⁴⁴⁴ ib.

⁴⁴⁵ ib. Uitgezonderd *idāniṃ* in plaats van *idānim*.

⁴⁴⁶ ib. Uitgezonderd *gopy* in plaats van *gopī*.

⁴⁴⁷ Een mogelijke uitleg voor deze regel is dat men in normaal spraakgebruik slechts één mogelijke nominatief heeft, maar dat er bij de dichters nood is aan een afwisseling tussen de uitgang -e en -i voor redenen metri causa.

⁴⁴⁸ Ghosh (1954) p. 131. Uitgezonderd *eṣo* in plaats van *eṣaḥ*.

In de vocatief kunnen er twee [uitgangen] gezegd worden, -e of -o.

he bhartar, kiṃ bubhukṣuḥ: ‘Heer, hebt u honger’; ofwel *bhaṣṭako* [met uitgang -o].

Ofwel anders [wanneer men spreekt] tegen een mindere, wordt er -ā- gezien. *puruṣāre*: hé man.

Bij verwondering of verdriet wordt *hī* overwogen.

Pu: *ktvo dāṇiś ca* || 15 ||

kvacid it || 16 ||

kani dīrghaḥ || 17 ||

ud avāpayaḥ || 18 ||

puruṣe puliśaḥ || 21 ||

hī vismayopahāsa-kuśaleṣu || 23 ||

ad-anta-sor id-etau puṃsi || 25 ||

luk ca cchaṇdo-vaśāt || 26 ||

sambuddher ed-otau || 29 ||

Voor -tvā als suffix van het absolutivum is er ook -dāṇi.

Soms wordt [dit] -i.

Voor -ka is er een lange klinker.

Voor ava- en apa- is er u-.

Voor *puruṣa-*, ‘man’, is er *puliśa-*.

Hā wordt gebruikt bij verwondering, vreugde en geluk.

Bij de nominatief mannelijk eindigend op -a is er -i of -e [als uitgang].

Ten gevolge van de regel van het metrum is er soms een verdwijning [van de nominatiefuitgang].

Bij de vocatief is er -e en -o [als uitgang].

Mk: *āḍ vā*”*kṣepe*⁴⁴⁹

puṃsi saṃbuddhau akāra āt syād ākṣepe | *ale le ycelaā* (= *are re ceṭaka*) | *cakārāt ycelae, ycele* ||

ho vā ṇaso bhavet prāk ca dīrghaḥ syāt |

ata iti vibhakti-vipariṇāmena pañcamy-antam anuvartate | *jāha* | *tāha* | *laśkaśāha* ||

aham ity artha hakke hake ca hagge hage hagā ceti |

pañca syuḥ | *hakke ghaḍukkae* ||

yuṣmān arthe tumhaṃ tumhe syātām

tumhaṃ puśchāmi, tumhe vā ||

ciṭṭhasya tu ściṇṭaḥ || 178 ||

syāt | *ściṇṭa le vāṇale ściṇṭa* ||

Bij een verwijt is er mogelijk een -ā.

In de mannelijke vocatief kan er in ruw taalgebruik in plaats van -a ook soms -ā zijn.

‘Hé slaaf!’ Ten gevolge van *ca*⁴⁵⁰, ‘en’, kunnen er ook -ae of -e zijn in plaats van -a of -ā.

-ha kan soms de uitgang van de genitief enkelvoud zijn en kan voorafgegaan zijn door een lange klinker.⁴⁵¹

Het volgt het wordeinde van de vijfde naamval met een verandering van de casusuitgang, namelijk -a.⁴⁵² *yasya*: ‘van dewelke’; *tasya*: ‘van deze’; *raṁṣasasya*: ‘van de demon’.

In de betekenis van *aham*, ‘ik’, is *hakke* en *hake*, *hagge*, *hage* en *hagā*.

Er kunnen dus vijf mogelijkheden zijn. *aham ghaṭotkacaḥ*: ‘Ik ben Ghaṭotkaca.’⁴⁵³

In de betekenis van *yusmad-*, ‘u’, kan er *tumhaṃ* en *tumhe* zijn.

yuṣmān prcchāmi: ‘Ik vraag het u’. Ofwel is er *tumhe*.

Voor *ciṭṭha-*, ‘gestaan’, kan men *ściṇṭa-* gebruiken.⁴⁵⁴

tiṣṭha, are vānara, tiṣṭha: ‘Sta op, aap, sta op.’

⁴⁴⁹ Met opgeloste sandhi: *vā ākṣepe*

⁴⁵⁰ *cakāra* verwijst letterlijk naar het woord *ca*. Dit is echter niet vermeld in het vers, daardoor moet men *cakāra* in een ruimere figuurlijke betekenis zien en verwijst het naar *vā* uit het vers.

⁴⁵¹ -āha G. < asya > assa (Pischel § 366)

⁴⁵² Deze vertaling van deze zin is onder voorbehoud. *pañcamī-* zou hier gebruikt kunnen zijn in de betekenis van ‘vijfde naamval’, namelijk de ablatief. Het vers gaat echter over de genitief. Mogelijk bedoelt Mk hiermee de versmelting van de uitgangen van verschillende naamvallen.

⁴⁵³ Pischel § 150.

⁴⁵⁴ Merk op dat Mk. hier vertrekt uit het Ś, nl. *ciṭṭhai* i.p.v. *tiṣṭhati*. Opvallend is dat Pu. wel uit het Skt. vertrekt. Rś geeft de Skt wortel *sthā-*, maar geeft een heel ander alternatief in het Mg.

Rś: *chando ‘nurodhāt bahulaṃ lug atra*
kuṭaṅgae māhava dīśae śe |
ho vā ṇasa syāt prakṛteś ca dīrghaḥ
pupphaṃ mae ṇiyjjadi māhavāha || 26 ||

ed-od ihāmantraṇa īritau (dvau)
he bhaśtake kiṃ bhukkha bhaśako vā |
ākṣepa ād vā puliśā ale’nyad 27abc

sambodhane kṛta ale ca le le
āhaṃ ca hakke ca hage’ham arthe |
tupphe ca tumhe jasi yuṣmadaḥ syāt
dvau sthā-vṛṣor atra (ca) yciṇṭa-vaśśau || 28 ||

Ten gevolge van de regel van het metrum is hier vaak een verdwijning van de uitgangen.

*kuṭaṅgake mādhave dṛśyate saḥ*⁴⁵⁵: ‘De lente wordt gezien in het preeel.’

Soms kan [de uitgang van] de genitief singularis - ha worden, en [met] een lange stamklinker.

*puṣpaṃ mayā nīyate mādhave*⁴⁵⁶: ‘Door mij wordt een bloem van de lente gedragen.’

In de vocatief kunnen er twee [uitgangen] gezegd worden, -e of -o.

he bhartar, kiṃ bubhukṣuḥ: ‘Heer, hebt u honger?’, ofwel met uitgang -o.

Ofwel anders, bij ruw taalgebruik, -ā. *puruṣa are*: ‘hé man.’

In de vocatief worden er *ale* en *le le* gebruikt.

In de betekenis van *aham*, ‘ik’, zijn er *āhaṃ*, *hakke* en *hage*.

In de nominatief pluralis van *yuṣmad*, ‘jij’, kan er *tupphe* en *tumhe* zijn.

Voor de twee [wortels] *sthā*., ‘staan’, en *vṛṣ*., ‘kiezen’, is er *yciṇṭ*. en *vaśś*..

Pu: *lele ale cākṣepa-sambhāṣaṇayoḥ || 24 ||*

*ṇaso hatvaṃ vā dīrghaś cātaḥ || 27 ||*⁴⁵⁷

⁴⁵⁵ Ghosh (1954) p. 131. Uitgezonderd *kuṭaṅgaka* i.p.v. *kuṭaṅkaka*-

⁴⁵⁶ ib.

⁴⁵⁷ Nitti-Dolci (1938, p. 19) leest *i ase het vakṣādīrghaś cātaḥ*, maar geeft geen vertaling. Dit is de versie van Ghosh (1954, p. 131).

pakṣe ṇasaḥ ssa e ca || 28 ||
ād vākṣepe || 30 ||
aham-arthe hake hage huñ ca || 31 ||
yusman ity arthe tumhañ ca || 32 ||
tiṣṭhateś ciṭṭhaḥ || 33 ||
vṛṣer vaśśaś ca || 34 ||
kṛteḥ kappah || 36 ||

Lele en *ale* worden gebruikt bij verwijten en in conversatie.⁴⁵⁸

In de genitief singularis van de a-stammen is er een -ha met een lange klinker.

Aan de andere kant zijn [de uitgangen van] de genitief singularis -ssa of -e.

Bij onbeschoft [taalgebruik] is er een -ā.

In de betekenis van *aham*, ‘ik’, is er *hake*, *hage* en *huñ*.

In de betekenis van *yusmad*, ‘jullie’ is er ook *tumhañ*.

In plaats van *tiṣṭhati*, ‘hij staat’, is er *ciṭṭha*.

Voor *vṛṣ.*, ‘kiezen’, is er *vaśś.*.

Voor *kṛ.*, ‘doen’, is er *kapp.*.

Mk: *bhaviṣyati bhuvah syātām bhavissadi bhuvādi* | *kṛṇ-mṛṇ-gamīnām kto ḍas te ka-*
ma-gāś ca

eṣāḥ kto ḍaḥ syāt, te ka-ma-gāśca syuḥ | *kaḍe* | *maḍe* | *gaḍe* ||

kvacic ca ḍaḥ || 179 ||

kto ḍaḥ syāt | *te ka-ma-gāśca* | *kade* | *made* | *gade* ||

Voor *bhū.*, ‘zijn’, in het futurum is er *bhavissadi-* en *bhuvādi-*.⁴⁵⁹ Het suffix van het verbaal adjectief, -ta⁴⁶⁰, van de wortels *kṛ.*, *mṛ.* en *gam.* wordt óa en de wortels worden *ka-*, *ma-* en *ga-*.

⁴⁵⁸ Nitti-Dolci (1938, p. 90) vertaalt *ākṣepa-* als ‘l’indifférence’. Bij de Rś of Mk vindt men echter geen bevestiging in voorbeelden voor het gebruik van *lele* en *ale* om het neutrum aan te duiden.

⁴⁵⁹ Pischel (§ 521) geeft als futurum van *bhū.* in het Mg. *bhaviśśaśi*, en in het Śau *bhavissadi*. Hij (§ 536, 550) geeft voor het passivum van *bhū.* in het Mg *bhavādi* en *huvādi*. De vorm *bhuvādi* van Mk is dus morfologisch ook een passief, maar het gaat niet om een passief naar betekenis. Deze vorm wordt gebruikt in de betekenis van een actief futurum (fut. *parasmaip.*). Daarom plaatst Mk waarschijnlijk deze vorm onder futurum.

⁴⁶⁰ De k voor het werkelijke suffix -ta is afkomstig van het ww. *kṛ.* dat als prototype wordt genomen. Abhyankar p. 120.

Deze -ta kan -ḍa worden, deze [wortels] kunnen *ka-*, *ma-* en *ga-* worden. *kṛta-*: gemaakt, *mṛta-*: gestorven, *gata-*: gegaan.

In sommige andere gevallen wordt het een da.

[Het suffix] -ta kan -da worden. En deze [wortels] worden *ka-*, *ma-* en *ga-*. *kṛta-*: gemaakt, *mṛta-*: gestorven, *gata-*: gegaan.

Rś: *bhuvo huvaś cātra lṛti prayojyaḥ*
kṛte mṛte cātra gate ca rūpam |
kaḍaṃ maḍaṃ cātra gaḍaṃ vadanti
kaamṃ muamṃ cātra gaamṃ tathā'nye || 29 ||

Voor *bhū.*, 'zijn', in het futurum, is hier *hū.* gebruikt.

Hier zeggen ze *kaḍa-*, *maḍa-*, en *gaḍa-*,
voor de vorm *kṛta-*, 'gemaakt', *mṛta-*, 'gestorven', en *gata-*, 'gegaan';
Daar [zeggen] anderen *kaamṃ*, *muamṃ* en *gaamṃ*.

Pu : *lṛti bhuvo huvaś ca || 35 ||* ⁴⁶¹
kṛ-mṛ-gamām ka-ma-gāḥ ktasya ḍatvañ ca vā || 37 ||
vocyate ḍa-lopaś ca ⁴⁶² || 38 ||

In het futurum van *bhū.*, 'zijn', is er *hū.*.

Voor *kṛ.*, *mṛ.* en *gam.* is er *ka-*, *ma-* en *ga-*, en voor -ta van het verbaal adjectief is er soms *ḍa*.
Er wordt ook gezegd dat -ḍa wegvalt.

⁴⁶¹ Ghosh (1954, p. 164) en Sircar (p. 111) vermelden voor *luṭi* van Nitti-Dolci *lṛti* in hun versie van Pu. Op die manier is de tekst van Pu in overeenstemming met die van Rś. MW geeft voor *luṭi*: N. of the terminations of the First Future or N. of the tense itself; en voor *lṛti*: N. of the terminations of the Second Future or N. of the tense itself. Chatterji (1948, pp. 9-11) geeft als verklaring voor *lṛt*: simple future (of remote future) en *luṭ* als periphrastic future. Zo worden de termen door Pāṇini gebruikt.

⁴⁶² Dit vers is moeilijk leesbaar. Nitti-Dolci (1938, p. 92) stelt hier *vocyate dalopaś ca* voor. Hier werd dit veranderd naar *vocyate ḍalopaś ca*, omdat in vers 37 ook sprake was van -ḍa en niet van -da. Ghosh (1954, p. 164) geeft echter *rocaterla ca lopaś ca*. Hiervoor werd geen adequate vertaling gevonden.

Mk: *lug-vyatyayaś ca bahulaṃ supāṃ*

*syāt | paśumāla kaledi dālune (= paśumāraṃ karoti dāruṇam)⁴⁶³ | paśumāla ity atra amo luk
| dālune ity amaḥ suḥ ||*

dīrghas tiṇāṃ kvacit |

ośaladhā⁴⁶⁴ le ośaladhā | evam anyatra ||

athārdhamāgadhī |

śaurasenya adūratvād iyaṃ evārdhamāgadhī || 180 ||

*spaṣṭam | rākṣasī-śreṣṭhi-ceṭānukampyāder ardhamāgadhī iti bharataḥ⁴⁶⁵ | yathā ayja vi ṇo
śāmiṇīe hilimbā-devīe puṣṭa-ghaḍukkaaśoe ṇa uvaśamadi (= adyāpi naḥ svāminyāḥ putra-
ghaṭotkacaśokaḥ na upaśāmyati) ||⁴⁶⁶*

In de naamvallen kan er vaak een verandering met een verdwijning zijn.

‘Hij slacht gewelddadig de dieren.’ Er is hier een verdwijning van de uitgang -m, namelijk bij *paśumāla-*. Er is een nominatief zonder -m, namelijk bij *dālune*.⁴⁶⁷

Soms is er in de uitgangen een lange klinker.

ośaladhā. Aldus is het anders.

Nu [volgt] het Ardhamāgadhī.

Dit Ardhamāgadhī is [afkomstig van] het Śaurasenī omdat het er niet ver van verwijderd is.

Dat is duidelijk. Het Ardhamāgadhī is van de demonen, van de leiders, dienaren en asceten, aldus Bharata.

Bijvoorbeeld: ‘Ook nu is het verdriet van onze meesteres voor haar zoon Ghaṭotkaca niet te bedaren.’

⁴⁶³ Devadhar, p. 161, *ṭāk*. VI. Volledige regel: *paśumālaṇakammadālune*

⁴⁶⁴ Voor *ośaladhā* werd er geen gepaste *chāyā* gevonden.

⁴⁶⁵ Nitti-Dolci (1972) pp. 70, 77; *Nṇ*, XVII, 49:

ceṭānāṃ rājaputrāṇāṃ śreṣṭhināṃ cārdhamāgadhī ||

Het Ardhamāgadhī is van de dienaren, princen en leiders.

⁴⁶⁶ Kale, pp. 55, 30; *Veṇ*. III:

ajjavi śāmiṇīe hiḍimbādevīe ghaḍukkaaśoe ṇa upaśamaṇi

adyāpi svāminyā hiḍimbādevyā ghaṭotkacaśoko nopaśamyati

⁴⁶⁷ *dālune* vervult in deze zin echter niet de rol van de nominatief.

Rś: *eṣārdhamāgadhyapi kintu tatra
rahasyam etat kavayo vadanti
hageaḥam-arthe yadi māgadhī syāt
yathārdhamāgadhy aham eva rūpam || 12 ||*

*kṛntes tu kappo na ca hrasvatā syād
īd-ūta ātaś ca ad eva kvāpi |
syād vyatyayaḥ kvāpi supo vibhakte -
r dīrghas tiṇaḥ kutracid evam anyat || 30 ||*

Dit is hier ook in elk opzicht Ardhamāgadhī.

De dichters bespreken dit apart.

Als het Māgadhī voor de betekenis van *aham*, ‘ik’, *hage* is,
dan is de vorm in het Ardhamāgadhī enkel *aham*.

Voor *kṛ.*, ‘maken’, kan er *kapp.* zijn, voor *ī* en *ū* kan er geen verkorting zijn.

Soms wordt *ā* een *a*.

Er kan soms een omkering in de verschillende naamvallen zijn.

De persoonsuitgangen zijn voorzien van een verlenging soms, en soms is het anders.

Mk: *dākṣiṇātyāyās tu na lakṣaṇaṃ nodāharaṇaṃ ca kutracit dṛśyate | kevalam aniruddha-
bhaṭṭena -*

*dākṣiṇātya-padālambi saṃskṛtāṅgaṃ vijṛmbhitam |
kāvyam pīyūṣa-niṣyandi dākṣiṇātyam itīritam ||
ityuktam ||*

Er wordt in geen geval een opvallend verschil met het Dākṣiṇātyā gezien.

Enkel door Aniruddhabhaṭṭa [is gezegd]:

De poëzie, neerdruppelend als nectar, rustend op woorden uit het Zuiden en bloeiend met een
lichaam als Sanskrit, aldus, is het Dākṣiṇātya genoemd.⁴⁶⁸

Aldus is gezegd.

⁴⁶⁸ Acharya pp. 72-73.

Rś: *dākṣiṇātya-pada-sambalitaṃ yat
saṃskṛtādibhir abhicchuritaṃ ca |
svādu-sāram amṛtād api kāvyam
dākṣiṇātyam iti tat kathayanti || 32 ||*

Men noemt deze poëzie, met een essentie zoeter dan nectar, die vermengd is met woorden uit het Zuiden en die ingekerfd is met Sankrit enz, aldus het Dākṣiṇātya.

Mk: *iti śrī-mārkaṇḍeya-kavīndra-kṛtau prākṛta-sarvasve bhāṣā-vivecane
māgadhy-ardhamāgadhyor anuśāsanam dvādaśaḥ pādaḥ || 12 ||*

Aldus het twaalfde hoofdstuk, een instructie in de taal Māgadhī en Ardhamāgadhī, in de behandeling van de *bhāṣa*'s in de *Prākṛta-Sarvasva*, samengesteld door de prins der dichters śrī Mārkaṇḍeya.

samāptaṃ bhāṣā-vivecanam |

De uiteenzetting van de *bhāṣa*'s is beëindigd.

Rś: *kasyāpi paiśācikadhīr ihaiva
na veti yo lakṣaṇa-bhedam atra |
paiśācikānām punar agra eva
nirūpaṇīyam sa-viśeṣam atra || 31 ||*

*iti prākṛtaśāsane kalpa-tarau dvātriṃśat-kusumair dviṃtīya-śākhāya
(prācyā)māgadhy-ardhamāgadhī-dākṣiṇātyā-bhāṣā-nirṇayo⁴⁶⁹ nāma dvitīya -
stabaka ||*

Voor iemand die de soorten kenmerken niet kent; hoort Paiśācika enz hier.

Het grootste deel van het Paiśācika moet echter tot in detail bediscussieerd worden.

⁴⁶⁹ Grierson (1927-1928) p. 12. Ghosh (1954, p. 66) geeft *apā-nirpayo*.

Aldus in de wensboom van het onderricht in de Prākṛits is beëindigd het tweede hoofdstuk over de talen Prācyā, Māgadhī, Ardhamāgadhī en Dākṣinātyā, met tweeëndertig bloemen op de tweede tak.

Pu: *śrī puruṣottama-devasya prākṛta-sūtre māgadhī-bhāṣā samāptā* |

De Māgadhī taal is beëindigd in de *sūtra*'s over de Prakrits van śrī Puruṣottamadeva.

2. *Vibhāṣā*

2.1. Betekenis van de benaming *vibhāṣā*

Na de *bhāṣā*'s behandelen de Oosterse grammatici de *vibhāṣā*'s. Voor deze benaming zijn er verschillende verklaringen opgeworpen.

De naam *vibhāṣā* verschijnt voor het eerst in het *Bharatīyanāṭyaśāstra*. Bharata geeft daar een opsomming van de dialecten die volgens hem *vibhāṣā* zijn.⁴⁷⁰ NITTI-DOLCI geeft in een voetnoot bij haar vertaling van het *Nāṭyaśāstra* een definitie van *vibhāṣā* uit het commentaar van Abhinavagupta: “*bhāṣā saṃskṛtāpabhraṃśaḥ | bhāṣāpabhraṃśastu vibhāṣā* - “a *bhāṣā* is a corruption of Sanskrit and a *vibhāṣā* is a corruption of a *bhāṣā*.””⁴⁷¹

Volgens MONIER-WILLIAMS betekent *vibhāṣā* “an alternative, option, optionality, one of two ways”.

GRIERSON gaf enkele mogelijke verklaringen: de *vibhāṣā*'s zijn talen die sommige kenmerken optioneel overnemen van een groter dialect, van een *bhāṣā* dus.⁴⁷² Een andere verklaring van hem was dat *vibhāṣā* de taal van een laag, inferieur personage was, en bijgevolg ook zelf een minderwaardige taal was, zoals het praeverbium *vi-* in het woord aangeeft.⁴⁷³ Hij besloot echter na de vertaling van het hoofdstuk van Mārkaṇḍeya over de *vibhāṣā*'s, dat *vibhāṣā* zoiets als ‘bijtaal’ betekende. Het waren talen die niet werkelijk werden gesproken, maar enkel functioneerden op scène. Een *vibhāṣā* zou een taal zijn die als deel van een personage uitgevonden werd. Ze verschilde slechts in enkele kenmerken van een *bhāṣā*, en die kenmerken moesten voldoende zijn om de toehoorder het gevoel te geven dat het personage een ander dialect sprak. Het voorbeeld bij uitstek is natuurlijk Śākārī, dat enkel gebruikt werd door de *śākara*⁴⁷⁴.⁴⁷⁵ ACHARYA gaat in tegen deze theorie, door te wijzen op het bestaan van het Śakavolk. Volgens hem waren zij de originele sprekers van het Śākārī.⁴⁷⁶ Hij meent dat elke *vibhāṣā* gegrond was op een werkelijk gesproken dialect, en geeft ook de namen van de volkeren die zo'n dialect zouden gesproken hebben.

⁴⁷⁰ Nitti-Dolci (1972) pp. 70, 77; *Nø* 17.48.

⁴⁷¹ id. p. 77 vn. 1.

⁴⁷² Grierson (1918) p. 490.

⁴⁷³ id. p. 515.

⁴⁷⁴ Keith p. 311. De *śākara* is de broer van een koninklijke concubine. Meestal is dit een eerder onsympathiek personage.

⁴⁷⁵ Grierson (1918) pp. 515-517.

⁴⁷⁶ Acharya pp. 87-88.

2.2. De *vibhāṣā*'s bij de Oosterse grammatici

Het wordt duidelijk uit de behandeling van de *vibhāṣā*'s bij de grammatici dat het hier gaat om kleine dialecten, door een beperkt aantal mensen gesproken, en afgeleid van een groter dialect, meestal Magādhī. Mārkaṇḍeya aanvaardt vijf *vibhāṣā*'s: Śākārī, Cāṇḍālī, Śābarī, Ābhīrikā en Ṭākkī. Daarnaast zijn er ook Oḍrī en Drāviḍī, maar hij beschouwt deze twee niet als onafhankelijke dialecten.⁴⁷⁷ Rāmaśarman vermeldt er nog enkele meer, Puruṣottama beperkt zich tot vier, Ābhīrī komt bij hem niet voor. De opsomming van Bharata is wat uitgebreider.⁴⁷⁸ Zowel Bharata als de Oosterse grammatici vernoemen bij hun behandeling van de *vibhāṣā*'s ook de personages aan wie deze talen toegewezen zijn. ACHARYA geeft een opsomming op basis van Mārkaṇḍeya, de auteur die ze veruit het uitgebreidst en meest nauwgezet behandelt. ACHARYA vermeldt er ook telkens de bevolkingsgroep bij die volgens hem een bepaalde *vibhāṣā* sprak.⁴⁷⁹

Śākārī is de taal van de *śākara* 'de broer van de concubine van de koning' uit het drama. Dit is het enige personage dat dit dialect spreekt. Cāṇḍālī is de taal van de Caṇḍala's en van de Pukkasa's. Het gaat hier om bevolkingsgroepen die wat lager op de sociale ladder stonden. Śābarī is de taal van de bevolkingsgroep van de Śābara. Meestal worden de *vibhāṣā*'s toegewezen aan kleine bevolkingsgroepen, die we nu stammen zouden noemen. Mārkaṇḍeya neemt Oḍrī niet op als een *vibhāṣā*, maar hij vermeldt het wel. Het Oḍrī lijkt teveel op het Śābarī om apart behandeld te worden. Het was het Śābarī zoals het in de streek Oḍhra (het huidige Orissa) gesproken werd.⁴⁸⁰ Ābhīrī zou de taal van de Ābhīra's geweest zijn, een stam die vooral vee hoedde. Ṭākkī is de taal van gokkers, knechten en kooplui. Drāviḍī is dezelfde taal als Ṭākkī, met enkele kenmerken van een zuiderse taal.⁴⁸¹ Onder Drāviḍī wordt hier heel duidelijk niet een Dravidische taal zoals Tamil bedoeld, wel een vorm van Indo-Arisch met enkele Dravidische elementen aan toegevoegd. De uitspraak en de woordenschat kan typische Dravidische kenmerken bevatten, doch qua structuur en grammatica zou Drāviḍī / Ṭākkī een Indo-Arische taal moeten zijn.

⁴⁷⁷ Zie p. 45.

⁴⁷⁸ Nitti-Dolci (1972) pp. 70, 77.

⁴⁷⁹ Acharya pp. 86-97.

⁴⁸⁰ Zie p. 45.

⁴⁸¹ Jain p. 309. Zie p. 45.

3. Apabhraṃśa

Apabhraṃśa wordt beschouwd als de latere fase van de Prakrits. Men noemt het nu Laat-Middel-Indisch. Er werd een literatuur in opgesteld die naar men zegt zeer dicht bij de gesproken volkstaal blijft.⁴⁸²

3.1. Betekenis van de benaming Apabhraṃśa

De betekenis van *apabhraṃśa* is ‘afval, wat weggegooid is’. Deze term is afkomstig van Patañjali.⁴⁸³ Hij zou hiermee bedoelen dat het Apabhraṃśa een dialect is dat afgeweken is van de correcte en normale taal, een soort ‘corruptie’ van de taal die verscheen in het gesproken taalgebruik. Het Apabhraṃśa zou dan al in de 2de eeuw, de tijd van Patañjali, bestaan hebben. BUBENIK geeft als periode van het Apabhraṃśa als literaire taal de data 500 tot 1100. Daarna werd Apabhraṃśa volgens hem een klassieke (dode) taal.⁴⁸⁴ In die periode na 1100 kwamen de Nieuw-Indische talen op.

3.2. Werken in het Apabhraṃśa

Het Apabhraṃśa is een literaire taal, en er werden enkele belangrijke werken in die taal opgesteld. Bekende werken zijn onder andere het *Paūṃcariu* van Svayambhūdheva, *Bhavisattakahā* van Dhaṇavāla, *Pāhuḍadohā* van Muni Rāmasiṃha, enz.⁴⁸⁵ BUBENIK verdeelt de taal van deze werken en van de jain werken in Apabhraṃśa onder in twee groepen: een westers en een oosters Apabhraṃśa. Hij zegt dat er ook een zuiderse variant bestond.⁴⁸⁶

Hoewel er zeer weinig voorbeelden van bewaard zijn gebleven, moet Apabhraṃśa ook gebruikt zijn geweest in theaterteksten. Zo vindt men in *Vikramorvaśīya* van Kālidāsa enkele regels in Apabhraṃśa. Men vermoedde vroeger dat deze regels latere toevoegingen waren, maar vandaag is de gangbare opinie dat ze oorspronkelijk zijn.⁴⁸⁷ Als dit zo was, dan is het aanvaardbaar dat Apabhraṃśa ook nog in andere dramawerken gebruikt is geweest.

⁴⁸² Acharya p. 111.

⁴⁸³ Bubenik (1996) p. 16.

⁴⁸⁴ ib.

⁴⁸⁵ id. p. 17.

⁴⁸⁶ ib.

⁴⁸⁷ Upadhye (1975) p. 17.

3.3. De Apabhraṃśa's bij de Oosterse grammatici

Mārkaṇḍeya onderscheidt drie grote vormen van Apabhraṃśa, alhoewel hij er zevenentwintig noemt in zijn inleiding.⁴⁸⁸ Deze zijn Nāgara, Vrācaḍa, en Upanāgara. Rāmaśarman volgt hem hierin. Puruṣottama breidt deze lijst uit met nog zes andere Apabhraṃśa en met de Apabhraṃśa-talen gesproken door nog eens vijf volkeren. Met het materiaal dat we vandaag ter beschikking hebben, zijn we nog niet in staat het onderscheid tussen deze verschillende varianten te maken. BUBENIK wees op het verschil tussen het Westers, Oosters en Zuiders Apabhraṃśa, maar dit onderscheid komt niet overeen met het onderscheid dat de grammatici maken.⁴⁸⁹ Uit wat de grammatici zeggen, kunnen we opmaken dat er slechts één hoofdvariant was, en dat de andere niet zo heel sterk daarvan afwijken.

3.4. Apabhraṃśa of vibhāṣā

In de *Prākṛta-Kalpataru* van Rāmaśarman komt er in het hoofdstuk over de *vibhāṣā*'s een merkwaardig vers voor met betrekking tot het statuut van een taal als *vibhāṣā* of als Apabhraṃśa.⁴⁹⁰ Hij zegt namelijk dat enkele *vibhāṣā*'s bij de andere grammatici ook onder Apabhraṃśa gerekend kunnen worden.⁴⁹¹ Hij geeft hier als reden voor het feit dat deze talen niet in het toneel gebruikt worden. Hij noemt Śākārī, Oḍṛī en Drāviḍī. Van Śākārī is dit wat vreemd, want dit is de taal van de *śākara*⁴⁹², een bekend personage, alhoewel ACHARYA meent dat deze taal terug gaat op een bevolkingsgroep.⁴⁹³ Mārkaṇḍeya verwerpt Oḍṛī en Drāviḍī als onafhankelijke *vibhāṣā*'s, maar plaatst ze niet onder Apabhraṃśa. Het is hier opmerkelijk dat

⁴⁸⁸ Zie p. 43 ff.

⁴⁸⁹ Bubenik (1996) p. 17.

⁴⁹⁰ Ghosh (1954) pp. 71, 140.

śākarakauḍra-draviḍādi-vāco
pabhraṃśatām yady api saṃśrayanti |
syān nāṭakāḍau yadi samprayogo
naitā apabhraṃśatayā tathesṭāḥ || 31 ||

Hoewel de talen van Śākāra, Oḍṛa en Draviḍa enz. behoren tot de Apabhraṃśa's, als ze gebruikt worden in het toneel of iets dergelijks, dan worden deze niet beschouwd onder de Apabhraṃśa's.

Ghosh voegt er nog aan toe “ [but are to be looked up as vibhāṣā's] ”.

⁴⁹¹ Jain p. 309.

⁴⁹² Keith p. 311. De *śākara* is de broer van een koninklijke concubine. Meestal is dit een eerder onsympathiek personage.

⁴⁹³ Acharya p. 98.

een taal van statuut verandert zodra ze in een andere context, in dit geval het drama, gebruikt wordt.⁴⁹⁴

⁴⁹⁴ Acharya (pp. 105-110) gaat hier nog verder op in, vooral met betrekking tot het statuut van het Ṭakkī. Mārkaṇḍeya noemt namelijk dit dialect zowel onder *vibhāṣā* als onder Apabhraṃśa. Acharya besluit hieruit dat de *vibhāṣā*'s gesproken talen moeten geweest zijn, die later naar toneeltalen zijn overgegaan.

4. Paiśācī

Deze taal is een unicum in de indologie, want hoewel men uitdrukkelijk weet dat ze bestaan heeft, is er geen enkele tekst in het Paiśācī teruggevonden.

4.1. Werken in het Paiśācī

Men weet dat het legendarische boek *Brhatkathā*, ‘Het grote verhaal’ van Gunādhyā compleet in het Paiśācī zou moeten opgesteld geweest zijn. Het gaat hier om een verhalenbundel waarvan de inhoud heel wat gekopieerd en verwerkt werd in de verhaalliteratuur die vandaag ons wel bekend is.⁴⁹⁵ Het Paiśācī was dus een literaire taal.

Paiśācī wordt niet vermeld door Bharata als een dialect uit de drama’s. Hij vernoemde ook niet Apabhraṃśa. Dit dialect kwam echter wel voor bij Kālidāsa.⁴⁹⁶ In een ander theoretisch werk over het toneel, *Daśarūpa*, wordt het Paiśācī de taal van de laagste klassen genoemd.⁴⁹⁷ In sommige toneelwerken merkt men fragmenten op die misschien Paiśācī zouden kunnen zijn, maar dit wordt nergens bewezen. Het is echter niet onmogelijk dat Paiśācī ooit gebruikt is geweest voor sommige rollen, bijvoorbeeld die van de laagste klassen, of voor de rollen van de Piśāca’s, een soort volkstam die men vaak ook dwergen noemt.⁴⁹⁸

4.2. Afkomst

Op basis van de kenmerken gegeven door de Indische grammatici, beweerde GRIERSON dat het Paiśācī uit het noordwesten van India afkomstig was.⁴⁹⁹ Men zegt ook wel dat het Paiśācī de taal van de Piśāca’s was, een soort dwergen of demonen.⁵⁰⁰ De naam Piśāca kan echter ook slaan op een volk dat in het noorden leefde.⁵⁰¹ Of Gunādhyā tot de Piśāca’s

⁴⁹⁵ Bachrach I, pp. 561-562.

⁴⁹⁶ Upadhye p. 17.

⁴⁹⁷ Keith p. 336.

⁴⁹⁸ Konow p. 18.

⁴⁹⁹ Grierson (1913) p. 391.

⁵⁰⁰ Lévi p. 130.

⁵⁰¹ Pischel § 27.

behoorde, dat weet men niet. Daṇḍin noemde het Paiśācī de *bhūtabhāṣā*, ‘de taal van de demonen’.⁵⁰²

GRIERSON merkte gelijkenissen op tussen Pāli en Paiśācī. Hij verklaarde het westerse (hoewel het afgeleid is van het oosterse Māgadhī) karakter van Pāli aan de hand van invloeden van het Paiśācī.⁵⁰³ Deze theorie heeft echter geen ingang gevonden in latere werken. Nu wijdt men deze westerse karakteristieken aan de invloed van het Śaurasenī.

4.3. De Paiśācīs

De Oosterse grammatici geven verschillende varianten van het Paiśācī. Mārkaṇḍeya vermeldt er elf in zijn inleiding, in de twee hoofdstukken over Paiśācī behandelt hij er slechts drie.⁵⁰⁴ Dit zijn de belangrijkste: Kekaya, Śaurasena en Pāñcāla Paiśācika.⁵⁰⁵ Puruṣottama volgt hem hierin. Bij Rāmaśarman is er hier echter een opmerkelijk verschil in behandeling.⁵⁰⁶ Hij geeft meer varianten, waaronder bijvoorbeeld het Gauḍa Paiśācika; deze taal wordt ook vermeld in de inleiding van Mārkaṇḍeya. Maar het grootste verschil is dat hij een onderverdeling tussen de Zuivere en Gemengde Paiśācika’s maakt. Onder de Zuivere Paiśācika’s vallen de dialecten die ook Mārkaṇḍeya en Puruṣottama behandelen. Met Gemengd Paiśācika doelt hij op de literaire talen waarbij blijkbaar verschillende dialecten door elkaar gebruikt werden. Dit zijn dus artificiële talen, enkel gebruikt in literaire dichtwerken.⁵⁰⁷ Rāmaśarman geeft daar enkele voorbeelden van. Deze indeling verschilt sterk met de andere Oosterse grammatici.

Uit de weinige voorbeelden bij de grammatici valt er niet zoveel op te maken. Hun regels bestaan vaak uit Paiśācī-equivalenten voor Sanskrit woorden. De Oosterse grammatici geven geen algemene taalkundige kenmerken van het Paiśācī.

Grierson wijst er op dat Mārkaṇḍeya een voorbeeld uit de *Bṛhatkathā* aanhaalt. Hieruit concludeert hij dat er wel degelijk nog een recensie van de *Bṛhatkathā* aanwezig moet

⁵⁰² Jain pp. 41-42. Pischel § 27. Volgens Acharya (p. 120) was het Paiśācī oorspronkelijk het dialect van het volk van lage afkomst van de Piśāca’s uit Noord-West-India. Later verspreidde deze taal zich, en werd ze ook *bhūtabhāṣā* genoemd, de taal van de demonen.

⁵⁰³ Grierson (1925) p. 119.

⁵⁰⁴ Zie p. 46.

⁵⁰⁵ De grammatici hebben het meestal over Paiśācika en niet over Paiśācī wanneer ze de verschillende vormen van Paiśācī voorstellen.

⁵⁰⁶ Acharya p. 118.

⁵⁰⁷ Grierson (1925) p. 124.

geweest zijn in de 17de eeuw.⁵⁰⁸ Het voorbeeld van Mārkaṇḍeya is echter kort en enig in zijn soort. Wanneer een dergelijk recensie nog aanwezig was, en in het bezit van Mārkaṇḍeya was, dan was het misschien logischer te veronderstellen dat Mārkaṇḍeya meerdere voorbeelden eruit zou halen. Ofwel was het zo dat er nog vele recensies aanwezig waren, en dat het Paiśācī voor de lezers van Mārkaṇḍeya bijgevolg geen geheimen meer kende, uitgezonderd de enkele equivalenten met het Sanskrit die hij als voorbeeld vermeldde. Als dit het geval was, dan moet de *Bṛhatkathā* bijzonder snel uitgestorven zijn tot onze eeuw. Ook Hemacandra geeft voorbeelden bij zijn uitleg over het Paiśācī, maar hij vermeldt geen bron, in tegenstelling tot Mārkaṇḍeya.

In hedendaags onderzoek is van al deze verschillende varianten weinig overgebleven. Men weet niet in welk Paiśācī exact de *Bṛhatkathā* is opgesteld. Aangezien er geen lange teksten in het Paiśācī beschikbaar zijn, is het moeilijk het onderscheid tussen de varianten te onderzoeken. Daarbij komt nog dat de zogenaamde Westerse School, slechts één Paiśācīvariant naast het basis Paiśācī geeft, en dit is het Culika Paiśācī. Deze naam en de kenmerken ervan komen dan weer niet voor bij de Oosterse grammatici.⁵⁰⁹ Dit zorgt natuurlijk voor verwarring. Voor een opheldering van het Paiśācī wordt het wachten op een ontdekking van de *Bṛhatkathā*.

⁵⁰⁸ Grierson (1913) p. 391.

⁵⁰⁹ Grierson (1925) p.121.

4.4. Vertaling

Mk: *ūnaviṃśaḥ pādaḥ* |

Hoofdstuk 19

Rś: *ṭṛtīya-stabake paiśācika-vidhānam*

Derde hoofdstuk: De regelgeving voor Paiśācika [Deel I]⁵¹⁰

Pu: *ūnaviṃśo'dhyāyaḥ kaikeya-paiśācikam*⁵¹¹

Hoofdstuk 19: Kaikeya Paiśācika

⁵¹⁰ lett.: In het derde hoofdstuk [is er] de regelgeving voor het Paiśācika enzoverder.

⁵¹¹ Titel van Ghosh (1954) p. 168. Nitti-Dolci (1938, p. 27) geeft de titel Kaikeyapaiśācika.

Mk: *atha paiśācy anuśiṣyate* |

paiśācikīnām bhāṣāṇām prathamā kekayābhidhā | *saṃskṛte śaurasenyaṇ ca*
siddhasyaivātra vikriyā || 213 ||

vikriyā lakṣaṇa-vaśād rūpāntaram ||

Nu wordt het Paiśāci onderricht.

De belangrijkste van de Paiśācī talen heeft de naam Kekaya. Er is een verandering van wat bekend is in het Sanskrit en het Śaurasenī.

De verandering bevindt zich binnen in de vorm door middel van [bepaalde] kenmerken.

Rś: *paiśācikāni dvividhāni śuddha-*

saṃkīrṇa-bhedena tv athoditāni |

tattvādimaṇ saptakam atra śuddhaṇ

saṃkīrṇam anyat tu catuṣkam āhuḥ || 1 ||

kaikeya-paiśācam athocyate‘sya

siddhiḥ smṛtā saṃskṛta-śaurasenyoḥ |

sarvatra varge prathama-dvītīyau

tri-turyayor atra niyojanīyau || 2 ||

Men noemt de Paiśācika’s tweevoudig, door het verschil tussen de Zuivere en de Gemengde vorm. Ze zeggen dat er hier eerst zeven werkelijke Zuivere [Paiśācika’s] zijn en aan de andere kant vier Gemengde.⁵¹²

Daarvan wordt er hier het Kaikeya Paiśāca besproken.

Dit is het resultaat overgeleverd vanuit het Sanskrit en het Śaurasenī.

Overal moeten de eerste en tweede [klank]klassen worden gebruikt voor de derde en de vierde hier.

Pu : *athātaḥ paiśācikaṇ* || 1 ||

tatra kaikeyam || 2 ||

⁵¹² Dit vers komt niet overeen met het beginvers van Mk. Opdat het duidelijk zou zijn dat het hoofdstuk van Rś over het algemeen afwijkt van Mk en Pu, wordt het toch hier als eerste vermeld.

Nu [wordt] het Paiśācika [onderricht].

Daar is er het Kaikeya.

Het is afgeleid van het Sanskrit en het Śaurasenī.

Mk: ***pañcasv ādyāv itarayoh***

*pañcasu vargeṣu itarayos tṛtīya-caturthayoh sthāne ādyau prathama-dvītīyau syātām | kaṃkā
| mekho | calaṃ | chaṃchānilo | ṭiṇṭimo | kāṭhaṃ | tathi | piphāvarī | pañcasv iti kim | tevo ||*

śa-ṣoh saḥ

*syāt | piseso*⁵¹³ ||

ṇasya no bhavet |

*nārāṇo*⁵¹⁴ ||

ryasya riaḥ prāg-ghrasvo⁵¹⁵ ***vā***

ryasya riaḥ syāt, prāk hrasvaś ca vā syāt | bhāriā, bhariā ||

kārye kaccaṃ ca dṛśyate || 214 ||

kaccaṃ | cakārāt kāriam, kariam ca ||

In de vijf komen de eerste op de plaats van de volgende.

In de vijf [klank]klassen kunnen [de klanken uit] de eerste en tweede klasse op de plaats van [de klanken uit] de volgende derde en vierde klasse komen. *gaṃgā*:- ‘Ganges’; *megha*:- ‘wolk’; *jala*:- ‘water’; *jhaṃjhānila*:- ‘wind met regen’; *ḍiṇḍima*:- ‘drum’; *gāḍha*:- ‘heel erg’; *dadhi*:- ‘zure melk’; *vibhāvarī*:- ‘schitterend’. Aldus zijn dit er uit de vijf. Maar ook: *deva*:- ‘god’.⁵¹⁶

śa en ṣa kunnen sa- worden.

viśeṣa:- ‘object’.

ṇa- kan na- worden.

nārayaṇa:- ‘Viṣṇu-Kṛṣṇa’.

⁵¹³ Pischel (1900) p. 408.

⁵¹⁴ *nārāṇa*- < Skt. *nārāyaṇa*- (PSM 683).

⁵¹⁵ Merk de vreemde *sandhi* op tussen -k en hr-. In het commentaar wordt de vorm gesplitst.

⁵¹⁶ Bij deze regel komt het erop neer dat de stemhebbende klanken vervangen worden door hun stemloze tegenhanger. *tevo* van *deva*- vormt hier een uitzondering op.

rya- kan ria- worden, soms met een korte klinker ervoor.

rya- wordt ria-, optioneel zou het ook met een korte klinker kunnen. *bhāryā*:- ‘echtgenote’.

In de plaats van *kārya*- wordt er ook *kacca*- en andere gezien.

kārya- : ‘plicht’. Als gevolg van *ca*, ‘en’, is er ook nog *kāriaṃ* en *kariaṃ*.

Rś: *sarvatra varge prathama-dvītīyau*
tri-turyayor atra niyojanīyau || 2 ||

*dantyoetra saḥ syāt śa-ṣayoṣ ṭa-vargya*⁵¹⁷
ṇasyāpi dantyaḥ kathito nakāraḥ |
bhāryādiṣu ryasya riaḥ sanaś ca
snānādiṣu snasya nirūpaṇīyaḥ || 3 ||

kārye kañcam tūnaṃ ādiśyate ktvaḥ
ṇya-jña-nyānāṃ ñño bhaven nityam atra |
rājño rāciṣ ṭa-ṇasi-ṇas-ṇiṣu syāt
tasmin raññā rācinā caivam anyat || 6 ||

Overal moeten de eerste en tweede [klank]klassen worden gebruikt voor de derde en de vierde hier.

De dentaal sa komt op de plaats van śa en ṣa.

Men gebruikt de dentale na voor de cerebrale ṇa.

In *bhāryā*, ‘vrouw’⁵¹⁸, enz. wordt rya- ria-,

In *snāna*, ‘bad’, enz. moet er worden gezien dat sna- sana- wordt.

Voor *kārya*-, ‘plicht’, wordt *kañca*- genoemd, voor -tvā als uitgang van het absolutivum - tūnaṃ.

ṇya, jña en nya kunnen hier gewoonlijk ñña worden.

rājan-, ‘koning’, kan *rāci* worden in de instrumentalis, ablatief, genitief en locatief singularis.

⁵¹⁷ Er is een niet veel voorkomende *sandhi* tussen -oṣ en ṭa-.

⁵¹⁸ Ik vertaal en maak deze *chāyā* in overeenstemming met het vers van Mk. Hier zou even goed *bhārya*- ‘dienaar’ als voorbeeld kunnen worden gebruikt.

Daarvoor is er anders ook *raññā* en *rācinā*.

Pu: *ayuktānāṃ ga-ja-ḍa-da-bānāṃ ka-ca-ṭa-ta-pā bahulam* || 4 ||
gha-jha-ḍha-dha-bhānāṃ kha-cha-ṭha-tha-phāḥ || 5 ||
ka-kha-ca-ṭa-ṭha-ta-tha-pa-phāḥ prakṛtyā || 6 ||
ka-khādīnāṃ cānyatra || 7 ||⁵¹⁹
ṇo naḥ || 8 ||
ryasya riaḥ || 12 ||

Voor de losse ga, ja, ḍa, da en ba is er vaak ka, ca, ṭa, ta en pa.

Voor de gha, jha, ḍha, dha en bha is er vaak kha, cha, ṭha, tha en pha.

ka, kha, ca, ṭa, ṭha, ta, ta, pa en pha blijven.⁵²⁰

Voor ka en kha enz is het dus ook anders.

ṇo wordt na.

rya wordt ria.

Mk: *yukta-vikarṣo bahulaṃ prāgac ca syāt*

bāhulyāt ṣṭa-snor nityam | *kaṣaṭaṃ, sanānaṃ* | *tharama-patanī, thamma-pattī* | *cihamako*
cimhako ityādaṃ vikalpāḥ | *ṭiṇṭimo, paṇṭito, ityādaṃ niṣedhaḥ* ||

kihaṃ ca grhe |

syāt | *kihaṃ* | *cakārāt kharaṃ ca* ||

kupaci kvacit

kvacit ity etasmin kupaci syāt | *br̥hat-kathāyām kupaci pisālaṃ* (= *kvacit viśālam*) ||

pr̥thivyām pr̥thuṇī

pr̥thuṇī-nātho ||

hṛdaye hitapakaṃ syāt || 215 ||

hitapakaṃ kaṃpati |

⁵¹⁹ Nitti-Dolci (1938, p. 113) geeft geen vertaling.

⁵²⁰ lett. ... zijn van nature.

Vaak kan er een scheiding van de verbonden medeklinkers zijn.

Dit is in vele gevallen gebruikelijk bij *ṣṭa* en *sna*.

kaṣṭa:- ‘slecht’, *snāna*:- ‘bad’. *dharmapatnī*:- ‘trouwe echtgenote’. *cihnaka*:- ‘teken’.

Enzoverder zijn er voorbeelden. *ḍiṃḍima*:- ‘drum’ en *paṇḍita*:- ‘wijs’, dit zijn tegenvoorbeelden.

***grha*- kan ook *kihaṃ* of iets anders worden.**

grha:- ‘huis’. Door het gebruik van *ca*, ‘ook’, is er ook nog *khara*-.

***kvacit* kan *kupaci* worden.**

kvacit, dat ‘op een of andere plaats’ betekent, kan *kupaci* zijn. In ‘Het grote verhaal’: Ergens naar Viśāla.

***prṭhivī*-, ‘aarde’, wordt *prṭhuṇī*.**

prṭhivī-nātha:- ‘heer van de aarde’.

***hrdaya*- kan *hitapaka*- worden.**

hrdayaḥ kampati: ‘het hart beeft.’

Rś: *bhāryādiṣu ryasya riaḥ sanaś ca*
snānādiṣu snasya nirūpaṇīyaḥ || 3cd

ratnādike yukta-vikarṣam āha
grhe kihaṃ tadvad ive pivaṃ ca |
kaṣṭe tathā ṣṭasya saṭaḥ prṭhivyām
nipātyate [vai] prṭhumīti⁵²¹ rūpam || 4 ||

hitapakam hrdaye prathame punaḥ
prṭhumam icchati vismaya-sūkṣmayoḥ |
pisumaam sukhamam kvacid arthakam
kupaci pakṣma-pade pakhamam matam || 5 ||

In *bhāryā*, ‘vrouw’⁵²², enz. wordt *rya- ria-*,

In *snāna*, ‘bad’, enz. moet er worden gezien dat *sna- sana-* wordt.

⁵²¹ Ghosh (1954, p. 80) vermeldt in voetnoot ook de variant *prṭhunīti*, zoals Mk.

⁵²² Ik vertaal en maak deze *chāyā* in overeenstemming met het vers van Mk. Hier zou even goed *bhārya-* (dienaar) als voorbeeld kunnen worden gebruikt.

Men zegt dat er een scheiding van verbonden medeklinkers is in *ratna*-, ‘juweel’, enz.

Gr̥ha-, ‘huis’, wordt *kihama*, en *iva* ‘zoals dat’ wordt *piva*.

In *kaṣṭa*-, ‘slecht’, wordt ṣṭa saṭa; voor *pr̥thivī*-, ‘aarde’ komt vaak de vorm *pr̥thumī* voor.

Voor *hr̥daya*-, ‘hart’, is er *hitapaka*-, voor *prathama*-, ‘eerste’, wenst men echter *pr̥thuma*-, voor *vismaya*-, ‘verwondering’, en *sūkṣma*-, ‘klein’, is er *pisumaa*- en *sukhama*-. Voor de betekenis van *kvacit*, ‘ergens’, is er *kupaci*. Voor het woord *pakṣman*-, ‘wimper’, wordt *pakhama*- gebruikt.

Pu: *yuktānām vikarṣaḥ* || 9 ||

pr̥thivyāḥ puthumī || 14 ||

gr̥hasya kihama || 16 ||

*hr̥dayasya hirapama*⁵²³ || 18 ||

kvacit kupaciḥ || 20 ||

Er is een scheiding van verbonden medeklinkers.

Voor *pr̥thivī*-, ‘aarde’, is er *puthumī*.⁵²⁴

Voor *gr̥ha*-, ‘huis’, is er *kihaka*-.

Voor *hr̥daya*-, ‘hart’, is er *hirapaka*-.

Voor *kvacit*, ‘ergens’, is er *kupaci*.

⁵²³ Nitti-Dolci (1938, p. 114) emendeert naar *hitapaka*- zoals in Mk en Rś..

⁵²⁴ u- in *puthumī* lijkt misschien plausibeler dan de varianten van Mk en Rś, die *pr̥thumī* geven. Sircar (p. 120) geeft de vorm *prathumī*.

Mk: *pakṣmaṇi pakhamah*

syāt | *pakhamala-naanā* ||

sūkṣme sukhamah syād

*sukhama tarisṭ*⁵²⁵ ||

vismaye pisumaaḥ syāt |

*karuko*⁵²⁶ *me pisumao* ||

prathame pṛthumam

*pṛthuma-sineho*⁵²⁷ ||

ivasya piva

syāt | *caṃto piva* ||

*ktvas*⁵²⁸ *tūnam eva syāt* || 216 ||

nānye tūṇaṃ-āṇādayaḥ | *hasitūnaṃ* | *phanitūnaṃ* ||

Voor *pakṣman*-, ‘wimper’, kan er *pakhama*- zijn.

pakṣmala-nayanā: ‘het oog met de lange wimpers’

Voor *sūkṣma*-, ‘klein’, kan er *sukhama*- zijn.

sūkṣmaḥ tarhi: ‘klein op dat moment’

Voor *vismaya*-, ‘verwondering’, kan er *pisumaa*- zijn.

guruko me vismayaḥ: ‘Groot is mijn verwondering.’

Voor *prathama*- is er *pṛthuma*-.

prathama-snehaḥ: ‘de eerste liefde’

Voor *iva* kan er *piva* zijn.

canda iva: ‘als de maan.’

Voor *-tvā* als suffix van het absolutivum kan er enkel *-tūnam* zijn.

Er zijn geen andere vormen zoals *-tūnāu* of *-āṇā* enz. *hasitvā*: na te hebben gelachen.

*phanitvā*⁵²⁹: ‘na te hebben bewogen.’

⁵²⁵ *tarisā*= M. *tarihi* < Skt. *tarhi* (PSM 429).

⁵²⁶ *karuko* = M. *garua* < Skt. *guruka*- (PSM p. 288).

⁵²⁷ *sineho* < Skt. *sneha*- (PSM p. 902).

⁵²⁸ De oorsprong van deze benaming voor het suffix van het absolutivum ligt bij het werkwoord *kṛ*.. Net zoals bij andere werkwoordsvormbenamingen is de vorm *kṛtvā* de algemene benaming voor het suffix *tvā*, maar de *ṛ* valt wel weg. Abhyankar p. 121.

⁵²⁹ *phan*. < Skt. *phaṇ*. (PSM 621).

Rś: *gr̥he kihaṃ tadvad ive pivaṃ ca* | 4b

*hitapakaṃ hr̥daye prathame punaḥ
pr̥thumam icchati vismaya-sūkṣmayoḥ |
piśumaaṃ sukhaṃ kvaśid arthakaṃ
kupaci pakṣma-pade pakhamam matam* || 5 ||

kārye kañcaṃ tūnaṃ ādiśyate ktvaḥ 6a

Gr̥ha-, ‘huis’, wordt *kiha-*, *iva* ‘zoals dat’ wordt *piva*.

Voor *hr̥daya-*, ‘hart’, is er *hitapaka-*, voor *prathama-*, ‘eerste’, wenst men echter *pr̥thuma-*, voor *vismaya-*, ‘verwondering’, en *sūkṣma-*, ‘klein’, is er *piśumaa-* en *sukhama-*. Voor de betekenis van *kvaśid*, ‘ergens’, is er *kupaci*. Voor het woord *pakṣman-*, ‘wimper’, wordt *pakhama-* gebruikt.

Voor *kārya-*, ‘plicht’, wordt *kañca-* genoemd, voor *-tvā -tūnaṃ*.

Pu: *pakṣma-sūkṣmayoḥ pakhama-sukhamau* || 11 ||
vismayasya piśumaaṃ || 15 ||
ivasya piva || 19 ||
ktvā⁵³⁰ tūnaṃ || 21 ||

Voor *pakṣman-*, ‘wimper’, en *sūkṣma-*, ‘klein’, is er *pakhama-* en *sukhama-*.

Voor *vismaya-*, ‘verwondering’, is er *piśumaa-*.

Voor *iva*, ‘zoals’, is er *piva*.

Voor *-tvā* is er *-tūnaṃ*.

⁵³⁰ Abhyankar p. 121.

Mk: *nya-ṇya-jñeṣu ñño vā*

syāt | kaññakā, kannakā | saraññam, sarannam | piññātaṃ, pinnātaṃ | jñasya ṇatve kṛte natvam ||

ṭā-ṇasi-ṇas-ṇiṣu ci vā rājñah | nā-no-nayaś ca teṣām

eṣu rājño jñasya cikāro vā syāt | ṭāyā nā ṇasi-ṇasor no ñer niś ca syuḥ ||

rācinā, rannā | rācino, ranno | rācini, ranni | pakṣe raññā, rañño, raññi ca ||

iha śeṣaṃ śaurasenīvat || 217 ||

śeṣaṃ sarvaṃ sup-tiñ-ādi-kāryam ||

In plaats van nya-, ṇya- en jña- kan er ñña- zijn.

kanyaka:- ‘jong meisje’. *saranya*:- ‘hulpzoekend’. *viṣṭāta*:- ‘beroemd’. In het geval van jña is er ook ṇa of na.

In de instrumentalis, ablatief, genitief en locatief singularis is er van rajan-, ‘koning’, soms ci. Soms heeft het ook nā, no of ni.

In deze [naamvallen] kan de jña van *rājñah* soms ci worden. Voor de instrumentalis kan er nā zijn, voor de ablatief en genitief kan er no zijn en voor de locatief ni.

rājñā: door de koning, *rājñas*: van de koning, *rājñi*: bij de koning. Aan de andere kant is er ook de vorming met ññ.

Hier is de rest zoals in het Śaurasenī.

Al de rest zijn de zaken i.v.m. verbuiging en vervoeging.

Rś: *nya-jña-nyānām ñño bhaven nityam atra |*

rājño rāciṣ ṭā-ṇasi-ṇas-ṇiṣu syāt

tasmin raññā rācinā caivam anyat || 6 bcd

ṇya, jña en nya kunnen hier gewoonlijk ñña worden.

rājan-, ‘koning’, kan *rāci* in de instrumentalis, ablatief, genitief en locatief singularis worden.

Daarvoor is er anders ook *raññā* en *rācinā*.

Pu: *nya-jña-nyānām ññah || 10 ||*

ṭā-ṇasi-ṇas-ṇiṣu rājño rācir vā || 22 ||

nya, jña en ṇya worden ñña.

In de instrumentalis, ablatief, genitief en locatief is *rajan-*, ‘koning’, soms *rāci*.

Mk: *māgadhī-sadrśaṃ rūpam iṣyate yuṣmad-asmadoḥ | kevalaṃ tvetayor bhasya phatvaṃ necchanti sūrayaḥ || 218 ||*

tumaṃ, tuṃbhe | hakke, aṃbhe ityādayaḥ ||

Men wenst dat de vorm van yuṣmad- en asmad- gelijk is aan het Māgadhī. De wijzen wensen niet dat bha (enkel) pha wordt in de dualis.⁵³¹

yūyaṃ: ‘jullie twee’. *vayaü*: ‘wij twee’. Aldus ook de andere.

Pu: *yūyaṃ-vayaṃ arthe tuppha apphe ca || 23 ||*

Voor *yūyaṃ*, ‘jullie twee’, en *vayaṃ*, ‘wij twee’, is er *tuppha* en *apphe*.

Pu⁵³²: *ghasya pikkā || 13 ||*⁵³³

tiraś ca tiriaṃ ca || 17 ||

bhavater ho-huvau || 24 ||

(Van *gha-* is er *pikka*)

tiraś, ‘over’, wordt *tiriaṃ*

bhū., ‘zijn’, wordt *ho* of *hū*.

Mk: *iti śrī-mārkaṇḍeya-kavīndra-kṛtau prākṛta-sarvasve
kekaya-paiśāciky-anuśāsanam ūnaviṃśaḥ pādaḥ || 19 ||*

⁵³¹ Met deze regel reageert Mk op Pu 23.

⁵³² Dit zijn extra regels die geen correspondent hebben in de regels uit Rś en Mk.

⁵³³ Nitti-Dolci (1938, p. 113) heeft geen vertaling. *pikka* < Skt. *pakva* (Pischel § 101): ‘gebakken’. Sircar (p. 119) geeft als tekst *pakvasya pikkā*, maar het is onduidelijk of hij dit zelf heeft geïnterpoleerd, of dat hij het geattesteerd heeft teruggevonden.

Aldus het negentiende hoofdstuk, een instructie in de taal Kekaya-Paiśāciki, in de *Prākṛta-Sarvasva*, samengesteld door de prins der dichters śrī Mārkaṇḍeya.

Rś: *samāptam idaṃ kaikeyaṃ nāma paiśācikam* ||

Hier is beëindigd dit Paiśācika met de naam Kaikeya.

Pu: *samāptam idaṃ kaikeyaṃ nāma paiśācikam* ||

Hier is beëindigd dit Paiśācika met de naam Kaikeya.

Mk: *viṃśatitamah pādaḥ* |

Hoofdstuk twintig

R: *tr̥tīya-stabake paiśācika-vidhānam*

Derde hoofdstuk: De regelgeving voor Paiśācika [deel II]

Pu: *viṃśo‘dhyāyaḥ śaurasena-paiśācikaṃ*⁵³⁴

Hoofdstuk twintig: Śaurasena Paiśācika

⁵³⁴ Dit is de titel van Ghosh (1954, p. 169). Nitti-Dolci (1938, p. 29) geeft de titel *Śaurasenapaiśācika*.

Mk: *atha śaurasena-paiśācīkī*
śaurasenābhīdhā tv asyāḥ
asyāḥ kekaya-paiśācīkītaḥ siddhiḥ ||
sasya śaḥ
mānuṣe haṣati | piśune⁵³⁵ ||
rasya lo bhavet |
luhilaṃ ||
ca-vargasyopariṣṭādyāḥ
syāt | ychale⁵³⁶ ||
kṛtādiṣu kaḍādayaḥ || 219 ||
syuḥ | kaḍe | maḍe | gaḍe ||

Nu volgt het Śaurasena Paiśācīkī.

De naam van dit [Paiśācīkī] is Śaurasena.

Het resultaat hiervan is afkomstig van het Kekaya Paiśācīkī.

sa wordt śa.

mānuṣa haṣati: ‘de man lacht.’ *piśuna-*: ‘verraderlijk’.

ra kan la worden.

rudhira: ‘rood’.

Van de palatale groep begint [de uitspraak] bovenaan [in de mondholte].

chala-: ‘bedrog’.

kṛta enz kan kaóa enz. worden.

kṛta-: ‘gemaakt’. *mṛta-*: ‘gestorven’. *gata-*: ‘gegaan’.

Rś: *paiśācikaṃ yat kila śaurasenaṃ*
tasmī śa-soḥ syāt prathamāḥ śakārah |
sarvatra rephasya lakāra eva
śkaḥ kṣasya kaukṣeyaka-rākṣasāḍau || 7 ||

⁵³⁵ *piśuna-* = M. *piṣuṇa-* < Skt. *piśuṇa-* (PSM 533).

⁵³⁶ *ychala-* = M. *chala-* < Skt. *chala-* (PSM 336)

ahuni budhair matam adhunā
bhavati pīaṃ tipī pibateḥ |
kṛta-mṛtayoh kaḍa-maḍa-vad
gata uditam gaḍa mānavaiḥ || 8 ||

Het Paiśacika dat Śaurasena is, daarin kunnen ṣa en sa meestal een śa worden.

ra wordt overal enkel la .

kṣa wordt śka in *kaukṣeyaka*, ‘zwaard’, en in *rākṣasa*, ‘demon’, enz.

Door de wijzen wordt *ahuni* voor *adhunā*, ‘nu’, voorgesteld.

In het presens derde singularis van *pibati*, ‘hij drinkt’, is er *pīa*.

Voor *kṛta*-, ‘gemaakt’, en *mṛta*-, ‘gestorven’, zijn er de vormen *kaḍa* en *maḍa*.

De mensen zeggen *gaḍa*, voor *gata*-‘gegaan’.

Pu : *atha śaurasenam || 1 ||*
 ro laḥ || 2 ||
 ṣa-soḥ śaḥ || 3 ||
 cur vyakta-tālavyaḥ || 4 ||
 pibateḥ ptantaḥ || 10 ||
 kṛta-mṛta-gatānām kaḍa-maḍa-gaḍāḥ || 11 ||

Nu volgt het Śaurasena.

ra wordt la.

ṣa en sa worden śa.

Van ca is er een palatale uitspraak.

Van *pibati* is de pa een ta (op het einde?).⁵³⁷

Kṛta-, ‘gedaan’, *mṛta*-, ‘gestorven’, en *gata*-, ‘gegaan’, worden *kaḍa*, *maḍa* en *gaḍa*.

⁵³⁷ Zie Rś. 8. Nitti-Dolci (1938, p. 115) vertaalde dit vers niet. Deze vertaling is onder voorbehoud.

Mk: *kṣasya cchaḥ*

syāt | *laycchane* | *paycche* ||

*sthā-vikṛte tṭhasya*⁵³⁸ *śtaḥ*

syāt | *yciṣṭati* | *anyasya tu laṭṭhī*⁵³⁹ ||

tta-tthayoḥ śa ūrdhvaṃ syāt |

āgamo āyam | *maṣṭte* | *iṣṭhī*⁵⁴⁰ ||

ddhasya tthaḥ kvacid iti kecit

atthāśanaṃ | *kvacid-graṇāt paṭṭhati*⁵⁴¹ ||

ataḥ sor et

ato'd-antāt | *mānuṣe* | *pane*⁵⁴² ||

amo vā syāt || 220 ||

ed ity eva | *mānuṣe, mānuṣaṃ vā* | *pane, panaṃ vā* ||

kṣa kan ccha worden.

lakṣana:- ‘teken’. *pakṣa*:- ‘vleugel’.

In de afgeleide vormen van *sthā*-, ‘staan’, kan *tṭha śta* worden.

tiṣṭhati: ‘hij staat’. Anders is er *yaṣṭi*: ‘hij offert’.

Voor *tta* en *ttha* kan er *śa* komen te staan.

Deze komt er bij. *matta*:- ‘vreugdevol’. *strī*:- ‘vrouw’.

ddha wordt volgens sommigen *ttha*, en ook op andere plaatsen.

ardhāśana:- ‘een halve maaltijd’. Ten gevolge van het gebruik van ‘op andere plaatsen’:

vadhate: ‘hij slaat’.

In de nominatief singularis van de stammen op *a* is er *e*.

Ten gevolge van het eindigen op een *a*: *mānuṣya*:- ‘mens’; *pañc*:- ‘vijf’.

Soms kan dit ook in de accusatief gebeuren.

Daar komt dus ook een *e*. *mānuṣyaṃ*: ‘mens’; *pañcam*: ‘vijf’.

⁵³⁸ Acharya (p. 169) aanvaardt niet de lezing *ṣṭhasya*, omdat deze vorm volgens hem niet voorkomt in het Prakrit. Zijn reconstructie als *ṣṭha* is vreemd, want dit komt noch in het Skt. *tiṣṭhati* voor, noch in het Śau *ciṭṭhadi*. Dus ofwel dient men te reconstrueren als *tṭhasya*, ofwel als het Skt. *ṣṭhasya*. Wanneer men vers 9 van Rś bekijkt, dan lijkt een reconstructie naar *tṭhasya* het meest relevant, want Rś geeft ook deze vorm. Nitti-Dolci p. 115.

⁵³⁹ *laṭṭhī* < *laṣṭhati* < *yaṣṭi* (Pischel § 255, Nitti-Dolci (1938) p. 115).

⁵⁴⁰ *itthī* < Skt. *strī* (Pischel § 146, Masica p. 172). Deze voorbeelden zijn onduidelijk doordat de taal waaruit Mk vertrekt, het Kaikeya Paiśācika, ons onbekend is.

⁵⁴¹ *vadhate* > *vaddhai* / *paddhati* / *prṣṭ* (PSM 514). Acharya (p. 270 vn. 13) hierbij dat *paṭṭhati* waarschijnlijk afkomstig zou zijn van het Skt *vadhate*, dat in het Pkt *vaddhai* zou zijn.

⁵⁴² *pana* > Skt. *pañca* (PSM 537).

Rś: *mataṃ bhāriā-ryādikaṃ pūrva-tulyaṃ*
tathā tv atthi ādau punas tthasya yadvat |
iha sthā-vikāre tthakārasya ca ṇṭaḥ
sthite tu tthia ściṇṭadīty ādi bodhyam || 9 ||

nindādike syād ata ī śiālī
anyatra ed eva [pale manuśśe] |
amaś ca vā e kathayanti gāme
gāmam [tu vā] kekayavat prayojyam || 10 ||

Men beschouwt *bhāriā*, ‘vrouw’, en *ryā* enz. gelijk aan het voorafgaande.⁵⁴³ In *atthi*, (= *asti*: ‘hij is’, enz. blijf de *ttha* ook zoals ze is. Hier in de afgeleide vorm van *sthā*, ‘staan’, moet er opgemerkt worden dat *ttha* ṇṭa wordt, zoals in *ściṇṭadi* (= *tiṇṭhati*: ‘hij staat’) en *sthita*-wordt *tthia*.

Bij verachting en dergelijke kan de *a* van de *a*-stammen *ī* worden, bv. *syāla*: ‘schoonbroer’.

Anders is er ook *e*, bv. *paraḥ manuṣyaḥ*: ‘een andere man’.

Ze gebruiken *e* optioneel ook voor de accusatief singularis, bv. *gāmin-*: ‘gaande’.

Ook *gāmam* zoals in het Kekaya wordt nog gebruikt.

Pu: *kṣasya śkaḥ || 5 ||*
thasya śtaḥ || 7 ||
*sthā-vikṛteḥ śtasya śtaḥ || 8 ||*⁵⁴⁴
stasya tha ity eke || 9 ||
ad-antāt sor et || 14 ||
amo vā || 15 ||
luk ca || 16 ||

kṣa wordt *śka*.

tha wordt *śta*.

De afgeleide vorm van *sthā*., ‘staan’, *śta*, wordt veranderd naar *śtā*.

⁵⁴³ Rś verwijst hier naar het eerder behandelde Kaikeya Paiśācīka vers 3.

⁵⁴⁴ De oorspronkelijke zin was *stasya śtā-vikṛtiḥ śtaḥ*. Hier werd gekozen voor de emendatie van Nitti-Dolci (1938, p. 115).

sta wordt volgens enkelen tha.

De nominatief singularis van de woorden eindigend op -a is e.

Optioneel is er [e] bij de accusatief singularis.

Soms is er een wegvallen [van de uitgang?].

Mk: *adhunetyādiṣv artheṣv ahuṇītyādyās ca dṛśyante* |

ahuṇi, hake, tume, ityādayaḥ ||

śeṣaṃ tu prākṛtavad vadanti kecit tu māgadhīvad vā || 221 ||

iti śaurasena-paiśācikī ||

In de betekenis van *adhunā*, 'nu', ziet men hier ook *ahunī*, enz.

adhunā: 'nu'. *aham*: 'ik'. *tvam*: 'jij', enz.

Voor de rest spreken ze zoals in het Prakrit⁵⁴⁵, sommigen echter zoals het in het Māgadhī.

Aldus het Śaurasena Paiśācikī.

Rś : *ahuni budhair matam adhunā* 8a

Door de wijzen wordt *ahuni* voor *adhunā*, 'nu', voorgesteld

Pu : *adhunāder ahuṇādayaḥ* || 12 ||

śeṣaṃ prākṛtavac ca || 17 ||

adhunā, 'nu', wordt *ahuṇā*, enzoverder.

De rest is zoals in het Prakrit.⁵⁴⁶

⁵⁴⁵ We kunnen aannemen dat men hier het Standaard Prakrit Mahārāṣṭrī bedoelt.

⁵⁴⁶ We kunnen aannemen dat men hier het Standaard Prakrit Mahārāṣṭrī bedoelt.

Mk: *ra-layo viparyayaś cet pāñcālī nāma paiśācī* |

kerimaṃtilaṃ ||

iti pāñcāla-paiśācī ||

iti śoḍaśadhā bhāṣā mayā proktāḥ prayatnataḥ || 222 ||

icchā ced itarād bodhyam atrānya-mata-varṇitam |

kiṃ ca |

saṃskṛta-saṃkīrṇābhyāṃ sahitā aṣṭādaśety āhuḥ || 223 ||

bāhlikī-pāñcālyor antarbhāvāc caturdaśety apare |

saṃskṛta-saṃkīrṇābhyāṃ saha śoḍaśa kevalaṃ mate teṣāṃ || 224 ||

iti

Soms is er een omkering van ra en la in het Paiśācī met de naam Pāñcālī.

kelimandira-: ‘plezierhuis.’

Aldus het Pāñcāla Paiśācī.

Aldus zijn door mij de zestien talen met grote inspanning uitgelegd. Omdat iemand het wenst⁵⁴⁷ kan de opinie van anderen beschouwd worden.⁵⁴⁸

Namelijk:

[Sommigen] zeggen dat er achttien zijn, met Sanskrit en het Gemengde [Paiśācī] erbij. Anderen zeggen dat er veertien zijn doordat ze Bāhlikī en Pāñcālī niet apart beschouwen⁵⁴⁹ In hun opinie zijn er dan enkel zestien samen met het Gemengde [Paiśācī] en het Sanskrit.⁵⁵⁰

Rś: *pai-ācikāni dvividhāni ʔuddha-*

saū kārōa-bhedena tv athoditāni |

tattvādimaū saptakam atra ʔuddhaū

saū kārōam anyat tu catuḥkam āhuḥ || 1 ||

⁵⁴⁷ lett.: ten gevolge van één of andere wens.

⁵⁴⁸ Mk verwijst hier naar zijn inleiding. Daar noemt hij zelf maar elf Paiśācika's, maar hij vermeldt wel dat het er ook zestien kunnen zijn.

⁵⁴⁹ lett.: ingevolge het inherent nemen van het Bāhlikī en het Pāñcālī.

Dit is vreemd want Mk neemt het Bāhlikī ook als inbegrepen.

⁵⁵⁰ Acharya pp. 122-123.

*ra-loḥ punaḥ paryayatve vadanti
pāñcāla-paiśācikaṃ atra taj-jñāḥ |
tad gauḍa-paiśācikaṃ iṣyate [tu]
syātām ra-lau rasya ca lasya ca dvau || 11 ||*

Men noemt de Paiśācika's tweevoudig, door het verschil tussen de Zuivere en de Gemengde vorm. Ze zeggen dat er hier eerst zeven werkelijk Zuivere [Paiśācika's] zijn, en aan de andere kant vier Gemengde.

Zij die dit [onderwerp] kennen zeggen dat het Pāñcāla Paiśācika een omkering heeft van ra en la. Men wenst dat er in het Gauḍa Paiśācika ra en la beiden gebruikt kunnen worden voor la en ra.

Pu : *pāñcālādayaḥ svalpa-bhedā lokataḥ || 18 ||
lakārasya rephaḥ || 19 ||
śeṣaṃ pūrvavan neyam || 20 ||*

De kleine verschillen van het Pāñcāla en andere zijn af te leiden uit de lokale spreektaal.

De ra is er voor la.

De rest is af te leiden zoals het voorgaande.

Rś:⁵⁵¹ *mataṃ māgadhaṃ nāma paiśācikaṃ tu
yadā māgadhānāṃ prajāyet bhāṣā |
atha vrācaḍaṃ nāma paiśācikaṃ tat
padānāṃ yadā saṃskṛtair miśraṇā syāt⁵⁵² || 12 ||*

⁵⁵¹ De inhoud van de volgende verzen komt niet voor bij Mk of Pu. Ze typeren het verschil in behandeling van de Paiśācī's bij Rś.

⁵⁵² *miśraṇa*:- n. 'mengeling'. Hier meervoud zonder congruentie met *syāt*. *syāt* congrueert met het verzwegen *bhāṣā*, of met *paiśācikaṃ*.

jajñe śa-bhedād aparaṃ ca paiśā-
cikaṃ bhavet tat kila sūkṣma-bhedam ।
gūḍekṣu-mādhurya-vadasya tāvan
na vidyate nirvacanāya śaktiḥ ॥ 13 ॥

saṃkīrṇa-paiśācikaṃ atra śuddhā-
śuddha-prabhedāt prathamam dvibhedam ।
śuddham tu bhāṣā pada-śuddha-bhedād
dvidhā vibhaktaṃ kavayo vadanti ॥ 14 ॥

dvividham pada-śuddham iṣyate
matam ekaṃ punar ardha-śuddhakam ।
aparaṃ tu nirucyate catu-
ṣpada-śuddham tad idaṃ vivicyate ॥ 15 ॥

yady eka-bhāṣām ayam ardham anya-
bhāṣām ayaṃ cāparam ardha-śuddham ।
caturṣu pādeṣu yadā catasro
bhāṣāś catuṣpāda-viśuddham⁵⁵³ etat ॥ 16 ॥

tila-taṇḍulavad yadā tu bhāṣāḥ
praviśantīha bahu-prakāra uktāḥ ।
tad aśuddham udāhataṃ tu kāvyaṃ
tad iha tv asya ca [kāritaṃ] krameṇa ॥ 17 ॥

yathā mama -
kamalā-kāma-[saṃ]lola-kāmakalākula-komalālikāḥ ।
kali-kāla-kāla-kalilaṃ muñca [tā]mu moha-kal-lolam ॥ 18 ॥

atra pāñcāla-paiśācikāvilāḥ saṃskṛtāḥ [śabdāḥ] । sarvā eva pañcapañcāśad bhāṣāḥ ।
saṃkīrṇaḥ śaurasenī-saṃskṛtayoḥ saṃkaro yathā mālatī-mādhave -

⁵⁵³ viśuddha- i.p.v. śuddha- m.c.

sarale sāhasa-rāgaṃ parihara rambhoru muñca saṃrambhaṃ |
virasaṃ virahāyāsaṃ soḍhuṃ tava cittam asahaṃ me || 19 ||

evaṃ bhāṣād vaya-saṃkaro draṣṭavyaḥ | tac ca ardha⁵⁵⁴-śuddhaṃ yathā -
bhāveṇa viraha-sihiṇo⁵⁵⁵ maṇīsu saṇe⁵⁵⁶ phuḍia⁵⁵⁷-paḍiesu⁵⁵⁸ |
kaṇṭhe kevala-sūtraṃ virahinyāḥ kāla-pāśa iva || 20 ||⁵⁵⁹

yathā vā kasyacit -
[jayati janatābhivāñchita-phala-pradaḥ kalpa-pādapo giriśaḥ]
jaai maḍam⁵⁶⁰ āruhanṭī giri-taṇā⁵⁶¹ paṇai⁵⁶²-kappala⁵⁶³ || 21 ||

evaṃ lakṣma drṣṭyā sarvāsāṃ bhāṣāṇāṃ saṃkaro draṣṭavyaḥ |

Het Paiśācika met de naam Māgadha is beschouwd als de taal die eertijds ontstaan zou zijn in Māgadha.

Daarnaast is er het Paiśācika met de naam Vrācaḍa, dit zou bestaan uit mengelingen van woorden met Sanskrit.

Men weet dat ten gevolge van een verschil [in gebruik] van śa er nog een ander Paiśācika zou zijn, namelijk het Sūkṣmabheda, ‘het kleine verschil’⁵⁶⁴. Men kent geen mogelijkheid om het [verschil] helder uit te leggen, zoals bij het spreken over [het verschil in] zoetheid bij ghee of suikerriet.

⁵⁵⁴ -ddha- moet waarschijnlijk als een fout in de uitgave gezien worden.

⁵⁵⁵ *sihiṇa* < Skt. *sikhin*- (PSM 906)

⁵⁵⁶ *saṇe*: *saa* < Skt. *sadas* (PSM 828). MW: ‘seat, residence, abode’. Ghosh (1954, p. 154) vertaalt dit woord met “in the bed”. Dit zou betekenen dat -ṇe de uitgang is van de L.sg. Deze uitgang werd echter niet terug gevonden, de gangbare uitgang voor de L.sg. in het Ś is -e. Van Den Bossche p. 72.

⁵⁵⁷ *phuḍia* = M. *phuria* < Skt. *sphurita* (PSM 624-625).

⁵⁵⁸ *paḍia* < Skt. *patita*- (PSM 515).

⁵⁵⁹ In dit vers merkt men de vermenging van Sanskrit met Śaurasenī aan de Śaurasenī woorden *sihiṇo*, *saṇe*, *phuḍia*, *paḍiesu*. Waarschijnlijk is het eerste vers Śaurasenī, en het tweede vers Sanskrit.

⁵⁶⁰ *maḍa* < Skt. *mṛta*- (PSM 668).

⁵⁶¹ *taṇā* < Skt. *tanayā*- (PSM 426).

⁵⁶² *paṇai* < Skt. *praṇayin*- (PSM 530).

⁵⁶³ *kappa* < Skt. *kalpa*- (PSM 222).

⁵⁶⁴ Deze naam doet enigszins raar aan. In letterlijke vertaling is het natuurlijk een vorm van *bahuvrihi*-compositum: de [taal] die voorzien is van een klein verschil. Grierson (1925 pp. 125, 137) is er van overtuigd dat men de taal met deze naam als een apart Paiśācī dialect dient te zien.

De eerste afsplitsing⁵⁶⁵ is hier het Gemengde Paiśācika ten gevolge van het verschil zuiver en onzuiver. De dichters spreken over een tweede afsplitsing in het Zuivere [Paiśācika], ten gevolge van het onderscheid in de zuiverheid tussen de verzen.

Er wordt gezegd dat er een tweedeling is bij het Zuivere [Paiśācika] in de verzen, één [vers] wordt er beschouwd als Half Zuiver, het ander wordt beschouwd als voor Een Vierde Zuiver. Daarom wordt dit gescheiden.

Als de helft bestaat uit de ene taal, en als de andere helft bestaat uit een andere taal, dan is het Half Zuiver. Wanneer er in de vier versvoeten vier talen zijn, dan is het voor Een Vierde Zuiver.

Wanneer talen, zoals sesam en rijst, hier [in een vers] binnengaan en op velerlei manier zijn uitgesproken, dan wordt het gedicht Onzuiver gevonden. Daarvan is er hier nu een compositie op die manier.

Namelijk van mij :

De tere Prakrit dichters zijn verward door Rati en verward door het verlangen naar Lakṣmi. Laat los de illusie van vreugde, ondoordringbaar als de duisternis van de Kali tijd.⁵⁶⁶

Hier zijn er Sanskritwoorden vermengd met Pāñcala Paiśācika. Er zijn in totaal 55 talen.⁵⁶⁷ Het Gemengde is een samenraapsel van Śaurasenī en Sanskrit, zoals in *Mālatīmādhava*, ‘Mālatī en Mādhava’.⁵⁶⁸

Eenvoudig [meisje], geef [deze] overhaaste passie op, lieflijk [meisje], laat [dat] vurig verlangen los; mijn hart is niet in staat de pijnlijke last van een scheiding van jou te dragen.⁵⁶⁹

⁵⁶⁵ lett.: *dvibheda*:- ‘tweedeling’.

⁵⁶⁶ Deze vertaling is onder voorbehoud. Ghosh (1954, p. 154) vertaalt als volgt: “O you, who longest for the love of Lakṣmī, and whose hairs are out of order due to love-sport, leave you the turmoil of delusion caused by the black confusion of the Kali Age.”

⁵⁶⁷ Acharya (p. 123) geeft voor dit aantal een verklaring: acht *bhāṣā*’s, negen *vibhāṣā*’s, zeventenwintig *Apabhraṃśa*’s en elf *Paiśācika*’s.

⁵⁶⁸ Dit is een werk van de drama-auteur Bhavabhūti.

⁵⁶⁹ Karmarkar, p. 120, *MM*. VI, 10. In de noten vermeldt Karmarkar (p. 288): “The verse is so composed that it reads the same both in Sanskrit and Prakrit. This is called प्राकृतसमकम्.”

Aldus moet men door [het gebruik van] de taal een verwoven vermenging zien. Dan is er ook het halfzuivere [Paiśācī], zoals:

Toen de parels trilden en op het bed vielen, veroorzaakt door de aanwezigheid van de hitte van de scheiding, toen was het alsof het eenzame koord rond de hals van de verlaten vrouw het snoer van de Dood was.

Of zoals van deze :

Śiva die de bergen bewoont, de wensboom die aan het volk de vruchten geeft die zij wensen, hij zegeviert; zij die oprijst naar de dood, dochter van de bergen, de wensliane voor haar aanbidders, zij zegeviert.⁵⁷⁰

Aldus na deze definitie gezien te hebben, kunnen we een vermenging van alle talen zien.

Mk: *śrī-mad-vīra-mukundadeva-nṛpatau doḥ-stambha-kumbhīnasa -*
 krīḍā-grasta-samasta-śātrava-kula-prāṇānile dharmataḥ |
 śāsaty utkala-medinīm raghu-patau sākṣād ayodhyāmiva
 grāme vīra-vara-pratāpa-nṛpateḥ pūrṇo nibandho navaḥ ||

Toen de edele en mannelijke heer Mukundadeva, die met zijn adem als de wind een hele groep van vijanden greep, als in een spel een slang als een arm [stevig] als een boomstam, rechtvaardig het land Orissa regeerde, zoals Raghupati het land Ayodhya in levende lijve regeerde, toen is er in het dorp van de grote heldhaftige koning Pratāpa deze nieuwe literaire compositie voltooid.⁵⁷¹

iti ñrā mārkaḍōeya-kavāndra-kṣtau prākṣta-sarvasve pai-ñciky-anu-ñsanaii
viü ñatitamap pàdap || 20 ||

⁵⁷⁰ Dit is een lofvers aan Śiva-Giriśa, Śiva die in de bergen woont, en aan Parvatī, zijn gemalin. De eerste regel, gericht aan de **mannelijke** Śiva, staat in het Sanskrit, de tweede regel aan de **vrouwelijke** Parvatī staat in het Saurasenī. Ghosh (1954, p. 155) verwijst naar Grierson die het eerste vers geïdentificeerd heeft als voorkomend in de *Sarasvatīkaṇṭhābharāṇa*, II 9.

⁵⁷¹ Acharya (p. 17) verwijst naar dit vers om Mārkaṇḍeya te situeren. Zie p. 36.

Aldus het twintigste hoofdstuk, een instructie in de taal Paiśācīkī, in de *Prākṛta-Sarvasva*, samengesteld door de prins der dichters śrī Mārkaṇḍeya.

|| *samāptaś cāyaṃ granthaḥ* |

Deze compositie is zo beëindigd.

Rś : *iti prākṛta-kalpa-tarau pañcadaśa-kusumais tṛtīya-śākhā niruktā* ||

Aldus is hier de derde tak met de vijftien bloemen in de *Prākṛta-Kalpataru* uitgelegd.

*iti śrī-rāma-tarkavāgīśa-bhaṭṭācārya-viracitaḥ saptapañcāśat-triśatī-vinirmīta-śākhā-trayeṇa
phalavān (prākṛta)kalpa-taruḥ sampūrṇaḥ*

Aldus is de vruchtdragende wensboom van het Prakrit, met drie takken die uit driehonderdzevenenvijftig [bloemen] bestaan, samengesteld door de grote leraar śrī Rāma Tarkavāgīśa beëindigd.

Pu: *samāptam śaurasenaṃ paiśācikaṃ sūtram*

Het hoofdstuk over het Śaurasena Paiśācika is beëindigd.

iti puruṣottama-devasya paiśācikaṃ sūtraṃ samāptam ||
sam 385 jepū likhitam uttama-śrī-jñānena saptatvarṣādhika-vayasā ||

Zo is het deel van Puruṣottamadeva over Paiśācika beëindigd.

Het werd geschreven in het jaar 385 met de kennis van de hoogste heer, met een leeftijd van meer dan zeventig jaar.⁵⁷²

⁵⁷² Nitti-Dolci (1938), p. IX. Het jaartal slaat op de Nepalese tijdrekening.

Besluit

Dit werk is tot stand gekomen vanuit een interesse voor taal en voor de regels van de taal. Aan de hand van dit werk hoopte ik een overzicht te geven van de Indische taalkunde tot aan de late Prakrit grammatica, met een illustratie van de Prakrit grammatica door de tekst van drie grammatici. Mijn bedoeling was om een blik te gunnen op de werkwijze van deze grammatici, hoe ze hun werk opvatten, en hoe ze zichzelf plaatsten tegenover de aanwezigheid van vele verschillende talen in India. Met de inleiding heb ik geprobeerd daar iets meer duiding bij te geven.

Hier, in dit besluit, kan ik tot mijn spijt niet zeggen dat ik een grammatica opgesteld heb. In de geest van het hele werk heb ik de vertaling eerder letterlijk dan interpreterend opgevat. Dit werk gaat over grammatica, maar het is geen grammatica. Daarom werden de regels van de grammatici niet weergegeven als was dit een handgrammatica klaar voor gebruik. Ik heb getracht de tekst voor zich te laten spreken. Het was mij ook niet de bedoeling om voor elk Prakrit woord dat de grammatici aanhalen een hedendaagse wetenschappelijke verklaring te geven, want deze verklaringen zijn meestal gebaseerd op wat de Indische grammatici zelf zegden. De teksten van de auteurs spraken voor zich, en hadden geen nood aan verdere interpretatie van mijn hand.

De intentie van de grammatici zelf spreekt volgens mij uit hun werk. Ze wilden een leidraad vormen voor de literaire auteurs, een praktische handleiding tot het schrijven van een mooi en correct proza, poëzie of dramawerk. Dat hun grammatica's ook nu nog gelezen en gebruikt worden, toont aan dat zij dat doel overstegen hebben. Voor ons zijn zij getuigen van het verleden, die ons niets vertellen over het leven of de cultuur, maar die wel iets laten zien van één van de belangrijkste typisch menselijke fenomenen. Zij schreven over de taal, in al zijn vorm en kleur.

In de loop van het werk ontstond de behoefte om vanuit een vergelijking te werken. Het naast elkaar leggen van de werken van met elkaar samenhangende grammatica's biedt verschillende voordelen. Het vergemakkelijkt ten eerste de vertaling, want bepaalde regels met duistere omschrijvingen worden duidelijk aan de hand van dezelfde regels bij de andere grammatici. Ten tweede, de gelijkenissen en verschillen tussen de inhoud van de drie werken zijn interessant voor verder onderzoek. Bij een studie van een Prakrit werk kunnen de van elkaar afwijkende regels misschien uitkomst bieden voor bepaalde anomalieën in de

grammatica. Ten derde is het natuurlijk ook een interessante oefening om de verschillen van stijl in de grammatica's te onderzoeken. De vergelijking hoeft zich ook niet te beperken tot deze drie grammatica's, ook de werken van andere grammatici als bijvoorbeeld Vararuci zouden hier in gevoegd kunnen worden.

De Indische grammatica is een interessant en veelomvattend onderwerp dat open staat voor meer onderzoekswerk. Verschillende problemen uit de sociolinguïstiek en de algemene taalkunde vinden hier een illustratie. Zo is het heel interessant om de verschillende toepassingen en gebruiken van het Prakrit in de vorige eeuwen te bekijken, en algemener, het statuut van een taal als literaire of als gesproken taal. Ook het strenge conservatisme van het Sanskrit dat soms ook overgenomen wordt door de latere Prakrit auteurs is een bijzonder fenomeen.

Daarnaast zou men in de vergelijkende taalkunde de blik kunnen verruimen en het Prakrit uit de Indo-Arische sfeer te halen en zo een grensoverschrijdend taalonderzoek te verrichten, naar bijvoorbeeld de Dravidische of Munda - invloed. In verband met hedendaags cognitivistisch onderzoek is het interessant om met behulp van deze 'inheemse' grammatica's de ontwikkeling van een strenge nominatief-accusatief taal als het Sanskrit naar een taal als het Hindi, die eerder tot het ergatief-absolutief type behoort, te bekijken, evenals de manier waarop de Indische grammatici daarmee omgaan.

Op deze onderwerpen ben ik vaak gestoten tijdens deze thesis, maar zij vielen buiten het bestek van het werk.

Hierbij is dit werk beëindigd. Desalniettemin hoop ik dat het geen eindpunt betekent voor het onderzoek naar Indische grammatica.

Afkortingien

BSOS: Bulletin of the School of Oriental Studies

GOS: Gaekwad's Oriental Series

JRAS: Journal of the Royal Asiatic Society

MW: Monier-Williams

PSM : Pāia-Sadd-Mahaṇṇavo

Mk: Mārkaṇḍeya

Pu: Puruṣottama

Rś: Rāmaśarman

AMg : Ardhamāgadhī

JM : Jain Māhārāṣṭrī

JŚ : Jain Śaurasenī

M : Māhārāṣṭrī

Mg : Māgadhī

Pkt: Prakrit

Ś : Śaurasenī

Skt: Sanskrit

Ap: Apabhraṃśa

Pai: Paiśācī

Veṇ: *Veṇīsamhāra* van Bhaṭṭa Nārāyana

Śak: *Śakuntalā* van Kālidāsa

Mṛch: *Mṛcchakaṭika* van Sūdraka

NŚ: *Nāṭyaśāstra* van Bharata

MM: *Mālatīmādhava* van Bhavabhūti

Bibliografie

Tekstuitgaves

ACHARYA, K.C. [ed.], 1968: *Mārkaṇḍeya's Prākṛta-Sarvasva*. Ahmedabad: Prakrit Text Society.

GHOSH, M. [ed.], 1954 : *Rāmaśarman's Prākṛta-Kalpataru*. Calcutta: Asiatic Society.

NITTI-DOLCI, L. [ed.], 1938: *Le Prākṛtānuśāsena de Puruṣottama*. Paris: Société Asiatique.

SIRCAR, D.C., 1943 : *A grammar of the Prakrit language, based mainly on Vararuchi, Hemachandra and Purushottama*. Delhi: Motilal Banarsidass.

Bibliografie

Boeken

ABHYANKAR, K.V., 1961: *A dictionary of Sanskrit grammar*. GOS nr. 134. Baroda: Oriental Institute.

BACHRACH, A.G.H., e.a., 1980: *Moderne encyclopedie van de wereldliteratuur, 10 Vols.*. Haarlem: De Haan.

BAE, B.K., 1964: *Śri Harṣa's Plays*. New York: Asia Publishing House.

BANERJEE, S.R., 1977: *The Eastern school of Prakrit grammarians*. Calcutta: Vidyasagar Pustak Mandir.

BANERJI, S.C., 1996: *Historical survey of ancient Indian grammars (Sanskrit, Pali and Prakrit)*. Delhi: Sharada Publishing House.

- BEEKES, R.S.P., 1995: *Comparative Indo-European linguistics. An introduction*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co..
- BEKKUM, W. van, e.a., 1997: *The emergence of semantics in four linguistic traditions: Hebrew, Sanskrit, Greek, Arabic*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- BHAT, G.K., 1975: *Bharata-Nāṭya-Maṇjarī. Bharata: On the theory and practice of drama*. Poona: Bhandarkar Oriental Research Institute.
- BHAYANI, H.C., 1998: *Literary and performing arts. Prakrit and Apabhraṃśa studies*. Ahmedabad: Parshva Publication.
- BÖHTLINGK, O., 1855-1875: *Sanskrit-Wörterbuch*. Sint-Petersburg: Buchdruckerei der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften.
- BÖHTLINGK, O., 1887: *Pāṇini's Grammatik*. Leipzig: Verlag von H. Haessel.
- BÖHTLINGK, O., 1890: *Daṇḍin's Poetik (Kāvyaḍarṣa)*. Leipzig: Verlag von H. Haessel.
- BOSSCHE, F. Van Den, 1999: *A reference manual of Middle Prākṛit grammar. The Prākṛits of the dramas and the jain texts*. Gent: Uitgeverij Universa.
- BUBENIK, V., 1996: *The structure and development of Middle Indo-Aryan dialects*. New Delhi: Motilal Banarsidass.
- BUBENIK, V., 1998: *A historical syntax of late Middle Indo-Aryan (Apabhraṃśa)*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- CARDONA, G. & JAIN, D. [eds.], 2003: *The Indo-Aryan languages*. London: Routledge.
- CARDONA, G., 1967: *Pāṇini, a survey of research*. The Hague: Mouton.

CHAKRAVARTI, P., 1933: *The linguistic speculations of the Hindus*. Calcutta: University of Calcutta.

CHATTERJI, K.C., 1948: *Technical terms and technique of Sanskrit Grammar. Part 1*. Calcutta: Visvanath Chatterji.

CHATTERJI, S.K., 1983: *On the development of Middle Indo-Aryan*. Calcutta: Sanskrit College.

DASH, N.K., 1991: *Purusottamadeva as grammarian*. Delhi: Agam Kala Prakashan.

DESHPANDE, M.M., 1993 : *Sanskrit and Prakrit. Sociolinguistic issues*. Delhi: Motilal Banarsidass.

DEVADHAR, C.R., 1966: *Works of Kālidāsa*. Vol I. New Delhi: Motilal Banarsidass.

DEVASTHALI, G.V., 1951 : *Introduction to the study of Mṛcchakaṭika*. Poona: Oriental Book House.

GHOSH, M. [ed.], 1967: *The Nāṭyaśāstra. Ascribed to Bharata-Muni*. Calcutta: Manisha Granthalaya.

ITKONEN, E., 1991: *Universal history of linguistics*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

JAIN, J.C., 2004: *History and development of Prakrit literature*. New Delhi: Manohar.

JHA, M., 1967: *Māgadhī and its formation*. Calcutta: The Principal, Sanskrit College.

KALE, M.R., 1919: *The Veṅṭsamhāra of Bhaṭṭa Nārāyaṇa*. Bombay: Gopal Narayan & Co..

KARMAKAR, R.D., 1940: *Mālatīmādhavam (Bhavabhūti)*. Delhi: Chaukhamba Sanskrit Pratishthan.

KATRE, S.M., 1964: *Prakrit languages and their contribution to Indian culture*. Poona: Deccan College.

KAVI, R. & PADE, J.S. [eds.], 1964: *Nāṭyaśāstra of Bharatamuni*, Vol. IV, GOS nr. 145. Baroda: Oriental Institute.

KAVI, R. [ed.], 1954: *Nāṭyaśāstra with the commentary of Abhinavagupta*, Vol. III, GOS nr. CXXIV. Baroda: Oriental Institute.

KAVI, R. [ed.], 1956: *Nāṭyaśāstra of Bharatamuni*, Vol. I, GOS nr. XXX. Baroda: Oriental Institute.

KEITH, A.B., 1924: *The Sanskrit drama in its origin, development, theory and practice*. London: Oxford University Press.

KONOW, S., 1920: *Das Indische Drama*. Berlin: Walter de Gruyter & Co..

LADDU, S.D., 1974: *Evolution of the Sanskrit Language. From Pāṇini to Patañjali*. Poona: Centre of Advanced Study in Sanskrit.

LEHOT, M., 1933: *Ratnāvalī (Harṣa)*. Paris: Les Belles Lettres.

LEVI, S., 1963: *Le théâtre Indien*. Paris : Librairie Honoré Champion.

MASICA, C.P., 1991: *The Indo-Aryan languages*. Cambridge: Cambridge University Press.

MONIER-WILLIAMS, M., 1899: *A Sanskrit-English dictionary*. Oxford: Clarendon Press.

MCGREGOR, R.S., 1993: *The Oxford Hindi-English dictionary*. Oxford: Oxford University Press.

MYLIUS, K., 1975: *Wörterbuch Sanskrit-Deutsch*. Leipzig: Verlag Enzyklopädie.

NITTI-DOLCI, L., (translated by JHA, P.), 1972: *The Prākṛta grammarians*. Delhi: Motilal Banarsidass.

OLIVER, R.P., 1938: *The little clay cart*. Urbana: University of Illinois.

PISCHEL, R. [ed.], 1877: *Hemacandra's grammatik der Prākṛitsprachen (Siddhahemacandram Adhyāya VIII)*. Halle: Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses.

PISCHEL, R. [ed.], 1880: *Deśināmamāla (Hemacandra)*. Bombay: Government Central Book Depôt.

PISCHEL, R., (translated by JHA, P.), 1957: *Comparative grammar of the Prākṛit languages*. Varanasi: Motilal Banarsidass. (vertaald van *Grammatik der Prakrit-Sprachen*. Strassburg: Trübner, 1900).

RAJA, C.K. & SARMA K.R. [eds.], 1946: *Prākṛtaprakāśa of Vararuci*. Madras: The Adyar Library.

RENOU, L., 1947-1951 : *La grammaire de Pāṇini*. 2 Vols.. Paris : Klincksiek.

SCHARFE, H., 1977: *Grammatical literature*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

SCHARPÉ, A., 1943: *Handleiding bij de studie van het klassieke Sanskrit*. *Grammatica*. Leuven: Vlaamsche drukkerij.

SEN, S., 1953: *Historical syntax of Middle Indo-Aryan*. Calcutta: Linguistic Society of India.

SHETH, H.D.T., 1963: *Pāia-sadd-mahaṇṇavo (A comprehensive Prakrit-Hindi dictionary)*. Delhi: Motilal Banarsidass.

SKÖLD, H., 1926: *Papers on Pāṇini and Indian grammar in general*. Lund: Lunds Universitets Arsskrift.

SZEMERÉNYI, O.J.L., 1990 (1996): *Introduction to Indo-European linguistics*. Oxford: Oxford University Press.

TARLEKAR, G.H., 1975: *Studies in the Nāṭyaśāstra*. Delhi: Motilal Banarsidass.

TURNER, R.L., 1966: *A comparative dictionary of the Indo-Aryan languages*. London: Oxford University Press.

UPADHYE, A.N., 1975: *Prākṛit languages and literature*. Poona: University of Poona.

VAIDYA, P.L. [ed.], 1954: *Prakrit grammar of Trivikrama with his own commentary, or Prākṛta-Śabdānuśāsanam Savṛttikam*. Sholapur: Jaina Saṃskṛti Saṃrakṣaka Saṃgha.

WHITNEY, W. D., 1941²: *A Sanskrit Grammar, including both the classical language, and the older dialects, of Veda and Brahmana*. Cambridge (Mass.): Harvard University Press.

Artikels

GRIERSON, G.A.: “Aṇbhraṃśa according to Mārkaṇḍeya and Dhakki Prākṛit.” in *JRAS*, 1913. pp. 875-883.

GRIERSON, G.A.: “The Bṛhatkathā in Mārkaṇḍeya.” in *JRAS*, 1913. p. 391.

GRIERSON, G.A.: “The Eastern school of Prakrit grammarians and Paiśāci Prakrit.” in *Sir Asutosh Mookerjee Silver Jubilee Volumes*. Vol. III, *Orientalia Part 2*, 1925. Calcutta: Calcutta University. pp. 119-142.

GRIERSON, G.A.: “The Prakrit vibhasas.” in *JRAS*, 1918. pp. 489-517.

GRIERSON, G.A.: “The pronunciation of Prākṛit palatals.” in *JRAS*, 1913. p. 391.

GRIERSON, G.A.: "The Sauraseni and Magadhi stabakas of Rama-Sarman Tarkavagisa." in *IA*, supplement Vols. LVI & LVII, 1927-1928.

NITTI, L.: "Grammairiens tardifs et dialectes du Prākṛit." in *BSOS*, 1936. pp. 681-683.

ROW, K.A.: "The Dravidian affinities of the Piśāca languages of North-Western India." in *Sir Asutosh Mookerjee Silver Jubilee Volumes*. Vol. III, *Orientalia Part 2*, 1925. Calcutta: Calcutta University. pp. 427-432..

Internet

<http://plants.usda.gov/java/profile?symbol=CYRO> (19/04/06)

<http://www.britannica.com/eb/article-9070558?query=svetambara&ct=> (4/05/06)

<http://www.britannica.com/eb/article-9030423?query=digambara&ct=> (4/05/06)

<http://dsal.uchicago.edu/dictionaries/soas/> (meerdere raadplegingen)

Index

—A—

<i>ambhe</i>	123
<i>a-karaṇa-</i>	44
<i>akāra-</i>	93, 97
<i>agra-</i>	103
<i>aṅga-</i>	102
<i>aṅganā-</i>	95
<i>aṅgaṇā-</i>	94
<i>ajja-</i>	64
<i>aṇukkoṣa-</i>	83
<i>anusaraṇṭa-</i>	71
<i>ata-</i>	46, 61, 64, 65, 94, 97, 98, 128, 129
<i>atthāśana-</i>	128
<i>atthi-</i>	129
<i>ad-</i>	93, 96, 102, 128, 129
<i>a-dūratva-</i>	44, 101
<i>adya-</i>	85, 101
<i>adbhuta-</i>	64
<i>adhika-</i>	137
<i>adhipa-</i>	71, 72
<i>adhunā-</i>	84, 85, 86, 127, 130
<i>adhunī-</i>	130
<i>adhyāya-</i>	58, 70, 82, 113, 125
<i>an-antara-</i>	77
<i>a-nādi-</i>	87
<i>aniruddha-</i>	102
<i>anugāmin-</i>	45
<i>anukampin-</i>	101
<i>anukrama-</i>	84, 88
<i>anukrośa-</i>	83
<i>anurodha-</i>	98
<i>anuśās-</i>	46, 71, 83, 84, 114
<i>anuśāsana-</i>	66, 77, 103, 123, 137
<i>anusāra-</i>	46
<i>anusṛ-</i>	71
<i>anta-</i>	96, 97, 128, 129
<i>antara-</i>	46, 114
<i>antarbhāva-</i>	44, 45, 131
<i>antaḥstha-</i>	88, 92
<i>apa-</i>	90, 93, 96
<i>apakṛta-</i>	62
<i>apabhraṃśa-</i>	43, 45
<i>apara-</i>	94, 131, 133
<i>apare-</i>	46
<i>apasṛ-</i>	64, 91, 94, 95
<i>apāśya-</i>	45
<i>apphe-</i>	123
<i>abhicchurita-</i>	103
<i>abhidhā-</i>	114, 126
<i>abhidhāna-</i>	64
<i>abhivāñch-</i>	134
<i>ama-</i>	101, 128, 129
<i>amṛta-</i>	103
<i>amha-</i>	83
<i>a(y)jja-</i>	84
<i>a-yukta-</i>	117
<i>ayodhyā-</i>	136
<i>ayja-</i>	101
<i>are-</i>	97
<i>ardha-</i>	133, 134
<i>artha-</i>	46, 62, 64, 65, 73, 86, 90, 97, 98, 99, 102, 123, 130
<i>arthaka-</i>	72, 76, 77, 118, 121
<i>ardhamāgadhī-</i>	43, 44, 82, 101, 102, 103

<i>ardha-śuddha-</i>	133
<i>ardha-śuddhaka-</i>	133
<i>ala-</i>	95
<i>alika-</i>	133
<i>ale-</i>	97, 98, 99
<i>aś-</i>	87
<i>a-śru-</i>	64
<i>a-śuddha-</i>	133
<i>aśvatthaman-</i>	89
<i>aśśathāmaṇa-</i>	88
<i>aṣṭādaśa-</i>	131
<i>aṣṭadhā-</i>	44
<i>aṣṭan-</i>	43
<i>a-saha-</i>	134
<i>asiddha-</i>	42
<i>asmad-</i>	123
<i>assuda-</i>	64
<i>ava-</i>	90, 93, 94, 96
<i>avadhṛ-</i>	46
<i>avaman-</i>	94
<i>avaśya-</i>	61
<i>avahada-</i>	62
<i>avahata-</i>	62
<i>avida-</i>	62, 64, 65, 66
<i>a-vyākīrṇa-</i>	41
<i>avyaya-</i>	64
<i>aham-</i>	85, 97, 98, 99, 102, 130
<i>ahuṇā-</i>	130
<i>ahuṇi-</i>	84, 86, 130
<i>ahuni-</i>	127, 130
<i>aho-</i>	64

—Ā—

<i>āśch-</i>	87
<i>ākula-</i>	133
<i>akṣara-</i>	41
<i>ākṣepa-</i>	95, 97, 98, 99
<i>ākhyā-</i>	46
<i>āgam-</i>	87
<i>āgama-</i>	59, 62, 72, 91
<i>ācarya-</i>	46
<i>āṇa-</i>	120
<i>ānaśca-</i>	88
<i>āmanepada-</i>	76
<i>ād-</i>	61, 64, 65, 84, 95, 97, 98, 99, 102, 129
<i>ādr-</i>	45
<i>ādrś-</i>	116, 121
<i>ādima-</i>	114, 131
<i>ānila-</i>	136
<i>ābhīra-</i>	43
<i>ābhīrika-</i>	45
<i>āmantraṇa-</i>	95, 98
<i>āyāsa-</i>	134
<i>ārabh-</i>	41
<i>āre-</i>	66
<i>āruh-</i>	134
<i>ārdrārdra-</i>	94
<i>ārya-</i>	64
<i>ālakṣya-</i>	41
<i>ālambin-</i>	102
<i>ālok-</i>	41
<i>āvanti-</i>	43, 44, 70, 71, 73, 76, 77
<i>āvila-</i>	133
<i>āvanti-</i>	72

āśraya-.....43, 46

—I—

ias-.....94
ikṣu-.....46, 133
icchā-.....131
iṇa-.....62
id-.....84, 93, 94, 96, 136
idam-.....62
idāniṃ.....95
ido.....83
itara-.....115, 131
iśthī-.....128
iṣ-.....60, 118, 121, 123, 132, 133
is-.....94
issa-.....71

—Ī—

īd-.....102
īdisa-.....64
īdṛśa-.....64
īrita-.....95, 98, 102

—U—

ukti-.....59, 66
ujjayini-.....71
utkala-.....136
uttama-.....137
uttara-.....59
utthita-.....89
ud-.....90, 93, 94, 96
udāhata-.....133
udāharaṇa-.....75, 102
udāhr-.....94
udīrita-.....88, 90
upakṛta-.....62
upanāgara-.....43, 45
upama-.....59
upayogin-.....46
upari.....88, 91, 92
upariṣṭa-.....126
uparistha-.....87
upasthita-.....87
upaśam-.....101
upahāsa-.....96
upekṣa-.....66
umaṇ-.....93
umā-.....41
uvaśam-.....101
uvaśthida-.....87
u-ṣal-.....90, 93, 94
uścia-.....88

—Ū—

ūd-.....102
ūnaviṃśa-.....113, 123
ūrdhva-.....128

—E—

e-.....99
ekādaśa-.....43, 70, 77
eṇhiṃ.....94
ed-.....93, 94, 95, 96, 98, 128, 129
eśa.....84, 88, 94
eśa-.....83
eṣa-.....84, 87, 90
esa-.....71

—AI—

aikya-.....44, 73
aicchika-.....76

—O—

okkhamāṇa-.....60
oḍra-.....45
oḍrajā-.....43
oḍraha-.....43
oḍrī-.....45
oṭthamāṇa-.....61
od-.....61, 93, 95, 96, 98
ollolla-.....94
ośaladhā-.....101
osara-.....64

—KA—

ka.....99, 100
ka-.....74, 93, 96, 117
kaṃkā.....115
kaṃp-.....117
kaa-.....100
kacca-.....115
kañca-.....116, 121
kaññakā-.....122
kaṭṭha-.....60
kaḍa-.....99, 100, 126, 127
kaṇha-.....94
kaṇṭha-.....134
kath-.....72, 84, 88, 103, 116, 129
kathā-.....117
kada-.....99
kaduśaṇa-.....90
kaduṣṇa-.....90
kannakā-.....122
kapp-.....99, 102
kappa-.....134
kamalā-.....133
ka(y)jja-.....88
kariā-.....115
karuka-.....120
karuṇa-.....85
kal-.....83, 133
kal-.....93, 101
kalī-.....133
kalīla-.....133
kaluṇa-.....84
kalpa-.....103, 134, 137
kavīndra-.....41, 66, 77, 103, 123, 137

<i>kavi-</i>	94, 102, 133
<i>kavoṣaṇa-</i>	90
<i>kavoṣṇa-</i>	90
<i>kaṣṭa-</i>	118
<i>kaṣaṭa-</i>	117
<i>kaha-</i>	84
<i>kaha-</i>	88
<i>kāñcī-</i>	43
<i>kāñcya-</i>	43
<i>kānti-</i>	41
<i>kāma-</i>	133
<i>kāmakaḷā-</i>	133
<i>kāmini-</i>	60
<i>kāmiṇī-</i>	60
<i>kāria-</i>	115
<i>kārita-</i>	133
<i>kārṇāṭa-</i>	43
<i>kārya-</i>	64, 88, 115, 116, 121, 122
<i>kāla-</i>	71, 76, 133, 134
<i>kālingya-</i>	43
<i>kāṣṭha-</i>	60
<i>kāvya-</i>	102, 103, 133
<i>kāḍṛṣa-</i>	83
<i>kiha-</i>	117, 118, 121
<i>kihaka-</i>	119
<i>kijj-</i>	75
<i>kirāda-</i>	71
<i>kirāta-</i>	71
<i>kukṣimatī-</i>	88, 90, 91, 92
<i>kucchimadī-</i>	91
<i>kuñja-</i>	94, 95
<i>kuṭaṅgaka-</i>	98
<i>kuḍaṅgaa-</i>	98
<i>kutūhala-</i>	95
<i>kudūhala-</i>	94
<i>kubha-</i>	60
<i>kumbhīnasa-</i>	136
<i>kupaci-</i>	117, 118, 121
<i>kupaciḥ-</i>	119
<i>kuyccchimādī-</i>	88, 90, 92
<i>kuru-</i>	89
<i>kula-</i>	136
<i>kulūṇa-</i>	88
<i>kuśala-</i>	96
<i>kusuma-</i>	103, 137
<i>kr-</i>	46, 66, 75, 77, 83, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 122, 123, 126, 127, 137
<i>krñ-</i>	99
<i>krñ-</i>	102
<i>krṣṇa-</i>	95
<i>kekaya-</i>	114, 123, 126, 129
<i>keliśa-</i>	83
<i>kerimaṁṭila-</i>	131
<i>kevala-</i>	102, 123, 131, 134
<i>kaikeya-</i>	43, 46, 113, 114, 124
<i>koṣaṇa-</i>	90
<i>koṣiṇa-</i>	88, 90
<i>kośina-</i>	91
<i>komala-</i>	133
<i>koṣṇa-</i>	88, 90, 91
<i>kosambī-</i>	64
<i>kohala-</i>	41, 83
<i>kaukṣeyaka-</i>	126
<i>kauntala-</i>	43
<i>kauśāmbī-</i>	64
<i>kkha-</i>	83, 84, 86

<i>kkhu-</i>	83, 84, 85, 86, 88, 94
<i>kta-</i>	94, 99, 100
<i>ktva-</i>	71, 72, 93, 96, 116, 120, 121
<i>krama-</i>	133
<i>kravyāda-</i>	84
<i>krīḍā-</i>	136
<i>klīva-</i>	62
<i>kṣa-</i>	71, 72, 86, 126, 127, 128, 129
<i>kṣakāra-</i>	84
<i>kṣaṇa-</i>	72, 91, 95
<i>kṣapaṇa-</i>	84
<i>kṣapaṇaka-</i>	83
<i>kṣamā-</i>	72
<i>kṣāra-</i>	72
<i>kṣīra-</i>	46

—KHA—

<i>kha-</i>	117
<i>khaṇa-</i>	71, 90, 94
<i>khaṇḍa-</i>	41
<i>khamā-</i>	71, 72
<i>khara-</i>	117
<i>khalu-</i>	61, 64, 84, 85, 89, 95
<i>khāra-</i>	71
<i>khu-</i>	64, 83

—GA—

<i>ga-</i>	117
<i>ga-</i>	99, 100
<i>gaṁ-</i>	71
<i>gaa-</i>	100
<i>gaḍa-</i>	99, 100, 126, 127
<i>gaṇanā-</i>	88, 91, 92
<i>gaṇṇā-</i>	91
<i>gada-</i>	99
<i>gadua-</i>	93
<i>gam-</i>	72, 75, 87, 89, 93, 100, 127
<i>gamin-</i>	99
<i>gamm-</i>	74, 75
<i>gaśc-</i>	88
<i>gaśch-</i>	87, 93
<i>gahaṇa-</i>	71
<i>gahana-</i>	71
<i>gāma-</i>	129
<i>gir-</i>	75
<i>giri-</i>	134
<i>giriśa-</i>	134
<i>grha-</i>	117, 118, 119, 121
<i>gūḍa-</i>	133
<i>gomika-</i>	87, 88, 90, 93
<i>gopa-</i>	95
<i>gopī-</i>	91, 95
<i>gopikā-</i>	95
<i>gova-</i>	94
<i>govī-</i>	90, 94
<i>govia-</i>	94
<i>gaḍa-</i>	43, 132
<i>gauravita-</i>	87, 88, 90
<i>gaurjara-</i>	43
<i>grathita-</i>	41
<i>grantha-</i>	41, 137
<i>grasta-</i>	136
<i>grahaṇa-</i>	93, 128

<i>grāma-</i>	136
<i>grāmya-</i>	59

—GHA—

<i>gha-</i>	117, 123
<i>ghaṣṭakaca-</i>	97, 101
<i>ghadukkaa-</i>	97, 101
<i>ghara-</i>	42
<i>ghṛta-</i>	46

—ṆA—

<i>ṇas-</i>	97, 98, 99, 116, 122
<i>ṇasi-</i>	116, 122
<i>ṇi-</i>	122
<i>ṇiṣu-</i>	116, 122

—CA—

<i>ca-</i>	91, 93, 117, 128
<i>caṃda-</i>	76
<i>caṃta-</i>	120
<i>cakāra-</i>	60, 64, 97, 115, 117
<i>catur-</i>	133
<i>caturtha-</i>	115
<i>caturdaśa-</i>	131
<i>caturviṃdha-</i>	43
<i>catuska-</i>	114, 131
<i>catuspāda-</i>	133
<i>cara-</i>	43
<i>cala-</i>	115
<i>cavarga-</i>	126
<i>cavargaka-</i>	88, 92
<i>cāṇḍāla-</i>	43
<i>cāṇḍālī-</i>	45
<i>cāru-</i>	41
<i>cia-</i>	65
<i>cikāra-</i>	122
<i>ciṭṭh-</i>	99
<i>ciṭṭha-</i>	97
<i>citta-</i>	134
<i>cimhako-</i>	117
<i>cihamaka-</i>	117
<i>cu-</i>	127
<i>cea-</i>	65, 76
<i>ceḍaa-</i>	64
<i>ceṭa-</i>	83, 101
<i>ceṭaka-</i>	64, 97
<i>cetas-</i>	41
<i>cedi-</i>	71
<i>ccia-</i>	72, 73, 76, 77
<i>ccea-</i>	72, 73, 76, 77
<i>ccha-</i>	87, 88, 89, 128

—CHA—

<i>cha-</i>	71, 117
<i>chaṃchānīla-</i>	115
<i>chaṃdas-</i>	96
<i>chandas-</i>	98
<i>chala-</i>	126
<i>cheka-</i>	59

—JA—

<i>ja-</i>	86, 91, 117
<i>jaa-</i>	134
<i>jan-</i>	61, 64
<i>jana-</i>	42
<i>janatā-</i>	134
<i>janārdana-</i>	95
<i>jas-</i>	98
<i>jāda-</i>	64
<i>jāha-</i>	97
<i>ji-</i>	75, 134
<i>jipp-</i>	75
<i>jim-</i>	89
<i>jja-</i>	71, 72, 73, 74
<i>jjā-</i>	71, 72, 73, 74
<i>jjia-</i>	64
<i>jjea-</i>	64
<i>jjeja-</i>	64
<i>jjeva-</i>	64, 65
<i>jña-</i>	116, 122
<i>jñā-</i>	122, 132
<i>jñā-</i>	60, 75, 85, 133
<i>jñāna-</i>	137

—JHA—

<i>jha-</i>	86, 117
-------------------	---------

—ÑA—

<i>ñña-</i>	116, 122
-------------------	----------

—ṬA—

<i>ta-</i>	116, 117
<i>ṭakka-</i>	45
<i>tā-</i>	116, 122
<i>tākka-</i>	43
<i>tākkī-</i>	45
<i>tāyā-</i>	122
<i>ṭimṭima-</i>	115, 117
<i>ṭṭa-</i>	84, 87, 88, 89, 93
<i>ṭ(h)ṭha-</i>	87
<i>ṭṭha-</i>	84, 88, 89
<i>ṭṭhakāra-</i>	129

—ṬHA—

<i>ṭha-</i>	117
-------------------	-----

—ḌA—

<i>ḍa-</i>	99, 100, 117
<i>ḍatva-</i>	100

—ḌHA—

<i>ḍha-</i>	117
-------------------	-----

—ṆA—

<i>ṇa-</i>	60, 64, 84, 88, 92, 94, 101
------------------	-----------------------------

<i>ṇa-</i>	115, 116, 117
<i>ṇatva-</i>	122
<i>ṇāśa-</i>	88
<i>ṇiunja-</i>	92
<i>ṇic-</i>	72, 75
<i>ṇin-</i>	74
<i>ṇibbhala-</i>	76
<i>ṇiyjj-</i>	98
<i>ṇiṣṭhūla-</i>	84, 88
<i>ṇu-</i>	84
<i>ṇta-</i>	129
<i>ṇya-</i>	116, 122

—TA—

<i>ta-</i>	117
<i>takāra-</i>	72, 73
<i>taṇṇā-</i>	134
<i>taṇḍula-</i>	133
<i>tattva-</i>	114, 131
<i>tatra-</i>	42
<i>tatsama-</i>	42
<i>tadbhava-</i>	42, 71
<i>tama-</i>	137
<i>tamāla-</i>	94, 95
<i>taraṅga-</i>	42
<i>tarala-</i>	42
<i>tarisī-</i>	120
<i>taru-</i>	103, 137
<i>tarkavāgīśa-</i>	137
<i>tāpa-</i>	95
<i>tala-</i>	87
<i>tālavya-</i>	84, 93, 127
<i>tāha-</i>	97
<i>tiṇ-</i>	71, 74, 76, 101, 102, 122
<i>tip-</i>	72, 73, 75, 127
<i>tiras-</i>	123
<i>tiria-</i>	123
<i>tila-</i>	133
<i>tum̐bhe-</i>	123
<i>tuppha-</i>	123
<i>tupphe-</i>	98
<i>tuma-</i>	123
<i>tume-</i>	130
<i>tumha-</i>	97
<i>tumha-</i>	97
<i>tumhañ-</i>	99
<i>tumhe-</i>	97, 98
<i>turya-</i>	114, 116
<i>tulya-</i>	129
<i>tuhu-</i>	77
<i>tūna-</i>	116, 120, 121
<i>tūṇa-</i>	71, 72, 73
<i>ṭṭīya-</i>	113, 115, 125, 137
<i>teva-</i>	115
<i>tokkha-</i>	42
<i>tta-</i>	84, 86, 87, 88, 89, 128
<i>ttha-</i>	86, 87, 88, 89, 128, 129
<i>tthia-</i>	129
<i>traya-</i>	43, 45, 137
<i>tri-</i>	43, 45, 114, 116
<i>tridhā-</i>	46

—THA—

<i>tha-</i>	84, 87, 88, 117, 129
<i>thamma-</i>	117

<i>tharama-</i>	117
-----------------------	-----

—DA—

<i>da-</i>	99, 117
<i>daṇḍa-</i>	60
<i>daṭṭula-</i>	92
<i>daṇḍa-</i>	60
<i>daṇḍin-</i>	46
<i>dantya-</i>	116
<i>daras-</i>	74
<i>darāka-</i>	94
<i>daris-</i>	72, 74, 75
<i>dalia-</i>	88
<i>dalita-</i>	89
daśama-	58, 66
<i>dākṣiṇātya-</i>	43, 102, 103
<i>dākṣiṇātyā-</i>	43, 44, 82, 102, 103
<i>dāṇi-</i>	93, 94, 95, 96
<i>dāṇḍa-</i>	71
<i>dāṇḍika-</i>	71, 72
<i>dāruṇa-</i>	101
<i>dāluna-</i>	101
<i>diṭṭha-</i>	71
<i>diṣṭha-</i>	94
<i>dirgha-</i>	93, 94, 96, 97, 98, 101, 102
<i>ḍīś-</i>	98
<i>dujjaṇa-</i>	60
<i>dubbh-</i>	74
<i>durjana-</i>	60
<i>duvv-</i>	74
<i>duśka-</i>	84
<i>duhitṛ-</i>	61, 62
<i>duḥkha-</i>	85
<i>ḍūś-</i>	72, 75
<i>ḍrś-</i>	45, 72, 74, 75, 87, 95, 98, 102, 115, 130, 134
<i>dejja-</i>	74
<i>dejjā-</i>	74
<i>deva-</i>	41, 66, 104, 115, 137
<i>devī-</i>	101
<i>deśa-</i>	42, 46, 71, 75
<i>deśīya-</i>	43, 45
<i>deśya-</i>	42
<i>deṣa-</i>	45
<i>dos-</i>	136
<i>doṣa-</i>	44
<i>ddha-</i>	128
<i>dra-</i>	72, 73
<i>drāviḍa-</i>	43, 45
<i>drāviḍī-</i>	45
<i>dvayin-</i>	72
<i>dvātrimśat-</i>	103
<i>dvādaśa-</i>	82, 103
<i>dvār-</i>	72
<i>dvi-</i>	64, 71, 72, 76, 88, 90, 94, 95, 98, 132
<i>dvimīṭiya-</i>	103
<i>dvitīya-</i>	58, 103, 114, 115, 116
<i>dvidhā-</i>	133
<i>dvibheda-</i>	133
<i>dvirukti-</i>	62
<i>dvividha-</i>	114, 131, 133
<i>dvedhā-</i>	42

—DHA—

<i>dha-</i>	83, 87, 89, 117
<i>dhamma-</i>	88

<i>dharmā-</i>	89, 136
<i>dhātu-</i>	74, 76
<i>dhīdā-</i>	61, 62, 63
<i>dhīra-</i>	75, 90, 94
<i>dhūrta-</i>	72, 76

—NA—

<i>na-</i>	115, 117
<i>naanā-</i>	120
<i>nakāra-</i>	116
<i>nagara-</i>	71, 72
<i>natva-</i>	122
<i>narendra-</i>	42
<i>nava-</i>	136
<i>nā-</i>	122
<i>nāgara-</i>	43, 45, 46
<i>nāṭaka-</i>	43
<i>nāṭaya-</i>	71
<i>nāṭya-</i>	59, 62, 72
<i>nātha-</i>	117
<i>nānā-</i>	41
<i>nāman-</i>	66, 103, 124, 131, 132
<i>nārāṇa-</i>	115
<i>nāśa-</i>	88
<i>nī-</i>	122
<i>nīkuṇḍja-</i>	92
<i>nigad-</i>	42, 62, 65
<i>nītya-</i>	116, 117, 122
<i>ninda-</i>	129
<i>nīpat-</i>	90, 118
<i>nīpāta-</i>	64
<i>nīpuṇa-</i>	41
<i>nibandha-</i>	136
<i>nīyuj-</i>	114, 116
<i>nirukta-</i>	137
<i>nirukti-</i>	59, 72, 84
<i>niruc-</i>	133
<i>nirūp-</i>	103, 116, 118
<i>nirṇaya-</i>	103
<i>nirdaśa-</i>	60
<i>nirbharaḥ-</i>	76
<i>nirvacanā-</i>	133
<i>nirveda-</i>	62, 65
<i>niṣṭhula-</i>	87
<i>niṣedha-</i>	92, 93, 117
<i>niṣṭhura-</i>	85, 87
<i>niṣyandin-</i>	102
<i>nīs-</i>	122
<i>nihīna-</i>	61, 64, 65
<i>nī-</i>	98
<i>nīpati-</i>	136
<i>no-</i>	122
<i>nya-</i>	116, 122
<i>nyāya-</i>	45

—PA—

<i>pa-</i>	117
<i>paṃṭita-</i>	117
<i>paṃḍida-</i>	60
<i>pakṣa-</i>	93, 99, 122
<i>pakṣman-</i>	118, 120, 121
<i>pakhama-</i>	118, 119, 120, 121
<i>pakhamala-</i>	120
<i>pañca-</i>	45, 97, 115
<i>pañcadaśa-</i>	137

<i>pañcadhā-</i>	43
<i>pañcamin-</i>	97
<i>pañcapañcāśat-</i>	133
<i>pañcavidhā-</i>	44
<i>paṭh-</i>	60
<i>paṭṭh-</i>	128
<i>padia-</i>	134
<i>padh-</i>	60
<i>paṇaṇ-</i>	134
<i>paṇam-</i>	64
<i>paṇḍika-</i>	71
<i>paṇḍita-</i>	60
<i>paṭanī-</i>	117
<i>pati-</i>	136
<i>pattana-</i>	87
<i>pattī-</i>	117
<i>patha-</i>	88
<i>pada-</i>	71, 76, 88, 90, 102, 103, 118, 121, 132, 133
<i>padya-</i>	41
<i>padha-</i>	88
<i>pana-</i>	128
<i>payccha-</i>	128
<i>para-</i>	45, 59, 64, 89, 93
<i>paratva-</i>	64
<i>parama-</i>	46
<i>parasmaipada-</i>	76
<i>parihṛ-</i>	134
<i>pariosa-</i>	64
<i>paritoṣa-</i>	64
<i>paritoṣaṇa-</i>	62, 65
<i>pariṣvaj-</i>	92
<i>paryaya-</i>	132
<i>pala-</i>	129
<i>pali(y)cchia-</i>	94
<i>pali(y)cchida-</i>	94
<i>paliśvaṇśv-</i>	92
<i>palaśśa-</i>	88
<i>paśumāra-</i>	93, 101
<i>paśumāla-</i>	93, 101
<i>paścima-</i>	88, 89
<i>paśṭaṇa-</i>	87
<i>pā-</i>	127
<i>pāñcāla-</i>	43, 46, 131, 132, 133
<i>pāncālī-</i>	131
<i>pātra-</i>	59, 71, 72
<i>pātraka-</i>	72
<i>pāda-</i>	41, 58, 66, 70, 77, 82, 103, 113, 123, 125, 133, 137
<i>pādapa-</i>	134
<i>pāṇika-</i>	71, 72
<i>pāṇḍya-</i>	43
<i>pārśva-</i>	91, 95
<i>pāśa-</i>	90, 94, 134
<i>pāścātya-</i>	43
<i>pī-</i>	90, 94
<i>pī-</i>	83
<i>pīa-</i>	64, 127
<i>pīā-</i>	83
<i>pikkā-</i>	123
<i>pīnnāta-</i>	122
<i>pīnnāta-</i>	122
<i>pīphāvarī-</i>	115
<i>pīb-</i>	83
<i>pīva-</i>	118, 120, 121
<i>pīvvava-</i>	91
<i>piśallaa-</i>	88, 92
<i>piśācaka-</i>	88, 91, 92
<i>piśācāja-</i>	43

<i>piśuna-</i>	126
<i>piśāla-</i>	117
<i>piśesa-</i>	115
<i>piśumaa-</i>	118, 119, 120, 121
<i>piyūṣa-</i>	41, 102
<i>pūṃs-</i>	90, 93, 94, 96, 97
<i>puḍhuma-</i>	87
<i>puṭhumī-</i>	119
<i>putra-</i>	93, 101
<i>puppha-</i>	98
<i>puruṣa-</i>	85, 96, 98
<i>puruṣottama-</i>	66, 77, 104, 137
<i>puliṇa-</i>	94
<i>pulina-</i>	95
<i>puliśa-</i>	84, 90, 95, 96, 98
<i>puvva-</i>	64
<i>puśch-</i>	97
<i>puśta-</i>	101
<i>puṣpa-</i>	98
<i>pūrṇa-</i>	136
<i>pūrva-</i>	59, 64, 93, 129, 132
<i>pūrvāpara-</i>	59
<i>pr̥thak-</i>	43, 45
<i>pr̥thivī-</i>	117, 118, 119
<i>pr̥thuma-</i>	118, 120, 121
<i>pr̥thumī-</i>	118
<i>pr̥thuṇī-</i>	117, 118
<i>pekkh-</i>	72, 75
<i>pecch-</i>	74
<i>peṭṭa-</i>	42
<i>peram̐ta-</i>	42
<i>peśk-</i>	84
<i>peśch-</i>	87
<i>paiṃśacika-</i>	103
<i>paiṇṭha-</i>	71
<i>paiśāca-</i>	43, 114
<i>paiśāci-</i>	43, 46, 114, 131
<i>paiśācika-</i>	103, 113, 114, 124, 125, 126, 131, 132, 133, 137
<i>paiśāciki-</i>	114, 123, 126, 130, 137
<i>ptanta-</i>	127
<i>prakāra-</i>	133
<i>prakṛta-</i>	60
<i>prakṛti-</i>	42, 61, 84, 86, 98, 117
<i>prakṛṣṭa-</i>	46
<i>pracakṣ-</i>	46
<i>prach-</i>	97
<i>prajan-</i>	132
<i>praṇam-</i>	64
<i>pratāpa-</i>	136
<i>pratipad-</i>	45, 72
<i>pratipādana-</i>	45
<i>pratīkṣita-</i>	95
<i>pratyaya-</i>	93, 94
<i>prathama-</i>	41, 46, 87, 114, 115, 116, 118, 120, 121, 126, 133
<i>prada-</i>	134
<i>pradiś-</i>	61
<i>prapañca-</i>	75
<i>prabhṛti-</i>	59, 62, 75
<i>prabheda-</i>	43, 133
<i>prayatna-</i>	131
<i>prayuj-</i>	59, 88, 92, 100, 129
<i>prayukta-</i>	42
<i>prayoga-</i>	64, 94
<i>pravac-</i>	41, 91, 131
<i>pravāha-</i>	41

<i>pravīṇa-</i>	61, 84, 88, 90
<i>pravṛt-</i>	42
<i>praviś-</i>	71, 133
<i>prasiddha-</i>	42
<i>prākṛta-</i>	41, 46, 66, 77, 103, 104, 123, 130, 137
<i>prāgat-</i>	117
<i>prācya-</i>	43, 60, 66
<i>prācyā-</i>	43, 44, 58, 59, 60, 61, 66, 72, 103
<i>prāñc-</i>	74, 97, 115
<i>prāṇa-</i>	136
<i>prāp-</i>	42
<i>prāyas-</i>	72, 86, 88, 93
<i>prekṣ-</i>	85, 87
<i>priya-</i>	64

—PHA—

<i>pha-</i>	117
<i>phatva-</i>	123
<i>phan-</i>	120
<i>phala-</i>	134, 137
<i>phuḍia-</i>	134

—BA—

<i>ba-</i>	117
<i>baṭu-</i>	90
<i>bandha-</i>	46
<i>bahi-</i>	41
<i>bahu-</i>	133
<i>bahula-</i>	59, 66, 73, 98, 101, 117
<i>bārbara-</i>	43
<i>bāhulya-</i>	92, 93, 117
<i>bāhlika-</i>	72
<i>bāhlikī-</i>	43, 44, 70, 76, 77, 131
<i>bindu-</i>	61, 64
<i>bubhuksā-</i>	87
<i>bubhuksu-</i>	88, 92, 96, 98
<i>budh-</i>	59, 62, 71, 75, 129, 131
<i>budha-</i>	62, 127, 130
<i>bṛhat-</i>	117

—BHA—

<i>bha-</i>	117, 123
<i>bhaṇḡī-</i>	42
<i>bhaṭṭa-</i>	102
<i>bhaṭṭācārya-</i>	137
<i>bhaṭṭāraka-</i>	85, 88
<i>bhaṇ-</i>	59, 60, 61, 75
<i>bhaṇṇ-</i>	74
<i>bhaṇṇ-</i>	75
<i>bhadra-</i>	87, 94
<i>bhan-</i>	76
<i>bharata-</i>	41, 59, 71, 76, 101
<i>bhariā-</i>	115
<i>bhartṛ-</i>	94, 96, 98
<i>bhav-</i>	64
<i>bhava-</i>	42, 60, 62, 63
<i>bhavat-</i>	60, 61, 62
<i>bhavitṛ-</i>	73
<i>bhaviṣyat-</i>	71, 73, 76, 99
<i>bhaviss-</i>	99
<i>bhaśṭaka-</i>	95, 98
<i>bhaśṭālaa-</i>	84, 88
<i>bhaśṭiaālaa-</i>	93

<i>bhāmaha</i>	41
<i>bhāriā</i>	115, 129
<i>bhāryā</i>	116, 118
<i>bhāva</i>	44, 45, 134
<i>bhāṣā</i>	43, 44, 45, 46, 59, 61, 62, 66, 71, 72, 76, 77, 83, 84, 103, 104, 114, 131, 132, 133, 134
<i>bhikṣu</i>	83, 84
<i>bhinna</i>	46
<i>bhūma</i>	84, 85
<i>bhukkha</i>	95, 98
<i>bhukkhā</i>	88, 92
<i>bhuvī</i>	99
<i>bhuṣkā</i>	87
<i>bhū</i>	60, 61, 63, 64, 72, 73, 74, 75, 76, 99, 100, 123, 127
<i>bheda</i>	43, 44, 45, 46, 103, 114, 131, 132, 133
<i>bhojadeva</i>	42
<i>bhojja</i>	71
<i>bhojjā</i>	71
<i>bhodi</i>	62, 63
<i>bhodi</i>	60

—MA—

<i>ma</i>	92
<i>ma</i>	99, 100
<i>maṃdoṣaṇa</i>	90
<i>maa</i>	71, 98
<i>maḍa</i>	99, 100, 126, 127, 134
<i>maṇ</i>	88
<i>maṇṭsa</i>	134
<i>mada</i>	99
<i>mata</i>	45
<i>mathurā</i>	87
<i>madhura</i>	87
<i>madhya</i>	43, 72, 74, 76, 92
<i>madhyama</i>	71, 72
<i>man</i>	84, 88, 89, 90, 95, 118, 121, 127, 129, 130, 131, 132, 133
<i>manīṣin</i>	88, 90
<i>manuśśa</i>	129
<i>manthara</i>	42
<i>mandoṣṇa</i>	90
<i>mayjiha</i>	92
<i>maśtta</i>	128
<i>mahanta</i>	84
<i>mahat</i>	46, 85
<i>mahākavi</i>	42
<i>mahākāvya</i>	41
<i>mahārāṣṭra</i>	46, 75
<i>mahārāṣṭraka</i>	84
<i>mahārāṣṭrī</i>	43, 44, 46, 64, 71, 73, 74, 76
<i>mahu</i>	77
<i>mahula</i>	87
<i>mahulā</i>	87
<i>mā</i>	92
<i>māī</i>	88, 89, 90, 91
<i>māikā</i>	90
<i>māgadha</i>	43, 132
<i>māgadhi</i>	43, 44, 82, 83, 84, 86, 102, 103, 104, 123, 130
<i>mātr</i>	88, 90
<i>mātra</i>	44
<i>mādhava</i>	98, 133
<i>mādhurya</i>	46, 133
<i>mānava</i>	127
<i>mānuśa</i>	126, 128
<i>mānuṣa</i>	83, 126
<i>mānuśa</i>	83

<i>māruta</i>	76
<i>mārkaṇḍeya</i>	41, 66, 77, 103, 123, 137
<i>mālatī</i>	133
<i>mālava</i>	43, 71
<i>māluda</i>	76
<i>māhava</i>	98
<i>mīpa</i>	76
<i>mītra</i>	88, 92
<i>mil</i>	43
<i>miśraṇā</i>	132
<i>muṇḍa</i>	83
<i>muṇḍīda</i>	93
<i>mua</i>	100
<i>mukunda-deva</i>	136
<i>muṇijj</i>	75
<i>muṇḍa</i>	83
<i>muṇḍata</i>	93
<i>muc</i>	133, 134
<i>murakkha</i>	61
<i>murāri</i>	92
<i>murukkha</i>	60
<i>mulāli</i>	92
<i>musta</i>	88
<i>muha</i>	76
<i>mūrdhanya</i>	84
<i>mūrkhā</i>	60, 61
<i>mṛ</i>	100, 127
<i>mṛga</i>	71
<i>mṛṇ</i>	99
<i>mekha</i>	115
<i>megha</i>	41
<i>medinī</i>	136
<i>mośca</i>	88
<i>moha</i>	133
<i>mauli</i>	41

—YA—

<i>ya</i>	85, 86, 91, 92
<i>yaka</i>	74, 75, 76
<i>yakāra</i>	84, 88, 91, 92
<i>yakṣa</i>	85
<i>yaṇḍaddaṇḍaka</i>	94
<i>yaśa</i>	84
<i>yaśas</i>	85
<i>yaśka</i>	84
<i>yaśśa</i>	84
<i>yāṇ</i>	84
<i>yāva</i>	84
<i>yuj</i>	71
<i>yukta</i>	44, 45, 59, 88, 92, 117, 118, 119
<i>yuta</i>	84
<i>yuṣmad</i>	97, 98, 99, 123
<i>yūya</i>	123
<i>yemm</i>	88
<i>yca</i>	92
<i>ycaḍula</i>	92
<i>ychala</i>	126
<i>yciṇṭ</i>	98
<i>ycira</i>	91
<i>yciśt</i>	128
<i>ycela</i>	97
<i>ycelaa</i>	97
<i>ycchivā</i>	94
<i>yjāā</i>	91
<i>yha</i>	86

—RA—

<i>ra-</i>	44, 76, 83, 84, 86, 126, 127, 131, 132
<i>rakṣas-</i>	85
<i>raghu-</i>	136
<i>rajja-</i>	64
<i>raññ-</i>	116, 122
<i>ratna-</i>	46, 88, 91, 92, 118
<i>rann-</i>	122
<i>ramā-</i>	41
<i>rambhoru-</i>	134
<i>rasa-</i>	41
<i>rahasya-</i>	102
<i>rākṣasa-</i>	83, 84, 126
<i>rākṣasī-</i>	101
<i>rāga-</i>	134
<i>rāci-</i>	116, 122
<i>rācin-</i>	116, 117, 122
<i>rāja-</i>	90
<i>rājan-</i>	93, 116, 122
<i>rājya-</i>	64
<i>rāma-</i>	83, 137
<i>ria-</i>	115, 116, 117, 118
<i>rukkha-</i>	42
<i>rudhira-</i>	87, 126
<i>ruh-</i>	75
<i>ruha-</i>	76
<i>rūpa-</i>	64, 84, 100, 102, 114, 118, 123
<i>rūpāntara-</i>	42
<i>rūva-</i>	64
<i>re-</i>	64
<i>repha-</i>	44, 72, 73, 126, 132
<i>roccha-</i>	74
<i>rya-</i>	115, 116, 117, 118

—LA—

<i>la-</i>	44, 76, 83, 84, 86, 126, 127, 131, 132
<i>laṃka-</i>	71
<i>lā-</i>	71, 134
<i>lakāra-</i>	126, 132
<i>lakṣaṇa-</i>	42, 44, 102, 103, 114
<i>lakṣita-</i>	46
<i>lakṣman-</i>	46, 134
<i>lakṣmaṇa-</i>	44
<i>lajj-</i>	92
<i>laṭṭhī-</i>	128
<i>laḍaha-</i>	42
<i>latā-</i>	71
<i>latva-</i>	44
<i>ladana-</i>	91
<i>lanka-</i>	72
<i>laycchana-</i>	128
<i>la(y)jjamāṇa-</i>	92
<i>laśkaśa-</i>	83, 97
<i>lāa-</i>	90
<i>lāṭa-</i>	43
<i>lāuśtaka-</i>	93
<i>lāuśtāka-</i>	93
<i>lābha-</i>	64
<i>lāma-</i>	83
<i>likh-</i>	137
<i>likkhā-</i>	88, 89, 92
<i>lijj-</i>	74
<i>liṅga-</i>	60
<i>lidana-</i>	88, 92
<i>lī-</i>	100

<i>le-</i>	97, 98, 101
<i>loka-</i>	46, 59, 66, 132
<i>lopa-</i>	72, 73, 100
<i>lola-</i>	133
<i>luha-</i>	76
<i>luhila-</i>	83, 87, 126
<i>luk-</i>	87, 96, 98, 101, 129

—VA—

<i>vaṃka-</i>	60
<i>vaṃkubha-</i>	60
<i>vaṃṣa-</i>	87, 88, 92, 93
<i>vaassa-</i>	64
<i>vakti-</i>	59
<i>vaknu-</i>	60
<i>vakra-</i>	60, 62
<i>vakratā-</i>	59
<i>vaṅkuṇa-</i>	62
<i>vaṅkuḍa-</i>	62
<i>vac-</i>	42, 43, 44, 45, 59, 62, 64, 75, 76, 77, 87, 100, 102, 114, 133
<i>vacana-</i>	85
<i>vaṭu-</i>	88, 90
<i>vaḍuvva-</i>	88, 90
<i>vaddh-</i>	76
<i>vad-</i>	43, 84, 100, 102, 114, 127, 130, 131, 132, 133
<i>vada-</i>	133
<i>vana-</i>	43
<i>vaya-</i>	123, 134
<i>vayana-</i>	84
<i>vayas-</i>	137
<i>vayasya-</i>	64, 87, 94
<i>vara-</i>	21, 27, 136
<i>vararuci-</i>	41
<i>varga-</i>	84, 114, 115, 116
<i>vargya-</i>	116
<i>vaṃṭa-</i>	131
<i>varṣa-</i>	137
<i>vaś-</i>	61, 75, 90, 94
<i>vaśś-</i>	98
<i>vaśa-</i>	42
<i>vaśadhī-</i>	86
<i>vaśadhi-</i>	83
<i>vaśca-</i>	91
<i>vasantarāja-</i>	41
<i>vasati-</i>	83, 86
<i>vastu-</i>	41
<i>vah-</i>	76
<i>vahaṇa-</i>	60
<i>vākya-</i>	59, 71
<i>vāc-</i>	41
<i>vāñch-</i>	75
<i>vāṇala-</i>	97
<i>vānara-</i>	97
<i>vi-</i>	64, 94, 101, 133
<i>viṃśa-</i>	125
<i>viṃśat-</i>	137
<i>viṃśatitama-</i>	125
<i>vikalpa-</i>	117
<i>vikalpita-</i>	72
<i>vikarṣa-</i>	117, 118, 119
<i>vikāra-</i>	129
<i>vikṛti-</i>	115, 128, 129
<i>vikriyā-</i>	114
<i>vicāla-</i>	84
<i>vicāra-</i>	75, 85

<i>viṣṛmbh</i>	102
<i>viṇivāḍida-</i>	84
<i>vid</i>	46, 60, 103, 133
<i>vidagdha-</i>	46
<i>vidūṣaka-</i>	59, 62
<i>vidhā</i>	71
<i>vidhāna-</i>	58, 113, 125
<i>vidhi-</i>	71
<i>vinipat</i>	85
<i>vinirmīta-</i>	137
<i>vibhakta-</i>	133
<i>vibhakti-</i>	97, 102
<i>vibhāṣā-</i>	43, 45
<i>vibhinna-</i>	72
<i>vibhūṣita-</i>	85
<i>vipariṇāma-</i>	97
<i>viparyaya-</i>	131
<i>viracita-</i>	137
<i>virasa-</i>	134
<i>viraha-</i>	134
<i>virahiṇī-</i>	134
<i>viruddha-</i>	59
<i>vilāṣeṇa-</i>	84
<i>vilakṣaṇa-</i>	85
<i>vilāsin-</i>	41
<i>vivecana-</i>	66, 77, 103
<i>vivici-</i>	59, 61
<i>viśada-</i>	41
<i>viśāla-</i>	117
<i>viśuddha-</i>	133
<i>viśeṣa-</i>	45, 76, 77, 103
<i>viśtaṃta-</i>	87
<i>viśāda-</i>	64
<i>vismaya-</i>	62, 65, 95, 96, 118, 120, 121
<i>viḥṣida-</i>	84
<i>vīpsā-</i>	64
<i>vīra-</i>	136
<i>vṛkṣa-</i>	91
<i>vṛttānta-</i>	87
<i>vṛṣ</i>	98, 99
<i>vetasa-</i>	71
<i>vedasa-</i>	71
<i>vaidarbha-</i>	43
<i>vaiparītya-</i>	84, 86
<i>vaitāla-</i>	43
<i>voccha-</i>	74
<i>vṛācaḍa-</i>	43, 45, 132
<i>vyatyaya-</i>	101, 102
<i>vyavasthā</i>	43
<i>vyakta-</i>	127

—ŚA—

<i>śa</i>	83, 84, 86, 87, 115, 116, 126, 127, 128, 133, 134
<i>śak</i>	46
<i>śakāra-</i>	43, 126
<i>śakti-</i>	133
<i>śabara-</i>	43
<i>śabda-</i>	60, 83, 133
<i>śamala-</i>	88
<i>śampūyicch</i>	92
<i>śaśin-</i>	41
<i>śākalya-</i>	41
<i>śākārī-</i>	45
<i>śākhā-</i>	103, 137
<i>śātrava-</i>	136
<i>śābara-</i>	43

<i>śābarī-</i>	45
<i>śāmiṇī-</i>	101
<i>śās</i>	136
<i>śāsana-</i>	103
<i>śāla-</i>	90, 129
<i>śikhaṇḍa-</i>	41
<i>śiti-</i>	41
<i>śira-</i>	93
<i>śila-</i>	93
<i>śuddha-</i>	114, 131, 133, 134
<i>śuvela</i>	83
<i>śe</i>	84
<i>śeṣa-</i>	43, 66, 72, 73, 83, 122, 130, 132
<i>śoa-</i>	101
<i>śoka-</i>	101
<i>śoṇia-</i>	83
<i>śoṇita-</i>	83
<i>śaurasena-</i>	43, 46, 84, 125, 126, 130, 137
<i>śaurasenī-</i>	43, 44, 60, 61, 66, 71, 72, 73, 76, 83, 101, 114, 115, 122, 133
<i>śka-</i>	83, 84, 86, 126, 129
<i>śca-</i>	84, 88, 89
<i>ściṇṭ-</i>	129
<i>ściṇṭa-</i>	97
<i>śta-</i>	84, 88
<i>śtā-</i>	129
<i>śtha-</i>	84, 88
<i>śta-</i>	89, 93, 128, 129
<i>śyāla-</i>	90
<i>śrī-</i>	66, 77, 103, 104, 123, 136, 137
<i>śru</i>	74, 75, 76
<i>śreṣṭhin-</i>	101

—ṢA—

<i>ṣa-</i>	83, 84, 86, 115, 116, 126, 127
<i>ṣaḍvidhā-</i>	45
<i>ṣoḍaśa-</i>	43, 131
<i>ṣoḍaśadhā-</i>	46, 131
<i>ṣṭa-</i>	117, 118, 129, 130
<i>ṣtha-</i>	128

—SA—

<i>sa-</i>	83, 84, 86, 116, 126, 127
<i>saṃkara-</i>	71, 72, 76, 133, 134
<i>saṃkīrṇa-</i>	114, 131, 133
<i>saṃtata-</i>	41
<i>saṃnidhā-</i>	41
<i>saṃpraviś</i>	41
<i>saṃbhāṣaṇa-</i>	98
<i>saṃbuddhi-</i>	64, 97
<i>saṃbodhana-</i>	93
<i>saṃyuj</i>	72
<i>saṃyoga-</i>	86
<i>saṃrambha-</i>	134
<i>saṃlola-</i>	133
<i>saṃskṛta-</i>	42, 44, 102, 103, 114, 115, 131, 132, 133
<i>saa-</i>	134
<i>saṭa-</i>	118
<i>sadṛkṣa-</i>	71, 72
<i>sadṛśa-</i>	123
<i>sadhi-</i>	83
<i>sana-</i>	116, 118
<i>sanāna-</i>	117
<i>saptaka-</i>	114, 131

<i>saptat-</i>	137
<i>saptapañcāśat-triśat-</i>	137
<i>saptaviṃśat-</i>	43
<i>sama-</i>	75
<i>samara-</i>	89
<i>samasta-</i>	136
<i>samāpta-</i>	66, 77, 103, 104, 124, 137
<i>samunmīl-</i>	72
<i>sampūrṇa-</i>	137
<i>samprach-</i>	92
<i>sambalita-</i>	103
<i>sambodhana-</i>	61, 65, 98
<i>sambuddhi-</i>	65, 66, 96
<i>sarañña-</i>	122
<i>saranna-</i>	122
<i>sarala-</i>	134
<i>sarasi-</i>	76
<i>sarasvatī-</i>	46
<i>sariccha-</i>	71, 72
<i>sarva-</i>	46, 122
<i>sarvatra-</i>	84, 86, 114, 116, 126
<i>sarvasva-</i>	41, 66, 77, 103, 123, 137
<i>sarvāsa-</i>	134
<i>salasi-</i>	76
<i>sahita-</i>	62, 131
<i>sāria-</i>	60
<i>sākṣa-</i>	136
<i>sāgara-</i>	46
<i>sāgarika-</i>	60
<i>sādhaka-</i>	72
<i>sāra-</i>	41, 103
<i>sāhasa-</i>	134
<i>sita-</i>	41
<i>siddha-</i>	71, 74, 114
<i>siddhi-</i>	60, 72, 114, 126
<i>sidh-</i>	83
<i>sineha-</i>	120
<i>sihiṇa-</i>	134
<i>sīā-</i>	71
<i>sītā-</i>	72
<i>su-</i>	61, 62, 64, 93, 94, 96, 101, 128, 129
<i>sukha-</i>	59
<i>sukhama-</i>	118, 119, 120, 121
<i>sundara-</i>	59
<i>sup-</i>	101, 102, 122
<i>subodha-</i>	94
<i>suvela-</i>	83
<i>suvv-</i>	74, 75, 76
<i>suh-</i>	134
<i>sūkti-</i>	46
<i>sūkṣma-</i>	43, 46, 118, 120, 121, 133
<i>sūkṣya-</i>	45
<i>sūtra-</i>	66, 77, 104, 134, 137
<i>sūri-</i>	123
<i>setu-</i>	46
<i>saiṃhala-</i>	43
<i>soccha-</i>	74, 75, 76
<i>solaha-</i>	76
<i>saurabha-</i>	76
<i>sta-</i>	129
<i>stabaka-</i>	58, 103, 113, 125
<i>stambha-</i>	136
<i>strī-</i>	60, 61
<i>sthā-</i>	97, 98, 99, 128, 129, 130
<i>sthāna-</i>	93, 115
<i>sna-</i>	116, 117, 118
<i>snāna-</i>	116, 118

<i>spaṣṭa-</i>	60, 91, 93, 101
<i>sprś-</i>	95
<i>sphur-</i>	41
<i>smaraṇa-</i>	44
<i>smṛ-</i>	114
<i>svādu-</i>	103
<i>svaka-</i>	42
<i>svalpa-</i>	41, 132
<i>svāminī-</i>	101
<i>svara-</i>	72, 73
<i>syāla-</i>	90
<i>ssa-</i>	99

—HA—

<i>ha-</i>	87, 89, 97, 98
<i>hake-</i>	97, 99, 130
<i>hakke-</i>	97, 98, 123
<i>hagā-</i>	97
<i>hage-</i>	84, 97, 98, 99, 102
<i>hagge-</i>	97
<i>haḍakka-</i>	90
<i>hata-</i>	59
<i>hatva-</i>	98
<i>haddhī-</i>	83
<i>haś-</i>	94, 126
<i>has-</i>	95, 120
<i>hā dhik-</i>	83
<i>hāla-</i>	88, 89
<i>hāsyā-</i>	59
<i>hiaava-</i>	60
<i>hiḍakka-</i>	90
<i>hitapaka-</i>	117, 118, 121
<i>hirapaka-</i>	119
<i>hilimbā-</i>	101
<i>hī-</i>	96
<i>hīna-</i>	43, 65
<i>hī māṇahe-</i>	62, 64, 65
<i>hī hī bho-</i>	62, 64, 65
<i>hṛd-</i>	41
<i>hṛdaya-</i>	60, 90, 117, 118, 119, 121
<i>huñ-</i>	99
<i>hū-</i>	100, 123
<i>ho-</i>	72, 74, 75, 76, 123
<i>hokkhamāṇa-</i>	63
<i>hotthamāṇa-</i>	61
<i>hoyijj-</i>	88
<i>hrasva-</i>	115
<i>hrasvatā-</i>	102

Appendix